

ULKOMAALAISTEN METSÄMARJANPOIMIJOIDEN
PERUSOIKEUDELLISET OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Sanna Anttila
Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Valtiosääntöoikeuden pro gradu -tutkielma
Kevät 2009

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden perusoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet

Tekijä: Sanna Mari Anttila

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustieteet, Valtiosääntöoikeus

Työnlaji: Maisteritutkielma , Lisensiaatintutkimus

Sivumäärä: XVII + 72 s.

Vuosi: Kevät 2009

Tiivistelmä:

Ulkomaalaisia metsämarjanpoimijoita saapuu Suomeen vuosi vuodelta yhä enemmän. Heitä tarvitaan marjojen kasvavan kysynnän vuoksi, sillä suomalaiset poimijat eivät poimi riittävästi marjoja. Ulkomaalaisten metsämarjapoimijoiden tuleminen Suomeen on aiheuttanut paljon kysymyksiä siitä, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on.

Ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden perusoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet ovat laajoja. Yhtenä tärkeimpänä perusoikeutena on yhdenvertaisuus. Ulkomaalaiset marjanpoimijat ovat samanarvoisia kuin suomalaiset ja heillä on samat oikeudet marjojen poimintaan kuin paikallisellakin väestöllä. Toinen tärkeä perusoikeus on liikkumisvapaus, joka antaa ulkomaalaisille marjanpoimijoille oikeuden tulla maahan, liikkua täällä vapaasti ja poistua maasta. Maasta poistuminen on myös poimijoiden velvollisuus. Kolmas tärkeä perusoikeus on omaisuuden suoja. Jokamiehenoikeudet antavat ulkomaalaisille poimijoille oikeuden marjojen poimimiseen, mutta heidän on käytettävä tätä oikeuttaan niin, että metsänomistajille aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa. Myös muuta perusoikeudet ovat tärkeitä ja ne tuovat ulkomaalaisille metsämarjanpoimijoille oikeuksia ja velvollisuuksia.

Perusoikeudellisten oikeuksien ja velvollisuuksien hahmottamisella on merkitystä myös marjanpoimintatoiminnassa ilmenneiden ongelmien ratkaisemisessa. Konkreettisina ratkaisuinä ongelmiin ovat tarkemmat toimintaohjeet viranomaisilta sekä laajalaisempien ja pitkäkestoisempien yhteistoimintasopimusten tekeminen yhdessä kaikkien alalla toimivien tahojen kanssa, sekä sovittujen asioiden tehokkaampi tiedottaminen.

Avainsanat: perusoikeudet, ihmisoikeudet, ulkomaalaiset, marjanpoiminta, jokamiehen-oikeudet.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjaston käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjaston käytettäväksi

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS:

LÄHTEET	IV
JOHDANTO	1
1. PERUS- JA IHMISOIKEUDET.....	4
1.1. Perusoikeudet.....	4
1.1.1. Perusoikeuksien rajoittaminen ja poikkeuslait.....	6
1.1.2. Perusoikeuksien historia Suomessa.....	8
1.1.3. Ulkomaalaisten oikeuksien kehitys	11
1.2. Ihmisoikeussopimukset	12
1.2.1. Tärkeimmät ihmisoikeussopimukset	13
1.2.2. Ihmisoikeussopimuksien valvonta	15
1.2.3. Muut sitovat sopimukset.....	16
2. METSÄMARJANPOIMIJAT	18
2.1. Ulkomaalaiset marjanpoimijat Suomessa.....	19
2.2. Marjanpoimijat oikeudellisista näkökulmista	25
2.3. Ulkomaalaiset marjanpoimijat Ruotsissa	29
2.4. Jokamiehen oikeudet	30
3. PERUSOIKEUDET	32
3.1. Yksittäiset perusoikeudet.....	32
3.1.1. Yhdenvertaisuus	33
3.1.2. Liikkumisvapaus	37
3.1.3. Omaisuuden suoja	40
3.1.4. Muut perusoikeudet.....	43
3.1.4.1. Yksityiselämän suoja	43

3.1.4.2. Oikeus työhön ja elinkeinovapaus	46
3.1.4.3. Vastuu ympäristöstä.....	47
3.1.4.4. Muut perusoikeudet	49
3.2. Jokamiehenoikeudet	49
3.2.1. Jokamiehenoikeuksien määritelmä.....	50
3.2.2. Jokamiehenoikeuksien säätely	52
4. MARJANPOIMIJOIDEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET	55
4.1. Rekrytointi poimijoiden kotimaassa.....	55
4.2. Marjojen poiminta Suomessa.....	58
4.3. Paluu kotimaahan	62
4.4. Muita näkökulmia	63
LOPUKSI.....	66

LÄHTEET:

Kirjallisuus:

- Achavasmit-Haverinen, C. & Kauppi, J. (2008). Tutkimusavustajana kenttätöissä. Teoksessa K. Lempiäinen, O. Löytty & M. Kinnunen (toim.) Tutkijan kirja. Vastapaino, Tampere, s. 150–155.
- Alinen, H. (2009). Hei, meitä valvotaan. Lakimies uutiset 2/2009, s. 44–47.
- Eriksson, L. D. (1996). Syrjintäkielto ja yhdenvertaisuus. Lakimies 5-6/1996, s. 862–872.
- Ervo, L. (2005). Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOY, Helsinki.
- Halila, L. (2000). Hallintolainkäyttömenettelyn oikeusturvatakeista. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 224, Helsinki.
- Hiden, M. (2008). Perustuslakivaliokunnan rooli Suomen valtiollisessa järjestelmässä. Teoksessa M. Aarto & M. Vartiainen (toim.) Oikeus kansainvälisessä maailmassa. Edita, Helsinki. s. 1-10.
- Hollo, E. J. (2004). Jokamiehenkäytön sääntely vanhalla tolalla. Julkaisussa: Ympäristöjuridiikka 25/2004. Suomen ympäristöoikeustieteen seura. Espoo, s.3-6.
- Hollo, E. J. (1993). Johdatus ympäristöoikeuteen. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Hovila, I. & Kokko, K. (2008). Selvitys jokamiehenoikeuksista liittyen erityisesti luonnontuotteiden järjestettyyn keräämiseen. Selvitys Lapin liitolle 18.9.2008.
- Hyvönen, V. O. (2002). Maanomistusoikeudesta. Lakimies 2/2002, s. 307–317.

Jyränki, A. (2000). Uusi perustuslakimme. Iura nova, Turku.

Jyränki, A. (2003). Valta ja vapaus. 3. painos. Talentum, Helsinki.

Jyränki, A. (2004). Perusoikeuksien tausta ja yleinen sisältö. Teoksessa P. Hallberg, H. Karapuu, M. Scheinin, K. Tuori & V-P. Viljanen (toim.) Perusoikeudet. Päivitetty sähköinen versio. WSOYPro, Helsinki.

Knuuttila, S. (1977). Oikeus työhön. Gummerus, Jyväskylä.

Kuosma, T. (2002). Suomea velvoittavista kansainvälisistä sopimuksista ulkomaalaislain soveltamista koskevia asioita ratkaistaessa, osa I. Defensor Legis 3/2002, s. 413–429.

Kuosma, T. (1992). Ulkomaalaisten maahantulo ja maastalähtö. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.

Kuusiniemi, K., Majamaa, V. & Vihervuori, P. (2000). Maa-, vesi- ja ympäristöoikeuden käsikirja. Tietosanoma, Helsinki.

Laaksonen, K. (1998). Kiinteänomaisuuden perustuslaillinen suoja. Kauppakaari Oyj, Helsinki.

Lapin liitto (2008). Marjanpaiminta ja vierastyöläisten ohjeistus – neuvottelu. Kokousmuistio 21.5.2008.

Länsineva, P. (2002). Perusoikeudet ja varallisuussuhteet. Väitöskirja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja Nro 235, Helsinki.

Länsineva, P. (2004). Omaisuuden suoja. Teoksessa P. Hallberg, H. Karapuu, M. Scheinin, K. Tuori & V-P. Viljanen (toim.) Perusoikeudet. Päivitetty sähköinen versio. WSOYPro, Helsinki.

- Määttä, T. (1999). Maanomistusoikeus. Väitöskirja. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarja nro 220, Helsinki.
- Määttä, T. (2000). Zittingin omistusoikeusanalyysin hyödynnettävyydestä maanomistusoikeuden käytön tutkimuksessa. *Lakimies* 1/2000, s. 3-27.
- Niemivuo, M. (2008). Uuden yhdenvertaisuuslainsäädännön ääriivivoja. Teoksessa M. Aarto & M. Vartiainen (toim.) *Oikeus kansainvälisessä maailmassa*. Edita, Helsinki. s. 65–77.
- Pellonpää, M. (2005). Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum, Helsinki.
- Peusa, J. & Piilo, T. (2006). Tietoa marjojen, hedelmien ja vihannesten ravitsemuksellisesta koostumuksesta ja teknologisista ominaisuuksista (toim.). Saatavilla [www-](http://www.muodossa:)
muodossa:
<URL:http://www.hbsp.net/viikkifoodcentre/julkaisut/oppaat/fi_FI/oppaat/_files/1736978730003214/default/Kasvisten%20ravintoarvo-opas.pdf>. Luettu 9.3.2009.
- Rantanen, P. (2008). Tutkijat marjassa. Teoksessa K. Lempiäinen, O. Löytty & M. Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Vastapaino, Tampere, s. 139–149.
- Rantanen, P. & Valkonen, J. (2008). Pieni genealoginen tapahtuma. *Sosiologia* 45/2008, 1. s. 21–36.
- Rantanen, P. & Valkonen, J. (2007). The question of seasonal migration and practice of wild perry picking in Lapland. Teoksessa Ö. Wahlbeck (toim.) *Ny migration och etnicitet i Norden*. Meddelanden från enomonisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. *Sociologi A*:554, s. 121–138.
- Saraviita, I. (2000). *Perustuslaki 2000: kommentaariteos uudesta valtiosäännöstä Suomelle*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Saraviita, I. (2005). *Suomen perusoikeusjärjestelmä*. Talentum, Helsinki.

- Scheinin, M. (1999). Oikeus palata omaan maahansa perus- ja ihmisoikeutena. Lakimies 6-7/1999, s. 952–960.
- Scheinin, M. (1996). Poikkeuslait ja perusoikeusuudistus. Lakimies 5-6/1996, s. 816–831.
- Stenman, K. (1996). Ulkomaalaiset ja perusoikeusuudistus. Lakimies 5-6/1996, s. 873–884.
- Vuolle, P. & Oittinen, A. (1994). Jokamiehen oikeus: perinteistä nykypäivää. Tutkimus jokamiehen oikeuden kulttuurisesta, oikeudellisesta ja luontoliikunnallisesta merkityksestä. Luonnon ja kansanterveyden julkaisuja 92, Jyväskylä.
- Yhteistoimintasopimus (2009). Lapin kylätoiminnan tuki ry:n ja Lapin marjanostajien yhteistyösopimus. Alustava versio.

Viranomaislähteet:

- Björkman, M. (2009). Maa- ja metsätalousministeriön sähköposti Pekka Tuunaselle 12.3.2009. Materiaali saatu Lapin liitolta.
- Euroopan neuvoston puitepäättös 2002/584/YOS eurooppalaisesta pidätysmääräyksestä ja jäsenvaltioiden välisistä luovuttamismenettelyistä.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/38 EY Euroopan unionin kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä oikeudesta liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella.
- Euroopan unioni (2009). EUROPA: Sanasto. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://europa.eu/scadplus/glossary/eu_human_rights_convention_fi.htm>. Luettu 8.5.2009.

Euroopan unioni (2008). EUROPA: Euroopan unionin toiminta. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://europa.eu/scadplus/leg/fi/lvb/l33501.htm>>. Luettu 21.2.2009.

Euroopan unionin neuvoston puitepäättös EYVL L 190/2002 velvollisuudesta luovuttaa kansalaisia toiseen jäsenvaltioon oikeudenkäyntiä varten.

Luonnonvaraneuvosto (2009). Luonnonvaraneuvoston kannanotto ulkomaalaisista marjanpoimijoista Suomessa 25.3.2009.

Maa- ja metsätalousministeriö (2009). MARSII 2008 – Luonnonmarjojen ja – sienien kauppantulomäärät vuonna 2008. Helsinki, 2009.

Maa- ja metsätalousministeriö (2008). MARSII 2007 – Luonnonmarjojen ja – sienien kauppantulomäärät vuonna 2007. Helsinki, 2008.

Maa- ja metsätalousministeriö. Päätökset lain 322/55 nojalla: 2964/672/95, 2700/672/94, 1848/672/94, 2663/672/93, 1240/672/92, 1429/672/91, 1592/672/89 ja 1371/672/88.

Oikeusministeriö (2008a). Perustuslaki 2008 – työryhmän muistio. Työryhmämietintö 2008:8. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2008/1222680546463>>. Luettu 25.5.2009.

Oikeusministeriö (2008b). Työryhmät ja toimikunnat. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.om.fi>>. Luettu 25.5.2009.

Perusoikeuskomitea (1992). Komiteanmietintö 1992:3. Oikeusministeriö, Helsinki.

Rautiainen, A. & Viljanen, P. (2007). Jokamiehen oikeuden toimivuus. Ympäristöministeriön raportteja 19/2007. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Sisäasianministeriö (2007). Metsämarjanpoimijat. Sisäasianministeriön julkaisuja 14/2007. Sisäasianministeriö, Helsinki.

Suomen YK-liitto (2009). Ihmisoikeuksien julistus. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.ykliitto.fi/ihmisoikeusjulistus/etusivu>>. Luettu 8.5.2009.

Ulkoasianministeriö (2009). Ihmisoikeudet. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.formin.fi/Public/default.aspx?nodeid=15630&contentlan=1&culture=fi-FI>>. Luettu 8.5.2009.

Ulkoasianministeriö (2008a). Kausityö viisumivelvollisista maista kesäkaudella 2008.

Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://formin.finland.fi/Public/download.aspx?ID=26831&GUID={AC82468B-3BBD-44B1-BA16-B520069413F8}>>. Luettu 31.1.2009.

Ulkoasianministeriö (2008b). Kausityö viisumivelvollisista maista vuonna 2009. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=38720&GUID={AB753AF0-670E-4172-94E6-8998546F7A1F}>>. Luettu 31.1.2009.

United Nations (1948). Universal Declaration of Human Rights. Saatavilla www-muodossa: <URL:

<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin>>. Luettu 8.5.2009.

United Nations (1972). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. Saatavilla www-muodossa: <URL:

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>. Luettu 12.3.2009.

United Nations (1992). Rio Declaration on Environment and Development. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>>. Luettu 12.3.2009.

Valtion ympäristöhallinto (2008). Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.ymparisto.fi>>. Luettu 20.10.2008.

Hallituksen esitykset:

Hallituksen esitys 11/2009 eduskunnalle työnantajan kansaneläkemaksun alentamista koskevaksi väliaikaiseksi lainsäädännöksi.

Hallituksen esitys 232/2008 eduskunnalle laiksi rikoslain 24 luvun 1 §:n muuttamisesta.

Hallituksen esitys 228/2008 eduskunnalle ympäristölle aiheutuvien vahinkojen korjaamisesta koskevaksi lainsäädännöksi.

Hallituksen esitys 166/2007 eduskunnalle laeiksi ulkomaalaislain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

Hallituksen esitys 102/2003 eduskunnalle laiksi Suomen perustuslain muuttamisesta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hallituksen esitys 88/2003 eduskunnalle laiksi rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hallituksen esitys 28/2003 eduskunnalle ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hallituksen esitys 163/2002 eduskunnalle laiksi yksityisistä teistä annetun lain muuttamisesta.

Hallituksen esitys 72/2002 eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta.

Hallituksen esitys 1/1998 eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

Hallituksen esitys 239/1997 eduskunnalle yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi.

Hallituksen esitys 309/1993 eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunnot ja mietinnöt:

Perustuslakivaliokunnan lausunto 29/2008 hallituksen esityksestä sähköisen viestinnän tietosuojalain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan lausunto 18/2007 hallituksen esityksestä siviilipalveluslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 23/2006 hallituksen esityksestä laeiksi ulkomaalaislain ja ulkomaalaisrekisteristä annetun lain 8 §:n muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 27/2005 hallituksen esityksestä passilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Perustuslakivaliokunnan mietintö 5/2005 hallituksen esityksestä laiksi Suomen perustuslain muuttamisesta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 32/2004 hallituksen esityksestä laiksi viestintämarkkinalain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 4/2004 hallituksen esityksestä ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen täydentämisestä.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 52/2002 hallituksen esityksestä laiksi ulkomaalaislain 18 a §:n muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 49/2002 hallituksen esityksestä laiksi yksityisistä teistä annetun lain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 46/2001 hallituksen esityksestä maaseutuviraston perustamista koskevaksi lainsäädännöksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 42/2001 hallituksen esityksestä työvoimapolitiikan uudistuksen jatkamiseen liittyväksi lainsäädännöksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 20/2001 valtioneuvoston selvityksestä komission ehdotuksesta neuvoston asetukseksi eurooppalaisten poliittisten puolueiden säännöistä ja rahoituksesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 21/2000 hallituksen esityksestä aluevalvontalaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 16/2000 hallituksen esityksestä laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 11/1999 hallituksen esityksestä ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön uudistamiseksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 36/1998 hallituksen esityksestä yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 23/1998 hallituksen esityksestä laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 12/1998 hallituksen esityksestä laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan mietintö 10/1998 hallituksen esityksestä uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 33/1997 hallituksen esityksestä laiksi passilain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 31/1997 hallituksen esityksestä laiksi toimeentulosta sekä laiksi sosiaalihuoltolain ja -asetuksen eräiden säännösten kumoamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 21/1997 hallituksen esityksestä laiksi puolustusvoimista annetun lain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 2/1996 hallituksen esityksestä laeiksi tullilain ja valmisteverotuslain 21 §:n muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan mietintö 25/1994 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 25/1994 hallituksen esityksestä laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 32/1992 hallituksen esityksestä 305/1992 laiksi työllisyyslain muuttamisesta.

Säädökset:

Aluevalvontalaki 18.8.2000/755 (AluevalvontaL).

Arvonlisäverolaki 30.12.1993/1501 (ArvonlisäveroL).

Hallintolaki 6.6.2003/434 (HL).

Henkilötietolaki 22.4.1999/523 (HenkilötietoL).

Jätelaki 3.12.1993/1072 (JäteL).

Kalastuslaki 16.4.1982/286 (KalastusL).

Kokoontumislaki 22.4.1999/530 (KokoontumisL).

Laki elinkeinon harjoittamisesta 27.9.1919/122 (ElinkL).

Laki julkisesta työvoimapalvelusta 1295/2002 (Julkisen työvoimapalvL).

Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa 17.6.1955/332 (Luonnontuotteiden keräämisL).

Laki naisten ja miesten tasa-arvosta 8.8.1986/609 (Tasa-arvoL).

Laki tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä 22.12.2006/1233 (Tilaajan selvitysvelvL).

Laki työttömyysetuuksien rahoituksesta 24.7.1998/555 (Työttömyysetuuksien rahoitusL).

Luonnonsuojelulaki 20.12.1996/1096 (LuonnonsuojeluL).

Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/132. (Maankäyttö- ja rakennusL).

Maastoliikennelaki 22.12.1995/1710 (MaastoliikenneL).

Passilaki 21.7.2006/671 (PassiL).

Rikoslaki 19.12.1889/39 (RL).

Sairausvakuutuslaki 21.12.2004/1224 (SairausvakuutusL).

Suomen hallitusmuoto 17.7.1919/94 (HM).

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 (PL).

Sähköisen viestinnän tietosuojalaki 13.3.2009/125 (TietosuojalL).

Tuloverolaki 30.12.1992/1535 (TVL).

Työntekijän eläkelaki 19.5.2006/395 (Työntekijän eläkeL).

Työsopimuslaki 26.1.2001/55 (TyösopimusL).

Vaalilaki 2.10.1998/714 (VaaliL).

Vesilaki 19.5.1961/264 (VesiL).

Vesiliikennelaki 20.6.1996/463 (VesiliikenneL).

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21 (YhdenvertaisuusL).

Ympäristösuojelulaki 4.2.2000/86 (YmpäristösuojeluL).

Valtiosopimukset:

Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.

Euroopan neuvoston yleissopimus 36/1992 yksilöiden suojelusta henkilötietojen automaattisessa tietojenkäsittelyssä.

Euroopan sosiaalinen peruskirja 80/2002.

Euroopan unionin perusoikeuskirja 2000/C 364/01.

Euroopan yhteisön perustamissopimus 2002/C 325/24.

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus 37/1970.

Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 8/1976.

Kansainvälisen työjärjestön työllisyyspolitiikkaan koskeva yleissopimus 64/1968.

Kansainvälisen työjärjestön työasianhallinnon roolia, tehtäviä ja organisaatiota koskeva yleissopimus 14/1981.

Lapsen oikeuksien sopimus 60/1991.

Suomen Tasavallan ja Norjan Kuningaskunnan välinen sopimus Tenojoen kalastuspiirin yhteisestä kalastussäännöstä 94/1989.

Oikeuskäytäntö:

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Marttinen, 21.4.2009.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Natunen, 31.3.2009.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Mancevschi, 7.10.2008.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin E. Omwenyeke, 20.11.2007.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Ruoho, 13.12.2005.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Paramsothy, 10.11.2005.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Fadeyeva, 9.6.2005.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Posti ja Rahko, 24.9.2002.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Jane Smith, 18.1.2001.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin López Ostra, 9.12.1994.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Moustaquim, 18.2.1991.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Abdulaziz, Cabales ja Bankandali, 28.5.1985.

Ihmisoikeuskomitea 538/1993.
Korkein hallinto-oikeus 2008/10.
Korkein hallinto-oikeus 2005/70.
Korkein hallinto-oikeus 2004/24.
Korkein hallinto-oikeus 2002/23.
Korkein oikeus 2006/70.
Korkein oikeus 2004/2916.
Korkein oikeus 2004/26.
Korkein oikeus 1990/93.
Rovaniemen hovioikeus 2001/325.
Yhteisöjen tuomioistuimen tuomio C-292/97.

Muut lähteet:

Helsingin sanomat (2009). Hallitus perääntyi eläkekiistassa. Helsingin sanomat 11.3.2009. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.hs.fi/politiikka/artikkeli/Hallitus+per%C3%A4ntyi+el%C3%A4kekiistassa/1135244200122>>. Luettu 12.3.2009.

Honkanen, J. (2008). Lapin liitto puuttuu marjanpoimintaan. Lapin Kansa 3.10.2008, s. 3.

Lapin Kansa (2008a). Tekstarit – palsta. 2.8.2008, s. 5.

Lapin Kansa (2008b). Tekstarit – palsta. 1.8.2008, s. 5.

Lapin pelastuslaitoksen ohjeet tilapäisestä majoittumisesta. Lapin liiton moniste.

Passi, M. (2009). Suomeen haluttaisiin taas tuhansia thaimaalaisia marjanpoimijoita. Helsingin sanomat 28.2.2009. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Suomeen+haluttaisiin+taas+tuhansia+thaimaalaisia+marjanpoimijoita/1135243916726?ref=rss>>. Luettu 9.3.2009.

SVT (2006a). Bärplockare polisanmäler arbetsgivare. Saatavilla www-muodossa:
<URL: <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=33919&a=664139>>. Luettu 31.1.2009.

SVT (2006b). Fulla bärskogar väntar på plockarna. Saatavilla www-muodossa: <URL:
[http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=22620&a=428118&queryArt549588=Fulla+b
%E4rskogar&doneSearch=true&sd=22634&pageArt549588=3&lid=puff_626757
&lpos=extra_0](http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=22620&a=428118&queryArt549588=Fulla+b%E4rskogar&doneSearch=true&sd=22634&pageArt549588=3&lid=puff_626757&lpos=extra_0)>. Luettu 31.1.2009.

Turun sanomat (2009). Ihmisoikeustuomioistuin todennut Suomen syylliseksi jo 75
kertaa. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.turunsanomat.fi>>. Luettu
8.5.2009.

Henkilökohtaiset tiedonannot:

Kristo Jukka, toimitusjohtaja, Lapin liha Oy, 13.5.2009 ja 22.11.2008.

Moisio Simo, toiminnanjohtaja, Arktiset Aromit ry, Sähköposti 30.1.2009.

Valkonen Jarno, tutkija, Lapin yliopisto, 12.5.2009.

Ylitalo Jaakko, edunvalvontapäällikkö, Lapin liitto, 14.5.2009.

JOHDANTO

Ulkomaalaiset marjanpoimijat ovat vuodesta 1995 ilmestyneet marja-aikoina Pohjois-Suomen metsiin ja soille. Toiminnan laajentuessa ja marjastajien määrän kasvaessa on herännyt kysymyksiä siitä, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on.

”Ihmetyttää marjanostajien tapa tuoda kerääjät ulkomailta pie-
neen Suomeen. He repivät juurineen marjat haravilla ja raa-
koina. Eikö sato tästä kärsi?”¹

Vaikka ulkomaalaisia marjanpoimijoita koskien on tehty selvitystyötä ministeriötasolla asti, samat ongelmat toistuvat vuosittain. Lokakuussa 2008 uutisoitiin Lapin Kansassa ongelmien jatkuneen myös kesän ja syksyn 2008 aikana, vaikka yhteisistä pelisäännöistä oli sovittu kyläläisten ja marjanostajien välillä². Myös kevään 2009 aikana lehtien yleisöpalstoilla on näkynyt kirjoituksia aiheeseen liittyen. Ongelmiin on pyritty puuttumaan, mutta valvonnan puute ja viranomaisten toimien vähyys ovat omiaan nostamaan samat keskustelun aiheet pinnalle vuosittain.

”Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden jatkuva ylistys LK:ssa.
Tehkää todellinen juttu niistä roskaajista, taimien katkojista,
muovipussitetuista teistä yms.”³

Marjanpoimintatoiminnan ongelmat liittyvät lähinnä jokamiehenoikeuksien laajuuteen. Vaikka yleisesti ottaen jokamiehenoikeudet toimivat Suomessa hyvin⁴, on ulkomaalaisten marjanpoimijoiden tuleminen Suomeen aiheuttanut kritiikkiä siitä, että jokamiehenoikeudet eivät voi koskea organisoitua marjanpoimintaa. Jokamiehenoikeudet ovatkin yksi marjanpoimintatoiminnan perusedellytyksistä, mutta tässä tutkielmassa ei oteta kantaa jokamiehenoikeuksien laajuuteen järjestetyssä marjanpoimintatoiminnas-

¹ Lapin Kansa 2008b.

² Honkanen 2008.

³ Lapin Kansa 2008a.

⁴ Ks. Rautiainen & Viljanen 2007.

sa, vaan tutkielman tarkoituksena on selvittää laajemmin ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Tämä on tarpeellista, sillä julkisessa keskustelussa unohdetaan usein ulkomaalaisten oikeudet keskittyen vain omiin oikeuksiin.

Perus- ja ihmisoikeudet ovat tärkeä lähtökohta yleiselle lainsäädännölle ja viranomais-toiminnalle. Nykyään niillä on vaikutusta myös yksittäisten ihmisten välisiin suhteisiin. Voidaankin siis sanoa, että perus- ja ihmisoikeuksilla on merkitystä kaikessa toiminnassa. Niiden vaikutus ei välttämättä näy konkreettisesti, mutta niiden merkitys näkyy taustalla, kun ihmisten toimintaa tarkastellaan syvemmin. Varsinkin ulkomaalaisten kohdalla perus- ja ihmisoikeuksilla on merkitystä, sillä heidän samanarvoisuus unohdetaan usein jokapäiväisessä elämässä. Siksi onkin syytä lähteä tarkastelemaan ulkomaalaisten marjanpoimijoiden oikeuksia ja velvollisuuksia juuri perusoikeuksien näkökulmasta.

Viranomaisten ja marjanostajien mukaan ulkomaalaiset marjanpoimijat ovat edellytyksille, että kotimainen marjatalous voi vastata kasvavaan kysyntään. Onkin selvää, että ulkomaalaiset marjanpoimijat ovat tulleet Suomeen jäädäkseen. Tämä ei olekaan ongelma, sillä myös kyläläiset ja maanomistajat hyväksyvät ulkomaalaiset marjanpoimijat, mutta toimintaan halutaan selkeät säännöt, joita kaikki osapuolet noudattavat. Näiden sääntöjen luomisen ja noudattamisen kannalta on tärkeää tuoda esille ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet.

Ulkomaalaiset marjanpoimijat herättävät paljon kysymyksiä. Kyseessä on hyvin ajankohtainen aihe, josta tutkimusmateriaalia ei ole saatavilla. Tästä syystä tässä tutkielmassa lähdetään oikeudellisesti liikkeelle perusasioista eli perus- ja ihmisoikeuksista. Perusoikeuksista löytyy paljon kirjallisuutta ja lainsäädäntömateriaalia. Perusoikeuksista kertovat luvun noudattavat paljon samaa lähestymistapaa kuin valtiosääntöoikeudessa yleensä⁵, mutta tutkielman laajuudesta johtuen kyseisiä asioita käsitellään tiivistetysti. Tutkielman tärkeänä osana onkin luku 2, jossa käydään läpi marjanpoimintatoimintaa kokonaisuudessaan. Tämä on tärkeää, sillä olemassa olevaa materiaalia ai-

⁵ Vrt esim. Jyränki 2000 ja Saraviita 2000. Ks. myös Länsineva 2002, jossa tavoitteena laajentaa perinteistä perusoikeusajattelua muiden oikeusalojen suuntaan.

heesta ei ole. Marjanpoimintatoiminnan kokonaisuuden esiintuominen voidaankin nähdä tutkielman sivutavoitteena.

Tarkastellessa ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia on aluksi hyvä luoda katsaus perus- ja ihmisoikeuksiin yleisesti. Tutkielman aluksi selvitetään lyhyesti perus- ja ihmisoikeuksia. Tarkoituksena on luoda katsaus perusoikeuksien ytimeen ja niiden historialliseen taustaan, jotta yksittäiset perusoikeudet olisi helpompi sisäistää. Perus- ja ihmisoikeuksien esittelyn jälkeen tarkastellaan marjanpoimintatoimintaa kokonaisuudessa ja siihen liittyviä ongelmia. Vertailun vuoksi luodaan myös katsaus rajan taakse Ruotsiin. Kokonaisuuden hahmottamisen jälkeen siirrytään tutkielman kannalta tärkeimpään osuuteen eli yksittäisten perusoikeuksien esittelyyn ja niiden ulkomaalaisille marjanpoimijoille tuomien oikeuksien ja velvollisuuksien tarkasteluun. Yksittäisten perusoikeuksien kohdalla keskitytään lähinnä yhdenvertaisuuteen, liikkumisvapauteen ja omaisuuden suojaan, sillä nämä perusoikeudet tuovat ulkomaalaisille marjanpoimijoille eniten oikeuksia ja velvollisuuksia. Lyhyesti esitellään myös muita aiheeseen liittyviä perusoikeuksia sekä jokamiehen oikeutta, sillä lähes kaikilla perusoikeuksilla on merkitystä ulkomaalaisille marjanpoimijoille.

Tutkielman lopuksi pohditaan mahdollisia ratkaisuja esille nousseisiin ongelmiin. Tarkoituksena ei ole esitellä selkeitä ratkaisumahdollisuuksia, vaan herättää ajatuksia siitä, mitä ongelmille voitaisiin tehdä. Tutkielmaa tehdessä on noussut esille myös paljon uusia tutkimuskohteita ulkomaalaisiin marjanpoimijoihin liittyen. Lopussa näistä nostetaan esille muutamia.

Tutkielman kannalta tärkeimmiksi lähteiksi muodostuivat perustuslakivaliokunnan lausunnot ja hallituksen esitykset sekä perusoikeuksiin liittyvä kirjallisuus. Näiden rinnalla yhtä tärkeän kokonaisuuden muodostavat tiedot, joita on kerätty haastattelemalla henkilöitä, joilla on marjanpoimintatoiminnasta kokemusta ja tietoa tai jotka itse tutkivat asiaa. Perustuslakivaliokunnan lausunnot ja hallituksen esitykset muodostavat tutkielman oikeudellisen pohjan, kun taas haastatteluista saadut tiedot auttavat hahmottamaan marjanpoimintatoiminnan kokonaisuutta. Tutkielman muut lähteet täydentävät edellä mainittujen lähteiden antia.

1. PERUS- JA IHMISOIKEUDET

Suomea velvoittavat perus- ja ihmisoikeusasioissa niin kansainväliset ihmisoikeussopimukset kuin perustuslaki. Seuraavaksi tarkastellaan perusoikeuksia ja tärkeimpiä Suomea koskevia ihmisoikeussopimuksia. Vaikka kyseessä ovat samankaltaiset oikeudet, voidaan ihmisoikeudet nähdä kansainvälisesti tunnustettuina arvoina ja perusoikeudet valtionsisäisinä arvoina⁶. Aluksi käydään läpi perusoikeuksien määritelmää ja niihin liittyviä rajoituksia sekä perusoikeuksien historiaa ja tämän jälkeen tarkastellaan ihmisoikeussopimuksia. Yksityiskohtaisempi ihmis- ja perusoikeuksien tarkastelu tutkielman aiheeseen liittyen löytyy luvusta 3.

1.1. Perusoikeudet

Perusoikeus on sanana tuttu, mutta käsitteenä ja sen tuomina etuuksina se ei ole ollut itsestäänselvyys kovinkaan kauaa. Perusoikeudet nykymuodossaan on hyvin tuore käsite, vaikka joitakin perusoikeuksina tunnettuja arvoja on ollut oikeusjärjestelmässä jo pitkään.⁷

Perusoikeuksien määritelmä on muuttunut vuosien varrella, niin kuin niiden sisältökin. 1930 -luvun alussa Veli Merikoski esitti perusoikeuksista määritelmän, joka elää oikeushistoriassa vieläkin:

”Perusoikeudet ovat erikoisen pysyvyyden omaavia julkisoikeudellisia normeja, joiden kautta valtio itseään eräissä suhteissa rajoittaen luo valtansa alaiselle yksilölle valtion toiminnoista riippumattomaksi jäävän vapauspiirin.”⁸

⁶ Jyränki 2000, s. 501.

⁷ Tänä päivänä perusoikeuksia pyritään laajentamaan myös kohti muita oikeusaloja. Nykyaikaisesta perusoikeustutkimuksesta ks. esim. Lämsineva 2002.

⁸ Jyränki 2003, s. 463.

Kyseinen määritelmä jätti sivuun valtion aktiivisen roolin sekä ohjelmalauseet, jotka löytyivät perustuslaista. Nykyisin perusoikeudet voidaankin määritellä seuraavanlaisesti:

”Yksilölle perustuslaissa taatuiksi perusarvoiksi, joiden on määrä vaikuttaa yksilön hyväksi julkisen toiminnan eri lohkoilla ja sitä kautta säteillä koko yhteiskuntaan, myös yksityisen ihmisten oloihin.”⁹

Jyrängin nykyinen määritelmä tiivistää perusoikeuksien sisällön. Ne ovat perusarvoja, joita kunnioitetaan yhteiskunnassa ja jotka vaikuttavat kaikkeen toimintaan, sekä valtion että yksilön. Jyränki jättää kuitenkin määritelmässään pienen varauksen kirjoittaen, että *on määrä vaikuttaa*, joten voidaankin päätellä, että perusoikeudet eivät aina tavoittees- taan huolimatta toteudu.

Perusoikeudet jaetaan usein sisältönsä mukaan neljään eri ryhmään: 1. osallistumisoi- keudet, 2. vapausoikeudet ja oikeusturva, 3. yhdenvertaisuusoikeudet ja 4. hyvinvointi- oikeudet. Ryhmittelyllä ei ole vaikutusta perusoikeuksien oikeudelliseen luonteeseen eikä vaikuttavuuteen, vaan ryhmittely juontaa juurensa oikeuksien historialliseen kehi- tykseen.¹⁰ Kuten myöhemmin käy ilmi, vapausoikeudet ovat vanhimpia perusoikeuk- sia, kun taas niin sanotut hyvinvointioikeudet ovat tulleet mukaan vasta 1990 -luvulla.

Perusoikeussäännökset ovat välittömässä yhteydessä tavallisten lakien tasoon. Perusoi- keuksien täsmällinen merkitys Suomen oikeusjärjestyksessä määräytyy perusoikeus- säännöksen ja sitä toteuttavan erityislainsäädännön kokonaisvaikutuksena. Esimerkiksi perustuslain 20 § (vastuu ympäristöstä) konkretisoituu vasta laajan ympäristölain sää- dännön kautta¹¹.

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä, vuoden 1919 hallitusmuodosta poiketen, perusoi- keudet haluttiin tuomioistuinten ja viranomaisten sovellettavaksi päätöksenteossa. Täten

⁹ Jyränki 2000, s. 275; Jyränki 2003, s. 451, 463.

¹⁰ Jyränki 2000, s. 276.

¹¹ Esim. luonnonsuojeluL, ympäristösuojeluL, jäteL.

perusoikeuksilla on suoranaista horisontaalista vaikutusta¹². Tuomioistuimet ovat omak-suneet perusoikeudet tuomioperusteiksi, eivätkä perusoikeudet ole enää vain vertikaali-
sesti velvoittavia. Tuomioistuimilla on myös velvollisuus jättää perustuslain kanssa ris-
tiriidassa oleva laki soveltamatta ja annettava etusija perustuslain säännökselle¹³. Perus-
tuslakivaliokunnan mukaan tuomioistuinten on myös tulkittava lakia perusoikeusmyön-
teisesti ja valittava ristiriitatilanteissa perustuslakimyönteinen laintulkinta.¹⁴

Nykyisessä perustuslaissa perusoikeudet ovat taattu kaikille. Tästä poikkeuksena vaali-
oikeudet, maahantulo-oikeus sekä osin maassaliikkumisoikeus ja kielelliset oikeudet.
Oikeudet ovat yhtäläisiä niin naisille, miehille kuin lapsillekin. Tosin lapset on turvattu
paremmin oikeuksin¹⁵, mutta toisaalta lapsien oikeuksia rajoittavat yleiset säännöt oike-
ustoimikelpoisuudesta sekä äänestysoikeudesta ja vaalikelpoisuudesta¹⁶. Perusoikeuksi-
en täysimääräinen suoja alkaa ihmisen syntymästä ja loppuu ihmisen kuolemaan. Sikiöl-
lä on kuitenkin jotain perusoikeussuojaa myös ennen syntymää. Esimerkiksi ihmisarvon
loukkaamattomuus estää sikiöön ja alkioon kohdistuvat ihmisarvoa loukkaavat lääketie-
teelliset kokeet, mutta äidin suostumuksella raskaus voidaan kuitenkin keskeyttää. Pe-
rusoikeuksien suoja päättyy, kun ihminen on todettu kuolleeksi. Huomioitava on myös
se, että perusoikeudet koskevat lähinnä luonnollisia henkilöitä. Oikeushenkilöt tulevat
perusoikeuksien suojan piiriin vain, jos oikeushenkilöön liittyvä asia ulottuu myös
luonnollisen henkilön oikeuksiin.¹⁷

1.1.1. Perusoikeuksien rajoittaminen ja poikkeuslait

Perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaan perusoikeuksia voidaan rajoittaa tietyin
edellytyksin. Jos perusoikeus on kirjoitettu täsmälliseen kielto-
muotoon, sitä ei voida rajoittaa. Tällaisia perusoikeuksia ovat muun muassa syrjintäkielto ja ulkomaalaisen
luovuttamisrajoitus. Perusoikeudet voivat olla kirjoitettu myös muotoon, joka antaa
mahdollisuuden niiden rajoittamiseen. Esimerkiksi lakivaraukset (”voidaan lailla säätää

¹² Ks. lisää Länsineva 2004.

¹³ Ks. esim. KKO 2004/26 omaisuuden suojasta ja PL 106 §:stä.

¹⁴ Perusoikeuskomitea 1992, s. 92–94; PeVM 25/1994; Saraviita 2005, s. 13–14, 20–21, 416–417.

¹⁵ Esimerkiksi PL 19.3 §, jossa lapsen asema korostuu.

¹⁶ Ks. esim. vaaliL 2 §.

¹⁷ HE 309/1993; PeVL 23/1998; Jyränki 2000, s. 283–285.

rajoituksia”), sääntelyvaraukset (”sen mukaan kuin lailla säädetään”) ja lakiviittaukset (”säädetään lailla”) ovat kirjoitusteknisiä keinoja, joilla mahdollistetaan rajoittaminen. Perusoikeuksien rajoittamista säätelevät myös yleiset rajoittamiskriteerit. Rajoitusten tulee perustua lakiin, eli asetuksilla ja muilla alempitasoisilla säännöksillä perusoikeuksia ei voida rajoittaa. Rajoitusten tulee olla tarkkarajaisia ja niiden sisällön tulee ilmetä laista. Rajoitusperusteen tulee olla hyväksyttävä. Hyväksyttävyyttä arvioidaan muun muassa painavan yhteiskunnallisen tarpeen mukaan sekä mahdollisilla Euroopan ihmisoikeuksien vastaavilla oikeuksilla. Perusoikeuksien ydin on myös suojattu. Vaikka perusoikeutta rajoitettaisiin, rajoitus ei saa yletä niin sanottuun ytimeen. Rajoittamisessa on otettava huomioon myös suhteellisuusvaatimus. Rajoituksen on oltava sopusoinnussa haettavan hyödyn kanssa ja tavoite on saavutettava mahdollisimman vähin keinoin. Kun muut kriteerit on otettu huomioon, on pidettävä huolta myös siitä, että oikeusturvajärjestelyt ovat riittävät. Näin varmistetaan se, että perusoikeuksien rajoittaminen on tapahtunut kriteerien mukaisesti. Poikkeusolosuhteissa voidaan perusoikeuksia myös rajoittaa. Tällöin on kyse Suomeen kohdistustavasta aseellisesta hyökkäyksestä, johon reagoitaessa on otettava kaikki keinot käyttöön. Poikkeusolosuhteissa tapahtuvasta perusoikeuksiin puuttuvasta toiminnasta säädetään perustuslain 23 §:ssä.¹⁸

Perustuslaista voidaan poiketa myös poikkeuslailla. Tämä on Suomen oikeusjärjestelmän erityispiirre. Poikkeuslailla tarkoitetaan tavallista lakia, mikä säädetään perustuslainsäätämisyjärjestyksessä, sillä se muuttaa sisällöltään perustuslakia. Perustuslain uudistuksen yhteydessä pyrittiin poikkeuslakien säätämismahdollisuutta supistamaan ja turvaamaan riittävä ennakkovalvonta¹⁹. Myös perustuslakivaliokunnan mukaan poikkeuslakien säätämiseen tulee suhtautua pidättyväisesti ja niiden säätämistä tulee välttää. Valiokunnan mukaan poikkeuslakeja tuleekin säätää vain, jos niille on erityisen poikkeuksellisia pakottavia syitä kansainvälisissä asioissa. Tärkeää on myös mainita poikkeuslaissa, missä kohdin se on ristiriidassa perustuslain kanssa. Poikkeuksia tulee pääsääntöisesti välttää. Jos kuitenkin poikkeuslaki täytyy säätää, on sen oltava asiallisesti täsmällinen, laajuudeltaan minimoitu ja sisällöltään rajallinen.²⁰

¹⁸ PeLM 25/1994; Jyränki 2000, s. 291–296.; Jyränki 2003, s. 484–490.

¹⁹ Ennakkovalvonnasta huolehtii lähinnä perustuslakivaliokunta PL 73 § mukaisesti. Perustuslakivaliokunnan roolista lisää esim. Hiden 2008.

²⁰ HE 1/1998; PeVM 10/1998; Jyränki 2000, s. 173–175. Lisää poikkeuslaeista ja perusoikeusuudistuksesta ks. esim. Scheinin 1996.

1.1.2. Perusoikeuksien historia Suomessa

Suomen perusoikeusjärjestelmän historia ulottuu 1800-luvulle asti. Suomen maakuntien irrottauduttua Ruotsin valtakunnasta ja siirryttyä Venäjän keisarikunnan yhteyteen pysytettiin voimassa ruotsinvallan aikaiset perustuslait²¹ sekä Ruotsin ja Suomen säädyille 1700-luvulla myönnetyt säätyerioikeudet. Suomen valtiosäädyt jo ensimmäisestä kokontumiskerrastaan vuonna 1863 ottivat tavakseen tutkia, olivatko uudet lakiehdotukset ristiriidassa perustuslakien ja säätyerioikeuksien kanssa. Käytännön takana oli oikeusajatus siitä, että perustuslaki ja säätyerioikeudet rajoittivat lainsäätäjän toimia. 1800-luvun lopulla vakiintuikin ennakkollinen säädösvalvonta. Vaikka Ruotsin vallan aikaiset perustuslait eivät sisältäneet perusoikeuksia siinä muodossa kuin ne nykyään ymmärtään, loivat ne monia tärkeitä periaatteita, jotka vaikuttavat edelleen: perustuslain sitovuus lainsäätäjään nähden, perustuslainmukaisuuden ennakkovalvonta, valiokunta perustuslain tulkitsijana ja poikkeuslain mahdollisuus ristiriitatilanteissa.²²

Perusoikeuskäsite tuli Suomen oikeuskeskusteluun 1800-luvun lopulla. Robert Hermanson ja Leo Mechelin, joita voidaan pitää Suomen nykyaikaisen valtiosääntöoikeuden perustajina, pyrkivät luomaan yksittäisiä kansalaisia koskevan perusoikeusluettelon. Kyseinen luettelo oli suppea, mutta käsitti muun muassa suojan laitonta vangitsemista vastaan, oikeuden lailliseen tuomioistuimeen ja yhtäläisen oikeuden omistaa maata. Varsinkin Hermanson vaati oikeuksien perustuslain suojaa myös lainsäätäjää vastaan. Vuonna 1905 Mechelin laatima yksityinen luonnos uudeksi hallitusmuodoksi oli ensimmäinen suomalainen perustuslakiehdotus, joka piti sisällään perusoikeusluvun. Siinä käytettiin myös positiivista muotoa oikeuksista. Luonnos toimikin mallina tulevissa perustuslain uudistuksissa. Muun muassa Mechelin termi ”kansalaisten yleiset oikeudet” siirtyi vuoden 1919 hallitusmuotoon sekä perusoikeuksien kirjoitustapaan.²³

Lainsäädännön tasolla perusoikeudet ilmaantuvat Suomen oikeusjärjestelmään 1900-luvun alussa. Vuonna 1906 vahvistettiin laki lausunto-, kokontumis- ja yhdistymisvapaudesta (kansalaisvapausperustuslaki) perustuslakina. Samana vuonna säädettiin myös

²¹ HM 1772 ja yhdistys- ja vakuutuskirja 1789.

²² Jyränki 2004.

²³ Jyränki 2004.

valtiopäiväjärjestys yksikamarista eduskuntaa varten, johon sisällytettiin säännökset vaalikelpoisuudesta ja yleisestä ja yhtäläisestä vaalioikeudesta. Kansalaisvapausperustuslaki antoi pohjaa myös vuoden 1919 hallitusmuodon kansalaisten yleisiä oikeuksia koskevalle luvulle. Kyseinen luku koostui lähinnä vapausoikeuksista. Näiden lisäksi mukaan otettiin säännökset yhdenvertaisuudesta, uskonnollisesta ja kielellisestä tasa-arvosta, työturvasta, maksuttomasta kansakouluopetuksesta sekä poliittisista osallistumisoikeuksista.²⁴

Perusoikeusjärjestelmän uudistamisesta alettiin keskustella Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia yleissopimuksen jälkeen. Ne sitoivat Suomea vasta 1976, mutta aiheuttivat keskustelua jo heti hyväksymisen jälkeen vuonna 1966. Vuonna 1970 asetettiin uudistamiskomiteaksi valtiosääntökomitea. Komitean periaatemietintö loi pohjan vuoden 1995 perusoikeusuudistukselle siitä huolimatta, että kokonaisuudistus jäädytettiin vuoden 1970-luvun puolivälissä. Ennen vuoden 1995 uudistusta yritettiin myös perusoikeuskomitean (1977) kautta alkaa uudistaa perusoikeuksia, mutta myös sen työ osoittautui hankalaksi, sillä suuret eduskuntapuolueet eivät halunneet ottaa asiaan kantaa. Toinen perusoikeuskomitea asetettiin vuonna 1989. Se sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1992, joka tuotiin eduskuntaan seuraavana vuonna. Perusoikeusuudistus astui voimaan 1. elokuuta 1995 hallitusmuodon osauudistuksena.²⁵

Hallitusmuodon uusittu II luku sisälsi vapausoikeuksia, yhdenvertaisuusoikeuksia, osallistumisoikeuksia ja sosiaali-oikeuksia. Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, että perusoikeudet lähennettiin sekä muodoltaan että sisällöltään kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Entisten perusoikeuksien lisäksi perustuslakiin tuotiin myös uusia perusoikeuksia, kuten oikeus henkilötietojen suoja, oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta sekä oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Suurin muutos vanhaan oli siinä, että niin sanotut sosiaaliset perusoikeudet kirjoitettiin laajasti perustuslakiin. Tässä on kuitenkin otettava huomio valmistelun ajankohta, joka sattui juuri 1990-luvun alun laman kanssa samoihin aikoihin, mikä vaikutti näiden perusoikeuksien sisältöön. Huomion arvoista uudistuksessa oli myös se, että vanhassa järjestelmässä oikeudet ulottuivat vain Suomen kansalaisiin, mutta uudistuksen yhteydessä perusoikeudet ulotettiin kaikkiin

²⁴ Jyränki 2004.

²⁵ Jyränki 2004.

Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleviin henkilöihin. Tästä poikkeuksena ovat valtiolliset vaalioikeudet.²⁶

Perustuslain kokonaisuudistus käynnistettiin vuonna 1995. Vuonna 1998 annettiin eduskunnalle hallituksen esitys uudesta perustuslaista, jossa perusoikeudet säilytettiin käytännössä ennallaan. Muutoksia tuli lähinnä muodollisesti, sillä perusoikeuksien pykälänumeroinnit muuttuivat²⁷. Perustuslailla on tälläkin hetkellä muutospaineita, mutta paineet kohdistuvat lähinnä presidentin valtaoikeuksiin. Tammikuussa 2008 oikeusministeriö asetti työryhmän pohtimaan perustuslain muutostarpeita ja syksyllä 2008 aloitti toimintansa parlamentaarinen toimikunta, joka selvittää perustuslain muutostarpeita työryhmän muistion perusteella.²⁸

Suomi liittyi Euroopan unioniin hieman ennen perusoikeuksien uudistuksen voimaantuloa. Tämä aiheutti muutamia ongelmia, sillä liittymissopimus oli osittain ristiriidassa perustuslain kanssa. Sopimuksen liittymissopimus hyväksyttiin poikkeuslakina. Eniten liittyminen Euroopan unioniin rajoitti Suomen kansalaisten oikeutta osallistua päätöksentekoon sekä viranomaisasiakirjojen julkisuuteen. Euroopan unioni pitää kuitenkin arvossa yhteisön oikeuden yleisinä periaatteina perusoikeuksia, joihin luetaan muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimus²⁹. Tämän osalta monet Suomen perusoikeudet kohtaavatkin, sillä Euroopan ihmisoikeussopimus jäljittelee YK:n ihmisoikeussopimuksia. Euroopan unionilla on myös oma vuonna 2000 hyväksytty perusoikeuskirja³⁰, jossa unioni tunnustaa siinä mainitut oikeudet, vapaudet ja periaatteet. Perusoikeuskirjaa ei ole kuitenkaan ratifioitu, joten sillä ei ole oikeudellista sitovuutta. Sitä sovelletaan siitä huolimatta Euroopan unionin toimielimissä toissijaisuusperiaatteen mukaisesti. Periaatteita sovelletaan jäsenvaltiossa silloin kun ne panevat täytöntön unionin oikeutta.³¹ Tämä on vahvistettu myös yhteisöjen tuomioistuimen käytännössä³².

²⁶ Jyränki 2004.

²⁷ Vrt. PL 2000 ja HM 1919.

²⁸ Jyränki 2004; OM 2008b, ks. myös OM 2008a.

²⁹ Ks. lisää EIS.

³⁰ Ks. lisää EU:n perusoikeuskirja.

³¹ EU 2008; Jyränki 2004.

³² Ks. esim. asia C-292/97.

1.1.3. Ulkomaalaisten oikeuksien kehitys

Perusoikeusuudistus oli ulkomaalaisten aseman kannalta merkittävä. Kuten edellä on esitetty, ennen uudistusta perusoikeudet koskivat vain Suomen kansalaisia. Uudistuksen yhteydessä ulkomaalaiset pääsivät Suomen sisäisen ihmis- ja perusoikeuksien piiriin, kansainvälisten sopimuksien lisäksi.

Suomen itsenäisyyden alkuaikoina ulkomaalaisiin suhtauduttiin melko myönteisesti. Esimerkiksi ulkomaalaisilla oli oikeus perustaa ei-poliittisia yhdistyksiä. Vasta toisen maailman sodan lähestyessä ulkomaalaisiin suhtautuminen alkoi muuttua negatiivisemmaksi. Tuolloin muun muassa yhdistyslakia muutettiin niin, että ulkomaalaiset tarvitsivat valtioneuvoston luvan yhdistyksen perustamiseen. Ulkomaalaisilta kiellettiin vuonna 1942 myös oikeus valittaa ulkomaalaisasioissa. Vasta vuonna 1984 saatiin muutos valitusoikeuteen uuden ulkomaalaislain myötä. Vaikka jo vuonna 1919 ulkomaalaisilla olikin joitain oikeuksia, he tarvitsivat luvan elinkeinon harjoittamiseen. Myös ulkomaalaisten omistusoikeutta rajoitettiin. Sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet olivatkin pitkälti ulkomaalaisten ulottumattomissa.³³

Ulkomaalaisten oikeusasema on parantunut Suomessa merkittävästi 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Tähän on vaikuttanut muun muassa kansainvälisen ihmisoikeusajattelun kehittyminen. Suomen lainsäädäntöä muutettiin 1980- ja 1990-luvuilla vastaamaan Euroopan ihmisoikeussopimusta ja muita kansainvälisiä sopimuksia. Tällöin kumottiin monia lakeja ja säädettiin uusia, joissa ulkomaalaisilla oli paremmat oikeudet. Esimerkiksi vuonna 1991 ulkomaalaiset saivat oikeuden osallistua kunnallishallintoon. Vuoden 1991 ulkomaalaislailla parannettiin selvästi ulkomaalaisten oikeusturvaa, vaikka tätä myöhemmillä lakimuutoksilla heikennettiinkin kriitikistä huolimatta. Suomen liittyminen Euroopan talousalueeseen (ETA) vaikutti ulkomaalaisten oikeuteen harjoittaa ammattiaan ja elinkeinoaan. Rajoitukset jouduttiin poistamaan, jotta ne eivät syrjisi ETA-maiden kansalaisia.³⁴ Myöhemmin lisääntyneen globalisaation voidaan nähdä vaikuttaneen siihen, että myös ulkomaalaisilla on samat perus- ja ihmisoikeudet kuin Suomen kansalaisillakin.

³³ Stenman 1996, s. 873–874; Kuosma 1992, s. 83–84.

³⁴ Stenman 1996, s. 874–875.

Vaikka lainsäädäntö onkin nykyiseltään perus- ja ihmisoikeuksien mukaista, on todellisuus monesti toinen. Pakolaisten ja muiden ulkomaalaisten sopeutumien suomalaiseseen yhteiskuntaan ja suomalaisten asenteen ulkomaalaisia kohtaan ovat asioita, joihin ei voida pelkällä lainsäädännöllä vaikuttaa.

1.2. Ihmisoikeussopimukset

Kuten edellä on esitetty, perustuslaki sisältää Suomessa voimassa olevat perusoikeudet. Suomen tulee kuitenkin noudattaa myös kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, mitkä se on hyväksynyt. Kansainväliset sopimukset eivät velvoita Suomea suojaamaan ihmisoikeuksia Suomen perustuslaissa, mutta ne velvoittavat sopimusvaltioita toteuttamaan sopimusvelvoitteita oikeuskäytännössä³⁵.

Tärkeimmät Suomea velvoittavat kansainväliset ihmisoikeussopimukset ovat Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus) ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS-sopimus) sekä Euroopan ihmisoikeussopimus. Suomea sitovat myös Euroopan unionin perusoikeuskirja sekä muut Euroopan unioniin liittyvät sopimukset³⁶, jotka eivät sinänsä säätele ihmis- ja perusoikeuksia, mutta pitävät sisällään samantyyppisiä oikeuksia. Tärkein Suomeen liittyvä perus- ja ihmisoikeussäätely löytyy kuitenkin perustuslaista.

Perustuslain perusoikeusuudistuksen yhteydessä kansainväliset ihmisoikeudet otettiin huomioon ja näin ollen perustuslaki on pitkälti kansainvälisten sopimusten mukainen. Perustuslaki suojaa monissa tapauksissa oikeuksia laajemmin kuin sopimukset³⁷. Ihmisoikeussopimukset on kuitenkin otettava huomioon muun muassa lain valmistelussa ja valvonnassa³⁸.

³⁵ Jyräni 2000, s. 501–502.

³⁶ Esim. EU:n perustamissopimus.

³⁷ Vrt esim. PL 21 § ja EIS 6 § oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, lisää esim. Ervo 2005 ja Halila 2000.

³⁸ Ks. esim. PL 74 §, 108 § ja 109 § perustuslainmukaisuudesta sekä oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin tehtävistä.

1.2.1. Tärkeimmät ihmisoikeussopimukset

Kansainvälisiä ihmisoikeuksiin liittyviä sopimuksia alettiin solmia 1600- ja 1700-luvuilla³⁹. Tuolloin säädeltiin muun muassa vähemmistöjen uskonnonvapaudesta eräissä rauhansopimuksissa. Kansainvälisen ihmisoikeussääntelyn katsotaan alkaneen kuitenkin vasta 1800-luvulla, jolloin solmittiin ylikansallisia sopimuksia liittyen muun muassa haavoittuneiden sotilaiden hoitoon, orjakauppaan ja orjuuteen.⁴⁰ Vasta toisen maailmansodan tapahtumat aiheuttivat aallon, jonka seurauksena ovat syntyneet merkittävimmät kansainväliset ihmisoikeussopimukset.

Ensimmäinen merkittävin ihmisoikeussopimus oli Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus⁴¹. Kyseessä ei ollut juridisesti sitova sopimus, vaan julistus, jolla oli kuitenkin merkitystä tuleville sopimuksille. Tuo vuonna 1948 hyväksytty julistus oli yleinen ohje, joka julisti kaikki ihmiset tasa-arvoiseksi arvoiltaan ja oikeuksiltaan. YK:n jäsenvaltioiden määrä oli alkuaikoina kuitenkin suppea ja julistus olikin enemmän sodan voittaneiden maiden hegemoniaa. Julistus antoi kuitenkin ponnahduslaudan Euroopan ihmisoikeussopimukselle sekä YK:n tuleville sopimuksille.⁴²

Julistuksessa mainittiin muun muassa oikeus yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen, oikeus elämään, orjuuden ja kidutuksen kielto, oikeusturva, liikkumis-, uskonnon- ja sananvapaus sekä oikeus työhön. Myös omistusoikeuden suoja on mainittu julistuksessa⁴³. Oikeudet ovat siis pitkälti samoja, mitkä löytyvät nykyisin myös perustuslaista. Lähtökohtana tuolloin oli, että ihmisoikeudet ovat perustavanlaatuisia sekä luovuttamattomia ja kuuluvat yhdenvertaisesti maailman kaikille ihmisille. Lähtökohta on ajankohdainen myös tänä päivänä.⁴⁴

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) solmittiin vuonna 1950. Sopimuksen tarkoituksena oli länsieurooppalaisen identiteetin luominen yhtenäisen lainsäädännön ja oikeuskäy-

³⁹ Halila 2000, s. 157.

⁴⁰ Jyränki 2003, s. 504.

⁴¹ Suomen YK-liitto 2009.

⁴² Halila 2000, s. 157–158; Jyränki 2003, s. 507–508.

⁴³ UN 1948.

⁴⁴ Suomen YK-liitto 2009.

tännön avulla sekä halu turvata yksilöön vapauteen perustuva demokratia ja estää toisessa maailmansodassa tapahtuneet ihmisoikeusloukkaukset. Sopimuksen kautta otettiin käyttöön myös ensimmäisen kerran ihmisoikeuksien suojelua koskeva kansainvälinen järjestelmä, jossa yksityishenkilöt voivat vedota tuomioistuimiin oikeuksiensa vahvistamiseksi⁴⁵. Sopimuksen noudattamista valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. EIS toistaa pitkälti samat oikeudet kuin mitä ihmisoikeusjulistus, mutta eroavaisuuksiakin löytyy. EIS onkin yksityiskohtaisempi sopimus ja se sitoo oikeudellisesti sen allekirjoittaneita maita.⁴⁶

Myös YK:n KP-sopimus on pitkälti samanlainen sopimus kuin muut edellä mainitut. Kyseessä on kuitenkin yleissopimus, joten se sitoo jäsenmaita, toisin kuin YK:n ihmisoikeusjulistus. KP-sopimusta valmisteltiin laajalla maailmanlaajuisella pohjalla ja sen lähtökohtana oli ajatus siitä, että ihmisoikeudet ovat yleismaailmallisia. KP-sopimus hyväksyttiin vuonna 1966⁴⁷. Samana vuonna hyväksyttiin myös TSS-sopimus. YK:n yleissopimusten noudattamista valvoo ihmisoikeuskomitea sekä TSS-oikeuksien osalta TSS-oikeuksien komitea.⁴⁸

YK:n ihmisoikeusyleissopimukset tulivat Suomea sitoviksi vuonna 1976, jolloin Suomi ratifioi sekä KP-sopimuksen että TSS-sopimuksen. Euroopan ihmisoikeussopimus tuli kuitenkin Suomea sitovaksi vasta vuonna 1990. YK:n yleissopimusten kohdalla Suomi ei nähnyt mitään valtiosääntöoikeudellisia ongelmia, vaan sopimus hyväksyttiin blankettilailla⁴⁹. EIS:n kohdalla kiinnitettiin huomiota enemmän Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen toimivaltaan ja sen vaikutukseen Suomen valtiosääntöoikeuteen. Sopimus saatettiin voimaan supistetussa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä blankettilailla.⁵⁰

⁴⁵ EU 2009.

⁴⁶ Jyränki 2000, s. 508–509; Pellonpää 2005, s. 2, ks. myös lisää.

⁴⁷ KP-sopimukseen on vuoteen 2007 mennessä liittynyt 160 maata ja TSS-sopimukseen 157 maata.

⁴⁸ Jyränki 2000, s. 508; Suomen YK-liitto 2009.

⁴⁹ Blankettilailla tarkoitetaan lakia, joka ei sisällä aineellisoikeudellisia säännöksiä, vaan lailla tehdään sopimuksesta osa Suomen oikeusjärjestystä, jotta sitä voidaan soveltaa.

⁵⁰ Jyränki 2000, s. 511–512.

1.2.2. Ihmisoikeussopimuksien valvonta

YK:n yleissopimukseen ja EIS:n liittyy tiiviisti valvonta. YK:n yleissopimuksien noudattamista valvovat edellä mainitut valvontaelimet. Elimien toimintaan liittyy useita valvontamuotoja. Sopimusvaltioilla on velvollisuus laatia määräajoin raportti valvontaelimille, jossa valtio kertoo, miten sopimusta on noudatettu ja mitä ongelmia on ilmennyt. KP-sopimukseen liittyy myös valitusmenettely. Yksityishenkilö voi lähettää kirjallisen ilmoituksen komitean käsiteltäväksi, jos hänen sopimuksessaan lueteltuja oikeuksia on loukattu. Komitea antaa asiasta näkemyksen sekä ilmoittajan että valitusta koskevan valtion antamien kirjallisten aineistojen perusteella.⁵¹ Näkemyksellä ei ole oikeudellista sitovuutta, mutta käytännössä komitean näkemykset johtavat korjaamistoimiin tai jopa lainsäädäntömuutoksiin. Suomea koskevia ilmoituksia on tehty muun muassa metsänhakkuuoikeuksista ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin rikkomisesta. Komitea on esittänyt suosituksia myös vähemmistöjen oikeuksien parantamisesta sekä siviilipalvelusajasta⁵². Yleissopimuksien ihmisoikeuksien noudattamista valvotaan myös YK:n ihmisoikeusneuvoston uudella toimintamuodolla, joka velvoittaa jäsenmaat raporttimaan lyhyesti kansallisesta ihmisoikeustilanteesta neuvostolle joka neljäs vuosi. Suomi laati ensimmäisen raportin vuonna 2008.⁵³

Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamista valvoo Euroopan neuvoston yhteydessä toimiva Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT)⁵⁴. Ihmisoikeustuomioistuimeen valittamisen edellytyksenä on, että henkilön EIS:n oikeuksia on rikottu viranomaisen toimesta, kaikki kotimaiset oikeuskeinot tulee olla käytetty ja valitus täytyy tehdä kuuden kuukauden kuluessa korkeimman kansallisen oikeusasteen tai viranomaisen päätöksestä⁵⁵. Ihmisoikeustuomioistuimen lopullinen tuomio on Suomea oikeudellisesti sitova. Tuomioiden täytäntöönpanoa valvoo Euroopan neuvoston ministerikomitea.⁵⁶ Suomi on saanut EIT:ltä langettavia tuomioita muun muassa oikeudenkäyntien kestoihin, sananvapauteen sekä yksityiselämän suojaan liittyen⁵⁷. Langettavien tuomioiden

⁵¹ KP-sopimus ja sen lisäpöytäkirja; UM 2009.

⁵² Siviilipalvelusaikaa lyhennettiin vuoden 2008 alussa voimaan tulleella lailla.

⁵³ UM 2009. Ministeriön sivuilta löytyy myös ihmisoikeusneuvostolle laadittu määräaikaisraportti.

⁵⁴ Ks. EIS II osa.

⁵⁵ EIS 35 artikla.

⁵⁶ UM 2009.

⁵⁷ Ks. esim. EIT tuomiot 21.4.2009 kohta 1 ja 13.12.2005 kohta 1.

määrä on Suomen kohdalla suuri. Suomi on todettu syylliseksi jo 75 kertaa ihmisoikeussopimuksen artiklojen rikkomiseen, kun esimerkiksi Ruotsi on saanut vain 22 tuomiota⁵⁸.

1.2.3. Muut sitovat sopimukset

Suomea sitovat myös Euroopan unionin sopimukset. Ne eivät ole varsinaisia ihmisoikeussopimuksia, mutta niillä on yhteyksiä samoihin oikeuksiin. Euroopan unioni ei ole sitoutunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, mutta valmisteilla olevan Lissabonin sopimuksen myötä Euroopan ihmisoikeussopimus tulisi myös EU:ta velvoittavaksi. Samaisen sopimuksen voimaan tulemisen jälkeen myös unionin perusoikeuskirja olisi oikeudelliselta arvoltaan perustamissopimusten tasolla⁵⁹.

Euroopan unionissa ihmisoikeuksia käsitellään perusoikeuskirjassa. Perusoikeuskirja hyväksyttiin vuonna 2000, ja se pitää sisällään Euroopan unionin jäsenmaiden yhteiset arvot. Perusoikeuskirjan sisältö on pitkälti EIS:n mukainen, mutta se sisältää ainoastaan unionin kansalaisille kuuluvia vapauksia ja Euroopan unionin tuomioistuimien oikeuskäytännön periaatteita. Perusoikeuskirjalla ei ole kuitenkaan vielä sitovia oikeudellisia vaikutuksia.⁶⁰

Myös perustamissopimuksissa olevat perusvapaudet liittyvät tiiviisti ihmisoikeuksiin. Perustamissopimuksessa mainittuja perusvapauksia ovat henkilöiden, omaisuuden, palvelujen ja pääoman vapaa liikkuvuus unionin sisällä. Kyseiset perusvapaudet tuovat unionin kansalaisille ihmisoikeussopimuksia laajemmat oikeudet unionin alueella. Perustamissopimuksessa on mainittu myös vapaa kilpailu⁶¹. Tällä tavoitellaan sisämarkkinoiden yhtenäisyyttä. Vapaalla kilpailulla voi olla merkitystä ihmisoikeuksien kannalta. Myös sillä, että unionin oikeudella on etusija kansalliseen oikeuteen nähden, on merki-

⁵⁸ Turun sanomat 2009.

⁵⁹ Perustamissopimukset ovat jäsenvaltioita vahvasti velvoittavia sopimuksia.

⁶⁰ EU 2008.

⁶¹ Kaikkiin EU:ssa toimiviin yrityksiin sovelletaan samansisältöisiä sääntöjä. Tällä taataan, että kilpailu ei vääristy sisämarkkinoilla.

tystä. Suomen oikeusjärjestys ei saa olla ristiriidassa unionin oikeuden kanssa.⁶² Suomessa on kuitenkin oikeus säädellä yksityiskohtaisemmista perus- ja ihmisoikeuksista, sillä näin voidaan turvata yksilöille paremmat oikeudet.

Euroopan unionin sääntely koskee vain unionin jäsenmaita. Koska suurin osa ulkomaalaisista marjanpoimijoista tulee unionin ulkopuolelta, näillä säännöksillä ei ole suurtaakaan vaikuttavuutta. Euroopan unioni laajenee kuitenkin koko ajan, joten näitäkään säännöksiä ei tule unohtaa. Euroopan ihmisoikeussopimus on siten tärkein ja kattavin kansainvälinen ihmisoikeuksiin liittyvä sopimus, jota Suomen täytyy noudattaa, oli kyse sitten eurooppalaisista tai aasialaisista marjanpoimijoista. Tärkeää on myös muistaa, että perustuslain mukaan perusoikeudet kuuluvat nykyään kaikille⁶³, joten pelkästään Suomen sisäinen lainsäädäntö tuo ulkomaalaisille perus- ja ihmisoikeuksia.

⁶² EU 2008.

⁶³ Vrt. HM ennen perusoikeusuudistusta.

2. METSÄMARJANPOIMIJAT

Suomen metsämarjasato on vuosittain noin 500 miljoonaa kiloa. Tästä hyödynnetään kuitenkin vain noin 3–10 %. Kaupalliseen toimintaa marjoja päätyy yli 11 miljoonaa kiloa, joista noin puolet on ulkomaalaisten marjanpoimijoiden poimimia. Vuosittain poimintatuloja kertyy noin 8,8 miljoonan euroa. Yrityksiä marjojen ja sienien jalostuksessa toimii yli 500, joista noin kymmenen on suurta jalostajaa tai keruuyhtiötä. Yritysten määrä on kasvussa. Kasvussa on myös raaka-ainekysyntä, mutta tähän ei pystytä tällä hetkellä vastaamaan ulkomaalaisista marjanpoimijoista huolimatta.⁶⁴

Kaupallisesti tärkeimmät luonnonmarjat ovat mustikka, puolukka ja lakka. Nämä marjat muodostavat tärkeimmät poimintakohteet kotimaisille marjanostajille. Sadot vaihtelevat kuitenkin vuosittain, joten poimijoiden ja marjanostajien taloudellinen kannattavuus voi vaihdella vuosittain hyvinkin paljon. Esimerkiksi kesällä 2008 mustikan kauppaantumäärä oli vain kolmannes edelliseen vuoteen verrattuna. Suurin osa marjoista poimitaan Oulun- ja Lapin läänin alueilta. Poimintatulot jakautuvat maantieteellisesti niin, että Lapin läänin alueelta kerätään noin 46 % marjoista ja Oulun läänin alueelta noin 38 %.⁶⁵

Koska luonnonmarjojen poimintamäärät eivät riitä kattamaan kysyntää, tuodaan luonnonmarjoja runsaasti Suomeen, eniten Ruotsista, Virosta ja Venäjältä. Vuonna 2008 Suomeen tuotiin mustikkaa 2,1 miljoonaa kiloa, kun Suomesta poimittiin kyseisenä kesänä 1,7 miljoonaa kiloa. Vientiin mustikkaa lähti 4,9 miljoonaa kiloa, mutta sekä vienti- että tuontiluvut sisältävät jäädytetyn mustikan osuuden. Vuonna 2008 puolukan osalta tuontia oli 0,6 miljoonaa kiloa ja vientiä 8000 kg. Kesällä 2008 puolukkaa poimittiin 4 miljoonaa kiloa.⁶⁶

Ulkomailta tulee Suomeen vuosittain noin 12 000 marjojenpoimijaa⁶⁷. Näistä suurin osa on puutarhamarjojen poimijoita. Tässä tutkielmassa käsitellään vain metsämarjanpoimi-

⁶⁴ Luonnonvarainneuvosto 2009.

⁶⁵ MMM 2009.

⁶⁶ MMM 2009. Luvut eivät sisällä omaan käyttöön poimintaa.

⁶⁷ Passi 2009.

joita. Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka tulevat ulkomailta Suomeen poimimaan metsämarjoja joko kutsuttuna tai itsenäisesti. Koska kutsutut metsämarjanpoimijat muodostavat suurimman osan ulkomaalaisista poimijoista, ovat he näkyvämmässä asemassa. Marjanostajilla tarkoitetaan yrityksiä, jotka ostavat poimijoilta marjoja. Lähinnä kyseessä ovat yritykset, jotka itse kutsuvat poimijoita Suomeen. Yrityksien osalta tarkastelun alla ovat olleet lähinnä suuret yritykset. Luonnontuotteiden kaupassa ja jalostuksessa toimii runsaat 500 yritystä⁶⁸, mutta tutkielman aiheen kannalta laaja-alaista selvitystä marjanostajista ei kuitenkaan ollut tarvetta tehdä.

2.1. Ulkomaalaiset marjanpoimijat Suomessa

Ulkomaalaisia metsämarjanpoimijoita on tullut Suomeen vuodesta 1995 asti. Tähän vaikutti muun muassa Suomen liittyminen Euroopan unioniin. Suomessa on muutama iso päätoimija, jotka kutsuvat ulkomaalaisia marjanpoimijoita Suomeen, muun muassa: Kiantaman Jalostamo Oy, Lapin liha Oy, Polarica Oy ja Riitan herkku Oy. Aluksi marjanpoimijat tulivat lähinnä Itä-Euroopan maista, mutta vuodesta 2005 Suomeen on tullut poimijoita myös Thaimaasta. Syynä ulkomaalaisien marjanpoimijoiden kutsumiseen on selvästi se, että kotimaiset marjanpoimijat eivät riitä kattamaan lisääntyvää menekkiä. Nykyään marjanjalostajat myyvät marjaa kotimaan lisäksi Eurooppaan sekä Aasiaan. Esimerkiksi suomalaiset luonnonmustikat sisältävät antosyaaneja viisi kertaa enemmän viljeltyyn pensasmustikkaan verrattuna⁶⁹, joten varsinkin Aasiassa lääkekäyttöön tarvittavien luonnonmustikkojen kysyntä on lisääntynyt. Ongelmana on kuitenkin, että Suomi ei kykene kilpailemaan marjojen hinnalla kasvatettujen marjojen kanssa, joita saadaan lähinnä Yhdysvalloista, Kanadasta ja Aasiasta. Esimerkiksi Kiinassa marjat ovat noin 30 % halvempia kuin Suomessa.⁷⁰

Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden määrä on selvästi lisääntynyt vuosien varrella. Nykyään poimijoita tulee lähinnä Thaimaasta ja Ukrainasta. Taulukosta 1 voidaan nähdä, miten ulkomaalaisten marjanpoimijoiden tulo Suomeen on kehittynyt viimeisen kuuden

⁶⁸ Luonnonvarainneuvosto 2009.

⁶⁹ Peusa & Piilo 2006.

⁷⁰ Kristo 2008.

vuoden aikana⁷¹. Kesällä 2009 Suomeen on tulossa ulkoministeriön mukaan noin 12 000 poimijaa, mutta tämä arvio pitää sisällään myös puutarhamarjojenpoimijat. Määrä on sama kuin kesällä 2008. Marjanjalostajien arvion mukaan Suomessa on kesäisin noin 3500 ulkomaalaista metsämarjanpoimijaa. Kesää 2009 varten thaimaalaiset ovat ulkoministeriön mukaan jättäneet noin 3500 esiselvitystä viisumihakemusta varten, mutta lupa annetaan vain noin 1900 henkilölle. Viranomaiset rajoittavat lähinnä thaimaalaisten viisumeita Suomeen⁷²; muista maista tuleville viisumimäärärajoituksia ei ole.⁷³

Taulukko 1: Lapin liha Oy:n ulkomaalaiset marjanpoimijat vuosina 2003–2008.

Vuosi	Ulkomaalaisten poimijoiden osuus kokonaismäärästä (%)	Kutsutut ulkomaalaiset poimijat (lkm)	Thaimaalaiset poimijat
2003	13,22	500	-
2004	26,49	800	-
2005	27,86	800	-
2006	48,96	800	kymmeniä
2007	60,78	750	400
2008	72,19	650	500

Ulkomaalaisille marjanpoimijoille maksetaan sama hinta marjoista kuin muillekin marjanmyyjille. Kuvioista 1 käy ilmi, miten luonnonmarjan hinta on kehittynyt vuodesta 2002 alkaen. Ulkoasianministeriön mukaan monet poimijoista palaavat kuitenkin velkaisina kotiin⁷⁴, sillä tulot ovat suurelta osin riippuvaisia marjakesästä, eikä niinkään niistä maksetuista kilohinnoista. Thaimaalaiset poimijat poimivat keskimäärin 60 kg marjoja päivässä, parhaat poimijat jopa 200 kg. Keskiansio on päivässä mustikan poiminnasta 111 euroa ja puolukan poiminnasta 62 euroa. Hillasta maksettiin poimijalle kesällä 2008 keskimäärin 7,75 euroa kilolta, joten poimijoiden kannalta taloudellisinta olisi poimia hillaa, mutta marjanostajat ovat kiinnostuneet lähinnä mustikasta ja puolukasta. Hillaa poimitaankin lähinnä silloin, kun muut marjat eivät ole vielä kypsyneet.

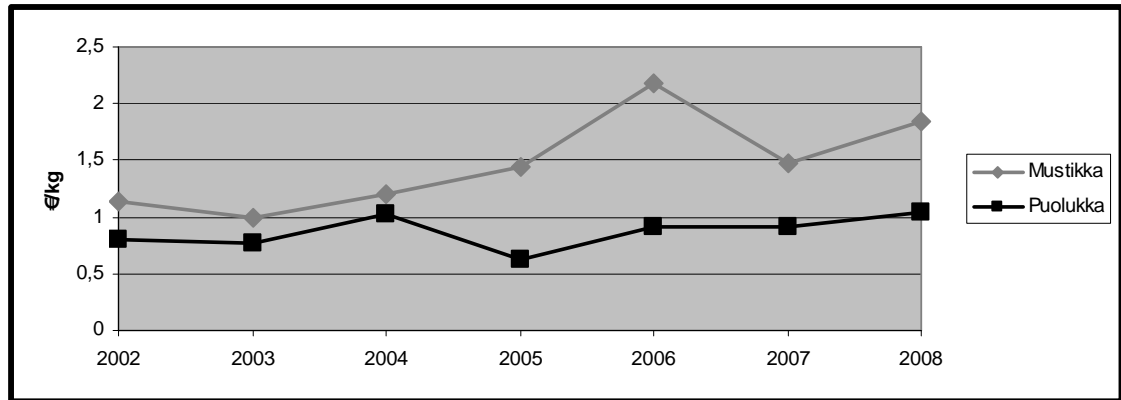
⁷¹ Taulukosta käy ilmi myös se, että ulkomaalaisten keräämien marjojen osuus on kasvanut koko ajan. Yhtenä syynä tähän on ahkerien thaimaalaisten saapuminen Suomeen sekä suomalaisten marjanpoimijoiden ikääntyminen.

⁷² Rajoittamista perustellaan ajan sekä muiden resurssien puutteella.

⁷³ Kristo 2008; Lapin liitto 2008; Passi 2009; Valkonen 2009.

⁷⁴ Passi 2009.

Poimintakauden aikana poimija voi tienata puhdasta tuloa jopa 6000 euroa⁷⁵. Tällöin päiväkohtaiseksi ansioksi muodostuu noin 103 euroa, mikä vastaa keskimäärin noin 35 työpäivän⁷⁶ tuloa Thaimaassa.⁷⁷

Kuvio 1: Mustikan ja puolukan kilohinta vuosina 2002–2008⁷⁸.

Tällä hetkellä suurin osa ulkomaalaisista marjanpoimijoista tulee Aasiasta, varsinkin Thaimaasta. Tämän hetkisen maailmantalouden vuoksi poimijoita olisi tulossa enemmänkin, mutta poimijoiden määrää säätelee ulkoministeriö. Esimerkiksi Thaimaan työministeri haluaisi moninkertaistaa Suomeen tulevien poimijoiden määrän, sillä myös Aasiassa työllisyysnäkymät ovat tällä hetkellä heikot. Thaimaalaiset tienavat marjojen poiminnalla huomattavasti enemmän kuin kotimaassa. Hyvänä marjakesänä tulot voivat olla jopa viisinkertaiset oman kotimaan tuloihin verrattuna. Marjateollisuudella on vaikutusta myös Suomen työllisyyteen, sillä marjanostajat tekevät isoja investointeja marjanjalostamista varten. Ilman ulkomaalaisia marjanpoimijoita jouduttaisiin vähentämään suomalaistakin työvoimaa marjanostajayrityksissä. Kutsumalla ulkomaalaisia poimijoita vaikutetaan välillisesti myös poimijoiden kotimaiden talouteen.⁷⁹

Yrityksen tuovat ulkomaalaisia marjanpoimijoita eri tavoin Suomeen. Osa poimijoista tulee Suomeen oma-aloitteisesti, mutta yleisempi tapa suurien marjanjalostajien keskuudessa on tuoda poimijat Suomeen oman edustajan kautta. Isoilla marjanostajilla on

⁷⁵ Tästä tulosta on vähennetty jo kaikki menot (lentoliput yms.).

⁷⁶ Thaimaassa keskitulo on noin 3 €/pv.

⁷⁷ Kristo 2009; MMM 2009.

⁷⁸ MMM 2008 ja 2009.

⁷⁹ Lapin liitto 2008; Kristo 2008.

Thaimaassa oma edustaja, joka järjestää asioita siellä päässä. Paikallinen edustaja järjestää poimijat sekä heidän matkansa Suomeen. Edustaja voi olla paikalla myös Suomessa sen ajan, minkä poimijat ovat täällä. Thaimaassa järjestetään useita rekrytointitilaisuuksia, joiden kautta poimijoita etsitään. Poimijoilta vaaditaan työkokemusta fyysisestä työstä ja aikaisempi kokemus marjanpoiminnasta on eduksi. Poimijoiden iällä ei ole merkitystä, mutta esimerkiksi yksinäisiä naisia ei oteta poimijoiksi. Valituille poimijoille järjestetään koulutustilaisuuksia, joissa heitä opastetaan käytännön asioissa sekä informoidaan suomalaisesta kulttuurista ja marjanpoimintatyöstä. Myös jokamiehen oikeuksista ja Suomen lainsäädännöstä kerrotaan poimijoille. Poimijoita askarruttavat lähinnä Suomen luonnossa esiintyvät pedot ja mahdolliset myrkkyseläimet. Poimijoille jaetaan myös kirjallinen info-paketti. Marjanostajan edustaja järjestää poimijoille lentoliput, viisumihakemukset, vakuutukset ja muut pakolliset lupa-asiat. Käytännössä poimijoiden tarvitsee vain allekirjoittaa tarvittavat asiakirjat sekä huolehtia siitä, että hänellä on tarvittavat paperit ennen lähtöä. Myös lainarahoituksen hoitaa edustaja. Lainan tarve poimijaa kohden on noin 1300 €⁸⁰. Tämä pitää sisällään kaikki rekrytointikulut pitäen sisällään lentoliput, viisumihakemuksen, vakuutukset sekä pankkien velvoittamat kulut. Näiden kulujen lisäksi thaimaalaiset joutuvat kustantamaan Suomessa elämisensä.⁸¹

Yritykset, jotka kutsuvat poimijoita Suomeen, järjestävät poimijoille auton, majoitustilat sekä ruokailuun tarvittavat välineet. Esimerkiksi Lapin lihan poimijoilla on käytössä autot ja he majoittuvat vanhoille kouluille⁸², joissa heille on tarjolla yöpymispaikat ja ruuanvalmistukseen tarvittavat välineet. Riisit ja muut ruoka-aineet kuljetetaan majoituspaikoille. Poimijat maksavat järjestetyistä palveluista tietyn summan kulutuksen mukaan. Myös marjat haetaan poimijoiden majoituspaikalta, jotta poimintaan jää mahdollisimman paljon aikaa.

Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden kutsuminen Suomeen ei ole ongelmaton. Viranomaiset ovat puuttuneet lähinnä ongelmiin, joita on syntynyt silloin, kun marjanpoimi-

⁸⁰ Poimijoille laina myöntää yleensä Thaimaan valtion omistama pankki, jolloin lainan ehdoista sovitaan myös kutsujien kesken. Lainaehdoissa mainitaan muun muassa siitä, että kutsuja yritys järjestää poimijoille asunnon poiminnan ajaksi.

⁸¹ Kristo 2009.

⁸² Tilapäinen majoittuminen muissa kuin siihen tarkoitetuissa rakennuksissa vaatii rakennusvalvontaviranomaisen luvan. Lupaa myöntäessä on otettava huomioon paloviranomaisen edellyttämät asiat muun muassa henkilömäärästä. Luvan myöntämisestä lisää Lapin pelastuslaitoksen ohjeista.

joilla ei ollut varaa palata takaisin kotimaahansa huonojen tulojen takia⁸³. Viranomaiset ovatkin tiukentaneet viisumikäytäntöä ja lisänneet marjanostajien vastuuta⁸⁴. Suomen lainsäädännöllä ei voida tehokkaasti säännellä ulkomaalaisten poimijoiden välittämistä Suomeen⁸⁵, joten viranomaisten ohjeet ja päätökset ovat keinoja puuttua toimintaan. Viranomaiset eivät ole puuttuneet siihen, että nykyinen toimintamuoto ei tuo valtiolle tuloja tuloverotuksessa. Valtio saa kuitenkin marjanostajien edelleen myymistä marjoista arvonlisäveron⁸⁶, sillä marjan ostaminen verovapaasti ei oikeuta arvonlisäverovähennyksiin⁸⁷. Viranomaiset ovat ottaneet kantaa myös jokamiehenoikeuksien rajoittamiseen, mutta rajoittamiselle ei ole nähty vielä perusteita. Työministeriön selvityksen mukaan jokamiehenoikeuksien rajoittaminen ei ole ratkaisu maanomistajien kokemuksiin ongelmiin. Jokamiehenoikeudet kuuluvat kaikille, eikä niitä ole rajoitettu kansalaisuuteen katsoen. Tämän estää jo perustuslain 6 § yhdenvertaisuudesta. Rajoittamiselle tarvittaisiin nykykäytännön mukaisesti erityisen tärkeä syy⁸⁸, eikä tällä hetkellä rajoittamiselle ole nähty olevan perustuslakivaliokunnan tarkoittamaan erityistä syytä. Selvityksen tehnyt työryhmä esittikin ratkaisuksi tiedottamisen tehostamista ja lisäämistä sekä elinkeinonvälityksen säätelyn kehittämistä. Työryhmä piti myös tärkeänä, että toimintaa seurataan säännöllisesti ja arvioidaan tilannetta sekä jatkotoimenpiteitä uudestaan.⁸⁹

Eniten soraääniä kuuluu maanomistajien ja kyläläisten puolelta⁹⁰, vaikka suurin osa marjoista, varsinkin Pohjois-Lapissa, poimitaan valtion mailta. Tunteita kuumentaa lähinnä poimijoiden tuleminen liian lähelle kotipihaa, sotkeminen, liikennekäyttäytyminen sekä vanhoille hillamaille jalkautuminen. Maanomistajat ja muut kyläläiset eivät sinänsä vastusta poimijoiden kutsumista, mutta he ovat tuoneet esille ongelmia, jotka liittyvät lähinnä poiminta-alueisiin ja siihen, että kyläläisille pitäisi rauhoittaa omat poiminta-alueet, joihin ulkomaalaisilla ei ole asiaa. Kyseiset alueet olisivat lähinnä hilla-alueita. Marjanjalostajien mielestä suurin ongelma on kuitenkin ihmisten suvaitsemat-

⁸³ Vuonna 2006 joukko ukrainalaisia poimijoita joutui tukeutumaan oman maan lähetystöön ja sukulaisten apuun, sillä poiminnasta saadut tulot eivät riittäneet kotiinpaluuseen. Ks. lisää SM 2007.

⁸⁴ Ks. luku 2.2. Ks. myös SM 2007.

⁸⁵ Suomessa on voimassa tilaajaan selvitysvelvL, mutta laki ei kuitenkaan koske metsämarjanpoimijoita, välittäjiä eikä marjanostajia.

⁸⁶ ALV:n määrä voi olla vuosittain jopa 4 miljoonaa euroa yritystä kohden.

⁸⁷ Ks. arvonlisäveroL.

⁸⁸ Ks. PeVM 25/1994 rajoittamisen perusteista sekä PeVL 25/1994 ja PeVL 31/1997.

⁸⁹ SM 2007, s. 1-17.

⁹⁰ Otteita Lapin liitolle tulleista palautteista: ”Nyt ryöstää Lappia röyhkeästi ja itsekkäästi käyttäytyvä marjabisnes ulkomaalaisten marjankerääjien avulla.”, ”Miksi te lihotatet Marja keisareita Laittomasti.”, ”- ulkomailta tulleiden poimijoiden maastoleirit ovat hyvin epäsiistejä ja roskaisia.”

tomuus, sillä valitukset ovat lisääntyneet sen jälkeen, kun poimijoita on alkanut tullaan Aasiasta. Itäeurooppalaisten aikana ongelmia ei kuulemma ollut, sillä heitä ei erottanut suomalaisista.⁹¹

Thaimaalaisten marjanpoimijoiden mielestä suurin ongelma on siinä, että nykyisellä systeemillä ei tienaa tarpeeksi rahaa. Suomeen tuloa varten otetaan lainaa, eivätkä marjoista saadut tulot aina kata aiheutuneita kuluja. Suomeen tuleminen sisältää monia riskejä, jotka eivät välttämättä ole aina poimijoiden tiedossa Thaimaasta lähtiessä. Thaimaan viranomaiset ja välittäjät informoivat siitä, miten Suomeen pääsee, missä täällä asutaan ja miten täällä työskennellään. Usein kuva on kuitenkin liian optimistinen tienattavien rahojen suhteen. Marjanpoiminta on rankkaa työtä. Pitkät päivät, vapaa päivien puute, kylmä ja sateinen ilma sekä koti-ikävä ovat asioita, jotka tekevät tienaamisesta työlästä⁹². Julkisesta kuvasta huolimatta paikalliset asukkaat ovat auttaneet poimijoita kylmän ilman suhteen toimittamalla heille esimerkiksi talvivaatteita. Muihin asioihin poimijoilla ei ole taloudellista varaa vaikuttaa, sillä muuten tulot tippuvat entisestään. Tuloihin vaikuttaa myös marjojen kypsymisen vaihtelevuudesta johtuva odottelu. Poimijat saapuvat Suomeen ennalta sovittuna päivänä, eikä marjasato ole välttämättä vielä kypsää poimittavaksi. Marjanpoimijoilla on myös heikko kuva toiminnasta kokonaisuudessaan. He eivät tiedä mihin marjoja käytetään, mikä kertoo osaltaan siitä, miten vähän heillä on tietoa paikallisesta yhteiskunnasta.⁹³

Ongelmien ennaltaehkäisemiseksi ovat marjanjalostajat ja maanomistajat, kylätoimikunnan kautta, solmineet yhteistoimintasopimuksen. Sopimus sisältää pelisääntöjä, jotta ongelmia ei syntyisi. Ensimmäinen yhteistyösopimus solmittiin vuonna 2008, mutta myös aiemmin on annettu suosituksia siitä, millä alueilla poimijoiden ei tulisi liikkua. Kesäksi 2009 on valmisteilla uusi sopimus. Yhteistoimintasopimuksen tarkoituksena on edistää luonnonmarjojen kaupallista keräämistä, poistaa ja vähentää kyläläisten ja marjanpoimijoiden vastakkainasettelua, vähentää luonnon roskaamista, lisätä liikenneturvallisuutta sekä taata, että poimijoille toimitetaan ohjeistus omalla äidinkielellään. Uudessa sopimusluonnoksessa on sovittu muun muassa siitä, että kylillä on noin kahden

⁹¹ Kristo 2008; Lapin liitto 2008; Valkonen 2009.

⁹² Tutkimusryhmä oli poimijoiden mukana 5 h, minä aikana he keräsivät 5 kg mustikoita, josta poimintatulo noin 8,75 €

⁹³ Achavasmit-Haverinen & Kauppi 2008, s. 151–155; Rantanen 2008, s. 146–147. Lisää thaimaalaisten näkemyksiä ja haastatteluiden tuloksia vuonna 2010 valmistuvassa Rantasen ja Valkosen tutkimuksessa ja siihen liittyvässä kirjassa.

kilometrin suoja-alue, joilta ei saa poimia. Haja-asutusalueella suoja-alue on näköetäisyys asutusta asunnosta. Roskaamisesta ja siisteyden ylläpitämisestä annetaan poimijoille ohjeistus omalla äidinkielellään. Myös tulenteko maastossa on ehdottomasti kielletty. Poimijoille annetaan selkeät ohjeet suomalaisesta liikennekulttuurista ja siitä, että autossa saa olla vain rekisteriotteessa mainittu henkilömäärä. Sopimuksessa sovitaan myös siitä, että poimijoiden ohjeistamisesta vastaavat marjanostajat. Uutena palautteenantomuotona yhteistoimintasopimuksen yhteydessä on puhuttu mahdollisesta ”marjapuhelimesta”, johon voi jättää palautetta toiminnasta ja siinä ilmenneistä epäkohdista. Yhteistoimintasopimuksien lisäksi muutamat marjanostajat maksavat käyttökorvauksia maanomistajille muun muassa yksityisteiden käytöstä.⁹⁴ Yhteistoimintasopimuksien osalta on kuitenkin noussut uusi ongelma. Joiden tahojen mukaan kyläyhteisöillä ja marjanostajilla ei olisi oikeutta sopia kyseisen kaltaisia sopimuksia, vaan mukaan pitäisi ottaa myös viranomaiset⁹⁵. Sopimuksen osalta on noussut ongelmaksi myös siinä sovitujen asioiden valvonta. Päteviä valvontakeinoja ei ole, eikä välineitä, millä rikkomuksiin puututaan. Rikkeiden uusiutuessa marjanostajat voivat kuitenkin pidättäytyä ostamasta marjoja rikkojalta ja uhata muilla toimenpiteillä. Laillisia keinoja on kuitenkin vähän.

Vapaaehtoisten yhteistoimintasopimuksen lisäksi ongelmien vähentämiseksi luonnonvarainneuvosto on kannanotossaan kiinnittänyt huomiota riittävään ohjeistukseen ja siihen, että yhteistoimintasopimuksen noudattamista valvotaan sekä selvitetään asiat, mitkä estävät kyseisen sopimuksen toimivuuden. Tärkeänä neuvosto piti myös sitä, että ympäristöministeriön valmisteilla olevan ammattimaisesti jokamiehenoikeuksia käyttävän käsikirja sisältää ajantasaiset ohjeet organisoidusta marjanpoiminnasta.⁹⁶

2.2. Marjanpoimijat oikeudellisista näkökulmista

Ulkomaalaiset marjanpoimijat ovat mielenkiintoisia kohteita monesta oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna. He eivät ole työntekijöitä, eivät ole veronmaksuvelvollisia

⁹⁴ Yhteistoimintasopimus 2009, alustava versio.

⁹⁵ Anonyymilähde.

⁹⁶ Luonnonvarainneuvosto 2009.

vaan heidän oikeudellinen asema määräytyy lähinnä ulkomaalaislainsäädännön kautta. Tämän kappaleen tarkoituksena on selvittää tarkemmin myös muita oikeudellisia näkökulmia, joita ulkomaalaisiin marjanpoimijoihin liittyy.

Ulkomaalaiset marjanpoimijat tulevat yleensä Suomeen kutsuttuina. Yleisenä edellytyksenä tälle on ulkomaalaislain säännökset liittyen maahantuloon ja maassaoloaikana tapahtuvaan toimeentuloon. Ulkomaalaislakiin tehty kokonaisuudistus astui voimaan vuonna 2004. Uudistuksen tarkoituksena oli selkeyttää lakia sekä sisällyttää lakiin säännöksiä muun muassa hallintomenettelystä. Uuden lain tarkoituksena oli myös sisällyttää lakiin laajemmin Euroopan yhteisön perustamissopimuksen liikkumisvapaus. Uusi laki muutti lisäksi aikaisempaa käytäntöä työhön tulevista ulkomaalaisista. Nykyisen lainsäädännön mukaan ulkomaalaiselta työntekijältä vaaditaan vain työntekijän oleskelulupa työ- ja oleskeluluvan sijaan. Ulkomaalaislakiin on tulossa muutoksia myös vuonna 2009. Eduskunta on 25.2.2009 hyväksynyt muutokset. Uudet muutokset koskevat kuitenkin lähinnä pakolaisia ja heidän määrittelyä.⁹⁷

Ulkomaalaisen maahantulon edellytyksistä on säädetty ulkomaalaislain 11 §:ssä, joka pohjautuu Schengenin yleissopimukseen. Pykälän mukaan ulkomaalaiselta vaaditaan muun muassa tarvittava matkustusasiakirja ja viisumi, oleskelulupa tai muusta lainsäädännöstä tai kansainvälisistä sopimuksista ilmenevä lupa saapua maahan. Ulkomaalaisella ei saa olla maahantulokieltoa, eikä hän saa vaarantaa yleistä turvallisuutta tai järjestystä. Maahantulon edellytyksenä on myös tarvittava toimeentulo, joka osoittaa, että ulkomaalaisella on riittävät varat Suomessa oleskeluun sekä kotimatkaan. Ulkomaalaisen Suomeen tulo on siis harkinnasta riippuvaista⁹⁸. Harkinnan avulla voidaan säännellä Suomeen tulevien ulkomaalaisten määrää ja sitä, ovatko he mahdollisesti uhka Suomen turvallisuudelle ja yleiselle järjestykselle. Sääteilyllä Suomi vastaa myös siitä, että Euroopan unionin alueelle ei pääse henkilöitä, jotka voivat olla uhka. Kyseisen pykälän toisen momentin mukaan ulkomaalaiselta vaaditaan tarvittaessa matkustusasiakirja, esimerkiksi Schengen maiden sisärajoilla rajatarkastuksia ei tehdä. Matkustusasiakirjavaatimus on tärkeä, sillä sitä kautta ulkomaalaisen henkilöllisyys voidaan varmentaa. Samalla voidaan varmistaa, että ulkomaalaisella ei ole maahantulokieltoa tai muuta estoja maahan pääsyyn. Pykälän kolmas momentti säätelee maahantulon suunnitelmalli-

⁹⁷ HE 28/2003; HE 166/2007.

⁹⁸ PeVL 4/2004; PeVL 23/1998. Vrt. myös PL 9 § suomalaisen maahantulo-oikeudesta.

suutta. Ulkomaalaisen on tarvittaessa esitettävä selvitys oleskelun tarkoituksesta ja edellytyksistä. Tämä selvitys voidaan tehdä esimerkiksi asiakirjoin tai muulla tavalla. Tärkeintä on, että ulkomaalainen voi huolehtia omin varoin maassaolostaan sekä kotiin paluusta. Oleskelulupaa myönnettäessä tästä voidaan kuitenkin tehdä poikkeuksia painavasta syystä. Perustuslakivaliokunnan mukaan painava syy voi olla esimerkiksi yksin tulleen alaikäisen lapsen etu.⁹⁹

Marjanpoimintaan tulevilta ulkomaalaisilta ei vaadita työntekijän oleskelulupaa, vaan he tulevat maahan turistiviisumilla. Ulkomaalaislain 81 § mukaan ulkomaalaiset marjanpoimijat eivät tarvitse marjanpoimintaan työntekoon edellyttävää oleskelulupaa, jos oleskelu maassa kestää alle kolme kuukautta. Tämä koskee niin viisumin kanssa maahan tulevia kuin heitäkin, joilta viisumia ei vaadita. Tämä pykälä otettiin mukaan ulkomaalaislain uudistuksen yhteydessä vuonna 2004. Kyseinen pykälä koskee kuitenkin vain ansiotyötä tekeviä, eikä näin ollen koske useimpia ulkomaalaisia marjanpoimijoita, sillä he eivät ole työsuhteessa. Ulkomaalaislaki turvaa ulkomaalaisille myös vapaan liikkumisoikeuden. Lain 41 § mukaan laillisesti maassa olevalla on oikeus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Tämä on tiiviissä yhteydessä perustuslain 9 § liikkumisvapauteen. Lakiuudistuksen yhteydessä pykälästä jätettiin pois lakivarauma, joka antoi mahdollisuuden rajoittaa liikkumisvapautta. Vaikka uudessa laissa ei olekaan lakivaraumaa, ei se estä ulkomaalaisten liikkumisvapauden rajoittamista poikkeustilanteissa.¹⁰⁰

Euroopan unionin säännökset antavat unionimaista tuleville marjanpoimijoille luvan tulla maahan ilman erityisiä lupia¹⁰¹. Viisumivapaista maista tulevilla marjanpoimijoilla on lupa oleskella Suomessa kolme kuukautta puolen vuoden aikana. Viisumivelvollisista maista tulevilta marjanpoimijoilta vaaditaan yleensä tarkempia selvityksiä viisumia varten. Kesää 2009 varten on ulkoministeriö laatinut kausityöhön tuleville uudet edellytykset viisumin saamiselle. Perusedellytyksenä on, että kutsuvalla yrityksellä on riittävän vakaa taloudellinen tila sekä, että yritys on hoitanut työnantajavelvollisuutensa ilman ongelmia. Kutsuvan yrityksen täytyy olla myös Suomeen rekisteröity yhdistys sekä toimia marjanjalostusalalla. Viisumia varten tarvitaan lisäksi ennakkoselvityksiä. Vi-

⁹⁹ HE 28/2003; PeVL 4/2004.

¹⁰⁰ HE 28/2003.

¹⁰¹ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/38 EY.

sumin hakijalla täytyy olla Schengenin sopimuksen mukaisesti paluulippu tai selvitys paluusta, matkavakuutus sekä riittävän varat ja/tai riittävien varojen laillinen ansaitseminen maassa oleskeluun. Näiden lisäksi kutsuvalta yritykseltä vaaditaan selvitys siitä, miten seuraavat osa-alueet on järjestetty ja mitä maksuja niistä marjanpoimijoilta peritään: majoitus, ruokailu, kuljetus marjapaikoille, välineiden vuokraus, tulkkipalvelut, muut tukipalvelut, välittäjä- ja viisumihankintakulut lähtömaassa, työhön opastamisen järjestäminen ja muut mahdolliset kulut. Yritykseltä voidaan vaatia myös selvityksiä erityistilanteiden, esimerkiksi alkoholin väärinkäytön, varalle. Jotta viisumi voidaan myöntää, tarvitaan metsämarjanpoimijoilta myös kutsuvan yrityksen kutsu ja osotitous. Metsämarjanpoimijoille myönnetään yleensä turistiviisumi kertaviisumina.

102

Kesäkaudelle 2008 ulkoministeriö tiukensi hieman viisumivaatimuksia. Uusia edellytyksiä viisumin myöntämiselle on muun muassa se, että työnantajan on sitouduttava kustantamaan poimijan paluulippu, jos matkavakuutus ei sitä korvaa. Ulkoministeriön viisumisäännöksestä ei kuitenkaan käy ilmi, koskeeko paluulippuvelvollisuus myös yrityksiä, jotka vain kutsuvat poimijoita maahan, eivätkä näin ollen ole työnantajia. Yllämainitut selvitykset majoituksesta yms. tulivat mukaan vuonna 2008.¹⁰³ Viisumivaatimusten tiukentamisella pyritään välttämään ongelmia, joita ulkomaalaiset marjanpoimijat tuovat tullessaan. Ongelmia on koitunut muun muassa siitä, marjanpoimijoilla ei ole ollut varaa paluulippuun¹⁰⁴. Nyt ongelmia pyritään vähentämään ennakoon.

Työsopimuslain mukaan työntekijä on työsopimuksessa työnantajaan, kun hän toimii työnantajan lukuun tämän valvonnan alaisena vastiketta vastaan¹⁰⁵. Kutsuttujen marjanpoimijoiden kohdalla tämä määritelmä työntekijästä ei täyty. Kutsuvat yritykset eivät maksa poimijoille palkkaa, vaan lupautuvat ostamaan poimijoilta marjat sopimuksen perusteella. Marjanpoimijat eivät myöskään toimi kutsuvan yrityksen valvonnan alla, vaan ovat itsenäisiä toimijoita ja tekevät poimintatyötä omalla vastuullaan. Kyseessä ei ole siis työnantaja-työntekijä – suhde. Koska kyseistä suhdetta ei synny, ovat marjanpoimijat vailla monenlaista turvaa, jota työsuhde tuo tullessaan. Marjanpoimijat määrit-

¹⁰² UM 2008b. Lisää ulkomaalaisten marjanpoimijoiden kausittaisesta maahanmuutosta ks. Rantanen & Valkonen 2007.

¹⁰³ UM 2008a.

¹⁰⁴ Thaimaalaisilta marjanpoimijoilta vaaditaan paluulippu jo viisumihaku vaiheessa.

¹⁰⁵ TSL 1 §.

televät muun muassa itse oman työaikansa, eikä marjanpoimintatyö oikeuta esimerkiksi sosiaaliturvaan. Mahdolliset erimielisyydet on ratkaistava yksityisoikeudellisena riita-asiana oikeudessa. Työsuhteen puuttuminen merkitsee myös sitä, että kutsuvan yrityksen kulut marjanpoimijoista ovat minimaalisia. Heistä ei tarvitse maksaa mitään maksuja valtiolle¹⁰⁶. Niin ikään marjanpoimijoiden tulot myydyistä marjoista ovat verovapaita. Tuloverolain 89 § mukaan marjoista ja muista luonnontuotteista saadut tulot ovat kokonaan verovapaita, ellei tuloa ole pidettävä palkkana.

2.3. Ulkomaalaiset marjanpoimijat Ruotsissa

Ruotsissa metsämarjojen jalostustoiminta on miltei kaksi kertaa suurempaa kuin Suomessa ja ulkomaalaisia poimijoita on ollut Ruotsissa ollut jo kymmeniä vuosia. Esimerkiksi Ruotsissa poimittiin vuonna 2005 mustikkaa noin 500 000 tuhatta kiloa, kun Suomessa tähän päästään vain ennätysvuosina. Tämä johtuu lähinnä siitä, että ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden määrä on huomattavasti suurempi kuin Suomessa. Arktiset Aromit ry:n mukaan Ruotsissa on ulkomaalaisia marjanpoimijoita runsaat 20 000 vuosittain, kun Suomessa heitä on vain noin 3000–4000 henkilöä. Kesällä 2009 Ruotsiin on tarkoitus tulla noin 5 400 thaimaalaisista marjanpoimijaa – tämä on 40 % enemmän kuin kesällä 2008. Ulkomaalaiset marjanpoimijat poimivat noin 80 % Ruotsin marjoista.¹⁰⁷

Ruotsissa marjanpoiminta on muodostettu liiketoiminnaksi. Marjanpoimijoiden verotus on otettu Ruotsissa käyttöön vuonna 2006, jolloin myös yrityksille tuli velvollisuus maksaa työnantajamaksuja. Verotus ja maksut voidaan kuitenkin kiertää käyttämällä ulkomaalaisia vuokratyöyrityksiä poimijoiden hankkimiseen, joten tilanne muistuttaa käytännössä Suomea¹⁰⁸. Ruotsissa marjojenpoiminta edellyttää työ- tai oleskelulupaa, pelkkä viisumi ei enää riitä.

¹⁰⁶ Esimerkiksi työnantajan tulee työttömyysetuuksien rahoitusL:n mukaan maksaa työntekijöiden palkansaajan työttömyysvakuutusmaksu sekä työntekijän eläkeL:n mukainen työeläkevakuutus. Työnantajan maksuihin kuuluvat myös työtulo- ja sairaanhoitovakuutukset. Kyseiset maksut koskevat lakien mukaan kuitenkin vain työntekijöitä. Huomioitavaa on kuitenkin, että eduskunta on 11.3.2009 hyväksynyt lakialoitteen (HE 11/2009), joka poistaa työnantajan työeläkemaksut suurimmalta osalta työnantajia.

¹⁰⁷ Moisio 2009: SVT 2006b.

¹⁰⁸ Ruotsissa marjanostotoiminta toimii eritavoin kuin Suomessa. Ruotsissa marjanostajien ja poimijoiden välillä on väliostaja, joka Suomesta puuttuu. Väliostajien toiminta onkin johtanut Ruotsissa myös liiketoimintakieltoihin.

Verotus on aiheuttanut Ruotsissa ongelmia. Monet marjanostajat eivät ole tiedottaneet veroista etukäteen ja veroja on peritty jopa 50 % tuloista. Thaimaalaisten poimijoiden mukaan 25 % vero on maksimi, mitä he ovat valmiita maksamaan. Vuonna 2007 veroprosentti oli 25. Ongelmia on tuottanut myös marjanostajille maksettavaksi tulevat sosiaalimaksut, jotka ovat aiheuttaneet sen, että marjoista ei pystytä maksamaan enää niin hyvin poimijoille. Tulojen alentumisesta seurauksena on poimijoiden vähentyminen ja vaikeutunut rekrytointi.¹⁰⁹

Ruotsissa myös marjanostajien vastuuta on lisätty. Tiettyyn marjanostajien kattojärjestykseen (SBIF) kuuluvien marjanostajien poimijat saavat viisumit ilman, että heillä tarvitsee olla tarvittavia varoja toimeentuloon. Tällöin marjanostajat huolehtivat käytännön järjestelyistä sekä siitä, että marjanpoimijoilla on varaa kotimatkaan. Suomessa tämä nähdään ongelmallisena, sillä se asettaa eri marjanostajat eriarvoiseen asemaan.¹¹⁰

Toiminta Ruotsissa on, kuten edellä on esitetty, ammattimaisempaa. Ruotsin valtio on kuitenkin ottanut tavoitteekseen verottaa poimijoita sekä maksattaa ostajilla sosiaalimaksuja. Tämä on aiheuttanut marjojen myyntiä Suomen puolelle sekä halukuutta tulevaisuudessa tulla poimimaan marjoja Suomeen, Ruotsin sijaan.

2.4. Jokamiehen oikeudet

Jokamiehen oikeudet ovat marjanpoimintatoiminnan ydin. Käsitteenä jokamiehen oikeus on suomalaisille tuttu, kaikki eivät tunne sen tarkkaa sisältöä. Osaamme kuitenkin hyödyntää sen tuomia oikeuksia ilman tarkempaa ohjeistusta. Monia jokamiehen oikeuksia pidetään itsestään selvinä, esimerkiksi järveen hyppääminen¹¹¹ kesäisellä soutualueella on monelle tuttua, jota ei edes osata ajatella jokamiehen oikeutena tai saatikka asiana, joka voisi olla kielletty. Myös liikkuminen luonnossa, onkiminen sekä marjastus ovat asioita, joita pidetään itsestään selvyyksinä.

¹⁰⁹ Kristo 2009; Rantanen & Valkonen 2008, s. 28–29 ja siinä mainitut lähteet; SVT 2006a; 2006b.

¹¹⁰ SM 2007.

¹¹¹ Vesialueiden jokamiehen oikeuksien käyttö on yleiskäyttöä, vesil 1 luku 24–27 §.

Jokamiehen oikeuksien juuret ulottuvat kauas aikojen taakse. Oikeuksien taustalla on toimeentulo ja hengissä pysyminen aikana, jolloin metsästys, kalastus ja luonnonantimien keräily olivat ainoat elinkeinot. Myös liikkumisen helpottaminen on nähty jokamiehen oikeuksien takana. Vähitellen elintason kohentuessa ja elämäntavan muuttuessa oikeudesta kalastaa ja metsästää sekä oikeudesta ottaa maata viljeltäväksi kehittyi enemmänkin osa vapaa-aikaa, eikä välttämätöntä toimeentuloa. Muuttunut maailma onkin luonut painetta supistaa jokamiehen oikeuksia niin, että niiden vaikutus maanomistukseen olisi vähäistä.¹¹²

Jokamiehen oikeuksia ja siihen liittyvää sääntelyä käsitellään tarkemmin luvussa 3.2.

¹¹² Vuolle & Oittinen, 1994 s. 13, 25–26; Hollo 2004, s. 4–6.

3. PERUSOIKEUDET

Perusoikeudet ovat tämän tutkielman lähtökohta. Tutkielmassa keskitytään lähinnä yhdenvertaisuuteen, liikkumisvapauteen sekä omistusoikeuden suojaan. Kyseiset perusoikeudet on valittu siksi, että ne koskettavat laajimmin ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden oikeuksia ja velvollisuuksia. Kyseisien perusoikeuksien kohdalla keskitytään lähinnä aiheeseen liittyviin osa-alueisiin, esimerkiksi omistusoikeuden kohdalla käsitellään maanomistusoikeutta. Myös muita perusoikeuksia tullaan esittelemään lyhyesti, jotta aiheeseen liittyvä perusoikeuksien kokonaisuus hahmottuu helpommin. Kaikkia perusoikeuksia ei kuitenkaan käydä läpi, sillä kaikki perusoikeudet eivät liity läheisesti tutkielman aiheeseen. Kappaleen lopussa tarkastellaan tarkemmin myös jokamiehenoikeuksia. Jokamiehenoikeudet eivät ole perustuslaillisia oikeuksia, mutta ne liittyvät kiinteästi käsillä olevaan aiheeseen, joten asiaa on tarpeellista käsitellä tässä yhteydessä.

3.1. Yksittäiset perusoikeudet

Yhdenvertaisuus, liikkumisvapaus ja omaisuuden suoja ovat perusoikeuksia, jotka tuovat ulkomaalaisille marjanpoimijoille paljon oikeuksia, mutta myös velvollisuuksia. Yhdenvertaisuus merkitsee ulkomaalaisten olevan samanarvoisia kuin suomalaisetkin ja heitä on kohdeltava sen mukaisesti. Liikkumisvapauden nojalla ulkomaalaiset voivat tulla Suomeen sekä liikkua täällä vapaasti. Omistusoikeuden suoja tuo ulkomaalaisille marjanpoimijoille velvoitteen kunnioittaa muiden omaisuutta. Marjanpoiminnan yhteydessä tämä tarkoittaa lähinnä metsässä liikkumista siten, että siitä ei aiheudu metsänomistajille haittaa.

3.1.1. Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan samanarvoisuutta lain edessä¹¹³. Samanarvoisuus ei tarkoita kuitenkaan sitä, että kaikilla ihmisillä olisi samat oikeudet ja velvollisuudet. Tasa-arvoisuus ei ole absoluuttista, vaan yhdenvertaisuutta on tarkasteltava niin, että samanlaisissa tilanteissa ihmisiä kohdellaan samanlaisesta ja erilaisissa tilanteissa erilaista. Yhdenvertaisuus tulee arvioida tilannekohtaisesti.¹¹⁴

Historiallisesti yhdenvertainen kohtelu on koskenut vain hallintoviranomaisia ja tuomioistuimia. Perusoikeusuudistuksen yhteydessä yhdenvertaisuus tuli koskemaan myös lainsäätäjää. Lainsäätäjällä on kuitenkin mahdollisuus ns. positiiviseen erikoiskohteluun. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä eivät edellytä vain yhdenmukaista kohtelua vaan edellytys koskee myös tilanteita, joissa olosuhteet vaativat erityistä kohtelua. Esimerkiksi rotusyrjintää koskevassa yleissopimuksessa¹¹⁵ rotusyrjinnäksi ei katsota erityisiä toimenpiteitä sen eteen, että niillä taataan tietyille ryhmille muita parempia oikeuksia.¹¹⁶ Myös sukupuolten välistä tasa-arvoa edistetään positiivisella erikoiskohtelulla¹¹⁷.

Yhdenvertaisuudella on myös horisontaalinen vaikutus¹¹⁸. Tänä päivänä yhdenvertaisen kohtelun velvoite ei koske vain viranomaisia ja lainsäätäjää, vaan se on otettava huomioon yksilöidenkin välisissä suhteissa. Horisontaalista vaikutusta on korostettu perusoikeuskomitean mietinnössä perusoikeusuudistuksen yhteydessä. Yksilöihin kohdistuva velvoite kohdella ihmisiä tasapuolisesti konkretisoituu niin yleisen syrjintäkiellon kuin välillistenkin säännöksiensä kautta. Välillisesti vaikutusta on silloin, kun yksityisten välisistä suhteista säädetään laeilla ja asetuksilla; esimerkiksi rikoslaisissa säädetään rikokseksi kiihottaminen kansanryhmää vastaan¹¹⁹. Perusoikeusuudistuksen jälkeen onkin ollut nähtävissä, että yhdenvertaisuus tulee esille yhä useammin tavallisessa lainsäädännössä.¹²⁰

¹¹³ Useasti puhutaan myös yhdenvertaisuusperiaatteesta. Kyse on kuitenkin velvoittavasta lainsäädännöstä, jota täytyy noudattaa.

¹¹⁴ Eriksson 1996, s. 862.

¹¹⁵ 1.4 artikla.

¹¹⁶ Eriksson 1996, s. 862–864.

¹¹⁷ Ks. myöhemmin sama luku.

¹¹⁸ Ks. luku 1.1.

¹¹⁹ RL 11 luku 8 ja 9 §.

¹²⁰ Eriksson 1996, s. 866–867.

Yhdenvertaisuus sisältyy ajatukseltaan perusoikeudenkäsitteeseen ja se on ollut mukana jo vuoden 1919 hallitusmuodossa yleisenä yhdenvertaisuussäännöksenä. Perustuslain 6 §:llä pyritään turvaamaan perinteinen yhdenvertaisuus sekä tosiasiallinen tasa-arvo. Pykälän alussa määritellään yhdenvertaisuuden lähtökohta: ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tätä ensimmäistä momenttia on tulkittu laajasti jo ennen perusoikeusuudistusta, ja se pitää sisällään myös viranomaistoiminnan. Yhdenvertaisuus kuuluu siis kaikille ihmisille. Perusoikeusuudistuksen yhteydessä yhdenvertaisuus laajennettiin koskemaan myös muita kuin Suomen kansalaisia. Säädös pitää sisällään mielivallan kiellon, jolloin toiminnassa on otettava huomioon myös suhteellisuusperiaate. Viranomaisen tulee kohdella kaikkia samalla tavalla, jollei olemassa ole hyväksyttävää perustetta poiketa yhdenvertaisuudesta.¹²¹ Hyväksyttävä peruste voi olla esimerkiksi tasa-arvon edistäminen¹²². Kuten edellä on esitetty, yhdenvertaisuusvelvoite koskee viranomaisten lisäksi myös tuomioistuimia, lainsäätäjää sekä yksilöitä.

Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on yleinen syrjinnän kieltö¹²³. Kyseinen kieltö tuli kuitenkin sopimukseen vasta tällä vuosituhanella. Jäljempänä esiteltävä syrjinnän kiellon artikla koettiin soveltamisalaltaan ongelmalliseksi, joten nähtiin tarvetta yleiselle syrjinnän kiellolle. Lisäpöytäkirja antaa tuomioistuimille enemmän tutkintavaltaa, vaikka useasti tuomioistuin soveltaakin tuomioissaan erityistä syrjintäkieltoa. Sopimuksen yleinen syrjintäkieltö on kuitenkin suppeampi kuin perustuslain yhdenvertaisuusperiaate.¹²⁴

Yleistä yhdenvertaisuusvelvoitetta täydentää pykälän toinen momentti. Momentissa luetellaan eräitä perusteita, joiden perusteella ihmisiä ei saa laittaa eriarvoiseen asemaan. Tällaisia perusteita ovat muun muassa sukupuoli, ikä, alkuperä, kieli, uskonto ja mielipide. Laissa oleva luettelo ei ole täydellinen, vaan siinä luetellut perusteet ovat suomalaisen yhteiskunnan ydinaluetta, joilla on vaara joutua syrjityiksi. Kyseinen momentti seuraa kansainvälistä kehitystä. Esimerkiksi KP-sopimus 26 artikla sekä EIS 14 artikla pitävät sisällään samantapaiset luettelot syrjintäperusteista. Kyseisten sopimuksien luettelot eroavat kuitenkin perustuslain luettelosta, sillä kuten hallituksen esityksestä

¹²¹ HE 309/1993; PeVM 25/1994; Jyränki 2000, s. 313; Jyränki 2003, s. 462.

¹²² Hyväksyttävä peruste voi olla myös esimerkiksi syntyperäiselle suomalaiselle oleskeluluvan luvan myöntäminen ulkomaalaisL:n mukaisesti, ks. PeVL 52/2002.

¹²³ KP-sopimuksessa yleinen syrjintäkieltö sisältyy 26 artiklaan.

¹²⁴ Pellonpää 2005, s. 542–543.

käy ilmi, kansainvälisten sopimusten luettelot on muokattu perustuslakiin niin, että ne sopivat Suomen yhteiskuntaan. Myöskään EIS:n artikla ei ole kaiken kattava tasa-arvosäännös, vaan luettelo syrjintäperusteista on esimerkinomainen. Huomioitavaa on kuitenkin, että sopimuksen artiklalla ei ole itsenäistä merkitystä, vaan sillä turvataan sopimuksen muiden oikeuksien yhdenmukainen toteutuminen.¹²⁵

Yhdenvertaisuuteen liittyy tiivistä myös tasa-arvoisuus. Tästä säädetään tarkemmin tasa-arvolaissa. Perustuslaki antaakin vain ytimen tasa-arvolle ja sille, missä tasa-arvo on otettava huomioon. Kyseisessä momentissa korostetaan lähinnä tasa-arvoa työelämässä ja yhteiskunnan toiminnassa. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta tuli voimaan vuonna 1987. Sen tavoitteena on estää sukupuoleen perustuvaa syrjintää ja edistää tasa-arvoa erityisesti työelämässä¹²⁶. Kyseinen laki säätelee tarkemmin tasa-arvosta eri osa-alueille ja perusoikeuspykälä on, kuten yllä on mainittu, vain tasa-arvon ydin. Naisten ja miesten tasa-arvo näkyy korostettuna myös KP-sopimuksessa. Sen 3 artikla säätelee tasa-arvosta.¹²⁷

Perustuslain 6 § säätelee myös lapsen tasa-arvoisuutta ja sitä, että heidän tulee voida vaikuttaa omiin asioihinsa. Tätä rajoitetaan kuitenkin mainitsemalla laissa lapsen kehitysaste, joka vaikuttaa heidän mahdollisuuksiin tehdä ratkaisuja itseään koskien. Lapsi on kuitenkin lain edessä aktiivinen ihminen, jolla on mielipiteet ja halu tehdä päätöksiä. Lapsien oikeuksista on olemassa Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus, lapsien oikeuksien sopimus (LOS), joka tuli Suomea velvoittavaksi vuonna 1991.¹²⁸

Yhdenvertaisuudesta säädellään tarkemmin yhdenvertaisuuslaissa¹²⁹. Kyseistä lakia sovelletaan muun muassa työhönotossa, koulutuksessa ja sekä etnisen alkuperän perusteella myös muun muassa sosiaali- ja terveystalveissa¹³⁰. Laki asettaa esimerkiksi viranomaiselle velvollisuuden edistää yhdenvertaisuutta¹³¹. Laissa määritellään myös syrjintä. Välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan, että ”jotakuta kohdellaan epäsuotuisam-

¹²⁵ HE 309/1993; Jyränki 2000, s. 313; Pellonpää 2005, s. 530–531.

¹²⁶ Tasa-arvoL 1 §.

¹²⁷ HE 309/1993.

¹²⁸ HE 309/1993.

¹²⁹ Yhdenvertaisuutta säätelee myös monet muut lait, mutta muita yhdenvertaisuuslakeja ei käsitellä tarkemmin. Lisää yhdenvertaisuuslainsäädännöstä ks. esim. Niemivuo 2008 ja Erikson 1996.

¹³⁰ YhdenvertaisuusL 2 §.

¹³¹ YhdenvertaisuusL 4 §.

min kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa”. Välillinen syrjintä on sitä, että

”näennäisesti puolueeton säännös, peruste tai käytäntö saattaa jonkun erityisen epäedulliseen asemaan muihin vertailun kohteena oleviin nähden, paitsi jos säännöksellä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia”.¹³²

Vaikka yhdenvertaisuuslain soveltamisala on rajattu, voidaan kuitenkin syrjinnän määritelmiä käyttää yleisesti puhuttaessa syrjinnän kiellosta. Kyseisen lain 7 §:ssä säädelään myös perusteista, joilla erikoiskohtelua voidaan oikeuttaa. Yhdenvertaisuusvaatimus korostuu myös hallinto-oikeuden alalla. Julkista valtaa koskeva hallintolaki sisältää hyvän hallinnon vaatimuksen, jonka perusedellytyksenä on ihmisten tasapuolinen kohtelu¹³³. Kyse on oikeusperiaatteesta, jota viranomaisten täytyy noudattaa. Yhdenvertaisuus onkin viranomaisten toiminnassa korostuneessa asemassa ja kulkee läpi koko toiminnan ja sitä koskevan lainsäädännön¹³⁴.

Perustuslakivaliokunta on ottanut kantaa yhdenvertaisuuteen muun muassa entisen Neuvostoliiton alueelta saapuvien ulkomaalaisten määräaikaisten oleskelulupien osalta. Kyseisessä lakiehdotuksessa ei ollut kyse yhdenvertaisuuden rikkomisesta, vaikka kyse oli erityisestä ihmisryhmästä. Muilla entisen Neuvostoliiton alueelta saapuvilla on samanlainen oikeus ulkomaalaislain nojalla, joten eriarvoisuutta ei synny. Koska kyseisen lain tarkoituksena on edistää tietyn ihmisryhmän Suomeen saapumista, ei heille erityisen lainsäädännön säätämistä nähty perusoikeuksia rikkovaksi.¹³⁵ Kyseinen tapaus on hyvä esimerkki siitä, että yhdenvertaisuudesta voidaan poiketa, jos sille on hyvät perusteet. Hyvänä perusteena on pidetty myös siviilipalvelusaikaan liittyvää erilaista fyysistä rasitusta verrattuna asepalvelukseen. Siviilipalvelusaikaa lyhennettiin vuonna 2006 voimaan tulleessa laissa, mutta palvelusaika on edelleen keskimääräistä asepalvelusaikaa pidempi. Tätä eroa perusteltiin jo 1980-luvulla kokonaisrasituksen erilaisuudella ja

¹³² YhdenvertaisuusL 6.2 §.

¹³³ HL 6 §.

¹³⁴ Ks. esim. HE 72/2002.

¹³⁵ PeVL 52/2002.

myös lakiuudistuksessa vedottiin kyseiseen asiaan.¹³⁶ Fyysinen rasitus voi olla siis syy ihmisten erilaiseen kohteluun. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä yhdenvertaisuudesta on paljon. Tuomioistuin on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi naisten ja miesten eriarvoiseen kohteluun maahantulolupien myöntämisessä¹³⁷ sekä siihen, että erityistä kohtelua voidaan perustella sillä, että kyseessä Euroopan unionin kansalainen¹³⁸.

Yhdenvertaisuus ja siihen sisältyvä syrjinnän kieltö ovat Suomen oikeusjärjestyksen keskeisiä oikeusperiaatteita¹³⁹. Ne ovat myös kansainvälisissä sopimuksissa erityisen merkityksellisiä¹⁴⁰. Niillä on merkitystä jokaiselle. Ulkomaalaisten osalta yhdenvertaisuudella on suuri merkitys, sillä se luo suomalaisille tiettyjä velvollisuuksia liittyen ulkomaalaisten maahan saapumisille, täällä olemisen ja heidän kohteluun. Yhdenvertaisuus täytyy huomioida myös silloin kun sovelletaan yllä esiteltyä ulkomaalaislakia.

3.1.2. Liikkumisvapaus

Liikkumisvapaudesta säädetään perustuslain 9 §:ssä. Liikkumisvapaus on yksi perusoikeuksista, jossa erotellaan Suomen kansalaiset ja ulkomaalaiset. Perusoikeusuudistuksen yhteydessä liikkumisvapaus kirjoitettiin täsmällisemmin ja uudessa perustuslaissa korostetaan Suomen kansalaisen vahvempaa perustuslaillista oikeutta¹⁴¹. Liikkumisvapaus ei ole siis yhtäläinen kaikille, vaan eroavaisuudet tulevat, kun halutaan saapua maahan. Muutoin liikkumisvapaus on samanlainen ulkomaalaiselle ja suomalaiselle. Liikkumisvapautta voidaan myös rajoittaa. Rajoituksia löytyy muun muassa laista aluevalvonnasta¹⁴², jossa kyse on muiden perusoikeuksien turvaamisesta.

Liikkumisvapaus on sisälletty myös sekä KP-sopimukseen että EIS:ään. Ihmisoikeussopimusten artiklat antavat jokaiselle laillisesti maassa olevalle oikeuden liikkua vapaas-

¹³⁶ PeVL 18/2007.

¹³⁷ EIT 28.5.1985 kohta 83.

¹³⁸ EIT 18.2.1991 kohta 49.

¹³⁹ Eriksson 1996, s. 862.

¹⁴⁰ Kuosma 2002, s. 416. Kansainvälisissä sopimuksissa yhdenvertaisuudesta ja syrjinnänkiellosta säädetään myös mm. oikeusturvaa käsittelevissä artikloissa, EIS 6 artikla ja KP-sopimus 14 artikla.

¹⁴¹ HE 309/1993.

¹⁴² Ks. aluevalvontaL 17 § ja PeVL 21/2000.

ti, valita asuinpaikkansa sekä oikeuden vapaasti lähteä maasta. EIS:ssä liikkumisvapaus on sisällytetty neljännen lisäpöytäkirjan toiseen artiklaan. Se on sisällöltään samanlainen kuin perustuslain liikkumisvapautta koskeva pykälä. Artiklan kolmannesta kohdasta käy ilmi, miten liikkumisvapautta voidaan rajoittaa¹⁴³. KP-sopimuksessa liikkumisvapaudesta säädetään 12 artiklassa. Molemmissa sopimuksissa korostetaan sitä, että liikkumisvapaus koskee ainoastaan henkilöitä, jotka ovat maassa laillisesti¹⁴⁴.

Oikeus liikkua maassa ja valita asuinpaikka on sama kaikille. Perustuslaki tekee kuitenkin ulkomaalaisten osalta erittelyn, että ulkomaalaisen täytyy olla maassa laillisesti, jotta hänelle on oikeus liikkua maassa vapaasti. Kyseinen lisäys tehtiin perustuslakiin perusoikeusuudistuksen yhteydessä. Säännöksessä ei ole lakivaraumia, mutta säännöstä voidaan rajoittaa yleisten rajoituskriteerien täytyessä¹⁴⁵. Pykälän toinen momentti käsittelee maasta lähtöoikeutta. Se on perusoikeusuudistuksen jälkeen perustuslain mukaan jokaisella. Tätä voidaan kuitenkin rajoittaa lailla. Rajoituksia liittyvät oikeudenkäynteihin ja maanpuolustusvelvollisuuteen. Näiden lisäksi maasta poistumista ei voida estää tavallisella lailla. Huomioitavaa on, että maasta poistumiseen tarvitaan pääsääntöisesti passi. Passi täytyykin myöntää, ellei passin epäämiselle ole päteviä syitä¹⁴⁶. Pätevänä syynä voidaan pitää esimerkiksi todennäköisin syin tapahtuvaa epäilyä rikoksesta. Epäilyn täytyy olla todennäköistä, muuten pätevää syytä passin epäämiselle ei ole¹⁴⁷. Jotta perustuslain 9.2 § voi toteutua, tulee maasta poistumismahdollisuus ottaa huomioon passia myönnettäessä. Ulkomaalaisten passit, esimerkiksi varkaustapauksissa, myöntää oman maan lähetystö omien säädöksiensä mukaan.¹⁴⁸

Suomen kansalaista ei saa estää saapumasta maahan. Tässä kohtaa tehdään eroavaisuus ulkomaalaisten ja suomalaisten välille. Ulkomaalaisten maahantuloa säätelee muun muassa ulkomaalaislaki ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Ulkomaalaisille on kuitenkin turvattava menettelyllinen suoja, jotta oikeudesta tulla maahana ja pysyä maassa saadaan oikeudenmukainen ratkaisu. Ulkomaalaisella on oikeus tulla edustetuksi viranomaisten edessä ja esittää syitä maahan jäämisen puoltamiseksi sekä oikeus saada asia

¹⁴³ ”- ei saa asettaa muita kuin sellaisia rajoituksia, jotka ovat lain mukaisia ja välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansalaisen tai yleisen turvallisuuden takia - ”.

¹⁴⁴ Ks. lisää Scheinin 1999, s. 952–960 ja Pellonpää 2005, s. 585–589.

¹⁴⁵ Ks. PeVL 21/1997, hyväksyttävä peruste rajoittaa ihmisen liikkumista on esimerkiksi puolustusvoimien alueella turvallisuustekijöihin vedoten.

¹⁴⁶ Ks. passiL 15 §.

¹⁴⁷ Ks. lisää PeVL 27/2005.

¹⁴⁸ HE 309/1993; PeVL 33/1997; Jyränki 2000, s. 300.

tutkituksi muutoksenhakuviranomaisessa. Näitä vahvistaa vielä perustuslain 21 § oikeusturvasta. Suomen kansalaista ei saa karkottaa maasta eikä luovuttaa tai siirtää toiseen maahan. Luovuttamista koskevaan säännökseen on jouduttu kuitenkin tekemään lisäys vuonna 2007, jotta perustuslaki ei ole ristiriidassa Suomea velvoittavien kansainvälisten säännöksiä kansa¹⁴⁹. Nykyisen lakitekstin mukaan Suomen kansalainen voidaan tiettyin edellytyksin luovuttaa toiseen maahan, jos hänen ihmisoikeutensa ja oikeusturvansa on taattu. Ihmisoikeuksien toteutumista on pidetty erittäin tärkeänä.¹⁵⁰

Vaikka ulkomaalaisten maahantulosta säädetään perustuslain mukaan lailla¹⁵¹, on perustuslaissa säännökset siitä, milloin ulkomaalaista ei saa palauttaa, karkottaa tai luovuttaa. Jos ulkomaalaista uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu, ei häntä saa poistaa maasta¹⁵². Kyseisellä säännöksellä on yhteys muun muassa pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimukseen sekä kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Myös ulkomaalaislaissa säädetään palauttamiskiellosta. Palauttamiskiello pitää sisällään niin tosiasialliset tilanteet kuin tilanteet, joissa henkilö mahdollisesti voidaan siirtää edelleen kolmanteen valtioon, jossa on uhkaa kuolemanrangaistus tai kidutus.¹⁵³

Perustuslakivaliokunta on ottanut kantaa liikkumisvapauteen muun muassa yksityisteitä koskevassa laissa. Valiokunnan mukaan liikkumisvapautta voidaan rajoittaa, mutta siten, että rajoittaminen ei loukkaa perinteisiä jokamiehenoikeuksia. Näin ollen rajoittaa voidaan esimerkiksi koneiden käyttöä yksityisteillä. Jos yksityistien käyttö on laajamittaista ja siitä aiheutuu tielle kunnostamistoimenpiteitä, täytyy tien omistajille maksaa käytöstä korvausta.¹⁵⁴ Uutta ulkomaalaislakia säädettäessä perustuslakivaliokunta ei ottanut kantaa liikkumisvapauteen¹⁵⁵. Perustuslaissa on liikkumisvapauden kohdalla lakivaraus, joten tämä antaa lainsäätäjälle oikeuden säätää rajoituksista laajemmin kuin monien muiden perusoikeuksien kohdalla.

¹⁴⁹ Ks. esim. EU:n neuvoston puitepäätös EYVL L 190/2002 velvollisuudesta luovuttaa kansalaisia toiseen jäsenvaltioon oikeudenkäyntiä varten sekä HE 88/2003; Aikaisemmin poikkeuslakina on säädetty pohjoismaiden välillä tapahtuvasta luovuttamisesta; PeVL 42/2001.

¹⁵⁰ HE 102/2003; PeVM 5/2005; PeVL 16/2000.

¹⁵¹ Lähinnä edellä esitellyssä ulkomaalaisL:ssa..

¹⁵² Ks. esim. KKO 1990/93.

¹⁵³ HE 309/1993; PeVM 25/1994.

¹⁵⁴ PeVL 49/2002.

¹⁵⁵ Ks. PeVL 4/2004.

Ihmisoikeuskomitea on käsitellyt liikkumisvapautta muun muassa tapauksessa *Stewart vs. Kanada*. Kyseisessä tapauksessa komitea otti kantaa muun muassa siihen, mikä on oman maan käsitteen sisältö. Oma maa on tärkeä tapauksissa, joissa joku henkilö on asunut jossain maassa tietyn aikaa ilman kansalaisstatusta. Tällöin henkilön karkottaminen asuinmaasta voi olla kohtuutonta.¹⁵⁶ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt liikkumisvapautta muun muassa *Omwenyeken* tapauksessa. Tuomiossa päätettiin, että valtioilla on oikeus määrätä siitä, missä turvapaikanhakijat saavat liikkua. Koska turvapaikanhakijat eivät ole maassa vielä laillisesti, voivat kansalliset lait säätää liikkumisvapauden rajoituksista.¹⁵⁷

Liikkumisvapaus on ulkomaalaisten kannalta tärkeä perusoikeus. Se antaa lähtökohdat maahan tulemiselle, vaikka siitä säädetäänkin tarkimmin muilla laeilla. Tärkeintä on kuitenkin se, että kun ulkomaalaiset tulevat Suomeen laillisesti, heillä on oikeus liikkua maassa, kuten suomalaisillakin.

3.1.3. Omaisuuden suoja

Omaisuus ja sen omistaminen on suojattu perustuslain 15 §:ssä. Kyse on perusoikeudesta, joka kuuluu Suomen perustuslain mukaan jokaiselle. Kyseinen pykälä suojaa myös omaisuutta pakkolunastustapauksissa.¹⁵⁸

Omaisuuden suoja on ollut muuttumattomana mukana Suomen oikeusjärjestyksessä vuoden 1919 hallitusmuodosta alkaen, kuten muutkin perusoikeudet vuoden 1995 perusoikeusuudistukseen asti¹⁵⁹. Kyseinen oikeus on aiheuttanut paljon töitä muun muassa perustuslakivaliokunnalle ja monia poikkeuslakeja on säädetty koskemaan juuri omaisuuden suojaa¹⁶⁰. Omaisuuden suojalla olikin pitkään erityinen asema perusoikeuk-

¹⁵⁶ Ihmisoikeuskomitea 538/1993, kappale 12. Tapauksessa eriäviä mielipiteitä ilmaistiin liittyen juuri oman maan käsitteeseen. KP-sopimuksen liikkumisvapauden rajat voivat siis vaihdella tapauksittain.

¹⁵⁷ EIS 20.11.2007 päätös.

¹⁵⁸ Pakkolunastusta ei käsitellä tässä tutkielmassa tarkemmin; Ks. myös PeVM 25/1994.

¹⁵⁹ HE 309/1993.

¹⁶⁰ Esimerkiksi edellä esitetty PeVL 49/2002 liittyy tiiviisti liikkumisvapauden lisäksi myös omistusoikeuteen.

sien joukossa, mutta perusoikeusuudistuksen myötä siitä tuli oikeus muiden joukossa¹⁶¹. Monet perusoikeudet konkretisoituvat erillisellä lainsäädännöllä. Omaisuuden suoja ei ole kuitenkaan konkretisoitu erityislaeilla.¹⁶²

Omaisuuden suojasta säädetään myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Omaisuuden suoja käsittelevän artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia omaisuudestaan rauhas- sa. Suoja rajoittuukin vain olemassa olevaan omaisuuteen, tosin oikeuskäytännössä artiklan omaisuuden käsite on laajentunut koskemaan muun muassa immateriaalioikeuk- sia. Artikla säätelee myös pakkolunastustapauksia sekä määräyksiä omaisuuden käytön valvomisesta. KP-sopimus ei sisällä erillistä omaisuuden suoja -artiklaa.¹⁶³

Omaisuuden suojan tarkoituksena on turvata taloudellinen toimintavapaus. Omaisuuden suojan piiriin kuuluvat kaikki varallisuus ja varallisuusarvoiset edut. Suojan piiriin kuu- luvat muun muassa rajoitetut esineoikeudet, saamisoikeudet, julkisen vallan maksetta- vaksi langenneet maksuvelvollisuus ja laajimpana omistusoikeus. Omaisuuden suoja suoja- a vain yksityisiä henkilöitä. Tosin nykyisten tulkintojen mukaan tietyissä tapauk- sissa voidaan omaisuuden suoja ulottaa myös oikeushenkilöihin. Suojan teho on laske- nut esimerkiksi juuri maanomistusoikeuden kohdalla perusoikeuksien kehityksen rinnal- la. Perustuslakivaliokunnan mukaan omaisuuden käyttövapautta voidaan rajoittaa, mi- käli rajoitus on omistajan näkökulmasta normaali, kohtuullinen ja järkevä¹⁶⁴. Perusoike- ussuoja on turvattu nykyisessä lainsäädännössä¹⁶⁵ jokaiselle, tarkoittaen lähinnä fyysisiä henkilöitä, ja niiden koskiessa ensisijaisesti Suomen valtioalueella olevia ihmisiä. Ul- komaalaisilla voidaan katsoa olevan Suomessa spesifinen perusoikeussuoja vain sikäli, että vieraan maan kansalaisuus voidaan luonnehtia perustuslain 6 §:n (yhdenvertaisuus) piiriin kuuluvaksi henkilöön liittyväksi perusteeksi, joka estää syrjinnän.¹⁶⁶

¹⁶¹ Länsineva 2002, s. 70; Perusoikeuskomitea 1992, s. 219.

¹⁶² PeLM 25/1994; Saraviita 2005, s. 75–76.

¹⁶³ EIS:n ensimmäinen lisäpöytäkirja 1 artikla; ks. myös Länsineva 2004, 53–55 ja Pellonpää 2005, s. 558–583.

¹⁶⁴ Ks. myös EIT 24.9.2002 valtion oikeudesta puuttua omaisuuden suojaan.

¹⁶⁵ Vrt. HM ennen vuoden 1995 perusoikeuksien muutosta; Ks. lisää perusoikeuskomitea 1992, s. 97–102, 219–229.

¹⁶⁶ HE 309/1993; Länsineva 2002, s. 153–156; PeVL 32/2004; Saraviita 2000, s. 153; Saraviita 2005, s. 95, 161–162.

Omistusoikeuden yksi muoto on maanomistusoikeus. Maanomistusoikeus rajautuu tietyn tyyppiseen omistukseen ja siihen liittyy monia spesifisiä asioita. Maanomistusoikeutta on esimerkiksi rajoitettu lakien ja sopimuksien kautta koko historiansa ajan¹⁶⁷.

Alkujaan maanomistus on syntynyt Suomessa valtauksella: se mikä ei kuulunut kenellekään, kuului ensimmäiselle valtaajalle. Verotuksen kehittyttyä tarvittiin tarkkoja maa-rajajoja, jotta maaveroa saatiin perittyä. Tästä seurasi maanomistusoikeuden täsmällisempi muodostuminen. Keskiajan jälkeen nousi merkittäväksi oppi kahdenlaisesta omistusoikeudesta: varsinainen omistusoikeus sekä käyttö- ja nautintaoikeus. Nämä yhdessä muodostivat täydellisen omistusoikeuden. Vuonna 1789 säädettiin jokaiselle yhtäläinen oikeus hankkia maaomaisuutta. Tämä vahvisti maanomistusoikeuteen kuuluvaa määräysvaltaa. Vähitellen aikojen saatossa on omistusoikeus kehittynyt nykyisen muotoonsa.¹⁶⁸

Tapio Määttä on väitöskirjassaan määritellyt maanomistusoikeuden seuraavasti:

”Maanomistusoikeus on perustaltaan luonnonoikeudellinen, pääosin positiivisen oikeuden kautta sisällöllisesti ja rajoiltaan muodostuva, ajan, omistajan ja omistettavan kohteen mukaan vaihteleva, oikeutuksista ja velvollisuuksista muodostuva maanomistajan oikeusaseman yhteisnimitys.”¹⁶⁹

Kyseessä on maanomistusoikeuden uusi määrittely, jossa erotetaan maanomistusoikeus omistusoikeuden käsitteestä. Omistusoikeus on perinteisesti määritelty täydellisenä, yksinomaisena ja oikeudellisena valtana esineeseen. Maanomistusoikeudessa varsinkin yksinomaisuutta tulee tarkastella toiselta kantilta, sillä ympäristöoikeudellisesti myös muilla on käyttöoikeus maahan, joskaan ei niin laaja kuin maanomistajilla. Muiden käyttöoikeus on perusedellytys maan tuotannolliselle hyödyntämiselle. Käyttöoikeudella turvataan luonnonantimien laaja hyödyntäminen.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Hyvönen 2002, s. 307; Ks. esim. Suomen Tasavallan ja Norjan Kuningaskunnan välinen sopimus Tenojoen kalastuspiirin yhteisestä kalastussäännöstä 94/1989 sekä siihen liittyvä RovHO 11.06.2001/325.

¹⁶⁸ Laaksonen 1998, s. 10–49.

¹⁶⁹ Määttä 1999, s. 510.

¹⁷⁰ Hyvönen, 2002, s. 309; Määttä 1999, s. 107–108.

Zitting on tehnyt klassisia tutkimuksia omitusoikeudesta. Hänen mukaansa maanomistajan käyttöoikeutta omaan maahansa rajoitetaan monin eri tavoin. Maanomistaja ei saa ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, jota aiheuttavat vahinkoa naapureille, mutta toisaalta maanomistajalla on myös velvollisuuksia ryhtyä tiettyihin toimenpiteisiin naapurussuhteen perusteella. Maanomistajan tulee myös sietää tietynlaista toimintaan maallansa ja jokaisella kansalaisella¹⁷¹ on lupa käyttää toisen maata määrättyllä tavalla. Zitting mukaan lupa käyttää toisen omaisuutta jokamiehenoikeuden tapaan ei ulotu omistajanoikeuteen. Tällöin kyse ei ole omistajan käyttövapauten liittyvästä rajoituksesta, vaan omaisuuteen kohdistuu edelleen vain yksi omistusoikeus. Jokamiehenoikeuden käyttö ei siis luo omistusoikeussuhdetta käytettävään maahan.¹⁷²

Kuten yllä on esitetty, voidaan omaisuuden käyttövapautta rajoittaa, jos se on kohtuullista. Maanomistusoikeus ei ole rajaton ja sen konkreettinen merkitys muodostuu vasta kirjoitetun lainsäädännön normeista, maantavasta sekä oikeusperiaatteista.¹⁷³

3.1.4. Muut perusoikeudet

Yksityiselämän suoja, oikeus työhön ja elinkeinovapaus, vastuu ympäristöstä sekä eräät muut perusoikeudet liittyvät läheisesti ulkomaalaisiin marjanpoimijoihin ja marjanpoimintatoimintaan. Seuraavassa luodaan katsaus kyseisiin perusoikeuksiin.

3.1.4.1. Yksityiselämän suoja

Perustuslain 10 § suojaa neljää eri oikeushyvä: yksityiselämää, kunniaa, kotirauhaa ja henkilötietoja. Perusoikeusudistuksen yhteydessä kunniaa, kotirauhaa ja kirjesalaisuutta koskevat perusoikeudet koottiin samaan pykälään. Yksityiselämän suojan lähtökohtana on yksilön suojaaminen viranomaisilta ja muilta tahoilta. Kukaan ei saa puuttua toi-

¹⁷¹ Zitting puhuu kansalaisista, mutta nykyllä lainsäädännön mukaan oikeudet kuuluvat jokaiselle.

¹⁷² Zitting 1952 s. 525–527 teoksessa Määttä 2000, s. 20–21.

¹⁷³ Laaksonen 1998, s. 54.

sen elämään mielivaltaisesti tai aiheettomasti. Jokaisella on oikeus elää omaa elämäänsä rauhassa. On kuitenkin vaikea määritellä yksityiselämää, mutta hallituksen esityksen mukaan siihen kuuluu ainakin oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Vaikka pykälässä ei erikseen mainita perhe-elämää, se kuuluu yksityiselämän piiriin. Perhe-elämä on mainittu kansainvälisten ihmisoikeussopimuksien yksityiselämää koskevilla artikloilla¹⁷⁴, mutta perustuslakiin sitä ei ole otettu sen määrittelyongelmien vuoksi.¹⁷⁵

Kotirauhan käsite on erilainen eri oikeudenaloilla. Esimerkiksi rikosoikeudellinen kotirauhan käsite¹⁷⁶ on laajempi kuin valtiosääntöoikeudellinen ja rikoslainsäädäntö suojaakin yksityiselämää konkreettisemmin kuin perustuslaki. Esimerkiksi rikoslain 24 luvun 1 § on äskettäin esitetty muutosta¹⁷⁷, jonka mukaan myös häiritsevien tekstiviestien lähettäminen on kotirauhan rikkomista, kun valtiosääntöoikeudellisesti ydinalueena pidetään vain henkilön asuntoa, vaikka suoja ulottuukin laajemmalle. Perustuslakivaliokunnan mukaan kotirauhan piiriin kuuluvat myös muun muassa hotellihuone ja asunto-auto, jossa asutaan¹⁷⁸. Sen sijaan perustuslaillinen suoja ei ulotu selliin, mutta sielläkin on turvattava vangitun yksityisyys¹⁷⁹. Kotirauhan suoja voidaan rajoittaa lailla tärkeän yleisen edun sitä vaatiessa. Suojaa voidaan rikkoa myös silloin, kun se on tarpeellista rikoksen selvittämiseksi. Tällöin tarvitaan kuitenkin konkreettinen ja yksilöity syy epäillä lain rikkomista¹⁸⁰. Kunniaa ei ole tarkemmin määritelty hallituksen esityksessä eikä perustuslakivaliokunnan lausunnossa. Kunnia ja sen loukkaaminen liittyvät kuitenkin läheisesti sananvapauden rajoituksiin, sillä usein yhteiskunnallinen maine ja arvonto ovat yhteydessä sananvapauden käyttöön. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Henkilötietojen suojan tarve on niin suuri, että yksilön oikeusturvan kannalta on tarpeellista säätää suojasta erillisellä lailla. Henkilötietoja suojataan muun muassa henkilötietolalla sekä kansainvälisillä sopimuksilla¹⁸¹. Henkilötietolain tarkoituk-

¹⁷⁴ KP-sopimus 17 artikla ja EIS 8 artikla. EIT:n oikeuskäytäntöä yksityiselämäsuojusta ks. esim. 7.10.2008 kohta 1, 10.11.2005 kohta 2 ja 18.1.2001 kohta 1.

¹⁷⁵ HE 309/1993; Jyränki 2000, s. 301.

¹⁷⁶ Kotirauhan rikosoikeudellisesta määrittelystä ks. esim. HE 239/1997.

¹⁷⁷ HE 232/2008.

¹⁷⁸ PeVL 2/1996.

¹⁷⁹ PeVL 12/1998.

¹⁸⁰ Ks. PeVL 46/2001 ja PeVL 20/2001.

¹⁸¹ Ks. esim. Euroopan neuvoston yleissopimus yksilöiden suojelusta henkilötietojen automaattisessa tietojenkäsittelyssä 36/1992.

sena on toteuttaa perustuslaillista yksityiselämän suojaa ja edistää hyvää tietojenkäsittelyä.¹⁸² Kyseissä laissa on myös määritelty henkilötieto¹⁸³.

Nykyteknologian kehittyessä jouduttiin perusoikeusuudistuksen yhteydessä tarkastelemaan tarkemmin kirjesalaisuuden sisältöä. Siten päädyttiinkin kirjoittamaan toinen momentti niin, että se pitää sisällään kaiken viestinnän ilman, että luottamuksellisuutta olisi rajattu vain tiettyihin viestinnän muotoihin, kuten kirjeeseen ja puhelimeen. Lain nykyinen sanamuoto turvaa jokaiselle oikeuden luottamukselliseen viestintään. Säännös ei suojaa kuuloetäisyydellä tapahtuvalta salakuuntelulta, mutta apuvälineitä tässäkin tapauksessa ei saa käyttää. Suoja ulottuu niin viestin lähettäjään kuin vastaanottajaan. Hallituksen esityksen mukaan perustuslaillinen suoja ei ulotu viestinnän osapuolten keskinäiseen suhteeseen, vaan tämä on ratkaistava muulla perusteella¹⁸⁴. Pykälän kolmas momentti antaa kuitenkin mahdollisuuden säätää lailla välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen, jos tällä voidaan turvata yksilön tai yhteiskunnan turvallisuus. Kiivasta keskustelua on aiheuttanut viime aikoina muutokset sähköisen viestinnän tietosuojalakiin, jotka eduskunta hyväksyi maaliskuussa 2009. Laki antaa työnantajille mahdollisuuden seurata työntekijöiden sähköisen viestinnän tunnistetietoja. Perustuslakivaliokunnan tulkinnan mukaan tunnistetiedot eivät sisälly viestintäsalaisuuden ydinalueeseen. Oikeusoppineiden mukaan tunnistetiedoista voidaan päätellä viestin sisältöä, ja näin ollen se rikkoo viestintäsalaisuutta. Ongelmia lain säätämisessä on aiheuttanut myös sen säätämisyjärjestys. Perustuslakivaliokunnan mukaan laki voitiin säätää tavallisena lakina, eikä tarvetta perustuslainsäätämisyjärjestykselle ollut. Kritiikkiä on aiheuttanut myös se, että laki ei ole riittävän täsmällinen, eikä oikeusturvasta ole huolehdittu tarpeeksi. Myös tästä syystä lakia ei olisi pitänyt säätää tavallisena lakina.¹⁸⁵

¹⁸² HE 309/1993; PeVL 36/1998.

¹⁸³ ”Henkilötiedolla tarkoitetaan kaikenlaisia luonnollista henkilöä taikka hänen ominaisuuksiaan tai elinolosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voidaan tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi”.

¹⁸⁴ Tutustu esimerkiksi Vanhanen vs. Ruusunen, mikä on tällä hetkellä valituslupavaiheessa korkeimpaan oikeuteen.

¹⁸⁵ Alinen 2009, s. 46; HE 309/1993; PeVL 29/2008; Ks. myös PeVL 36/1998 ja PeVL 23/2006.

3.1.4.2. Oikeus työhön ja elinkeinovapaus

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä perustuslakiin otettiin mukaan pykälä elinkeinovaapaudesta ja oikeudesta työhön, PL 18 §. Kyseisen säännöksen tarkoituksena on vahvistaa jokaisen oikeutta tehdä työtä ja näin hankkia toimeentulonsa. Pykälän tärkeänä lähtökohtana on yksilön oma aktiivisuus toimeentulon hankkimisessa sekä oikeus valita oma työnsä. Tähän kuitenkin vaikuttavat tosiasialliset rajoitukset, joita ovat muun muassa tietyn ammattitaidon omaaminen sekä julkisten virkojen tietyt kelpoisuusvaatimukset. Tosiasiallisten rajoitusten lisäksi kyseistä perusoikeutta rajoittavat monet lait. Esimerkiksi ulkomaalaiset tarvitsevat ulkomaalaislain 5 luvun mukaisen työntekijän oleskeluluvan ja joidenkin ammattien harjoittamiseen tarvitaan lupa, jotta niiden turvallisuus voidaan taata. Elinkeinovapaus on tunnustettu jo ennen perusoikeusuudistusta laissa elinkeinonharjoittamisen oikeudesta, mutta nyt sillä on myös perustuslaillinen suoja. Ensimmäiseen momenttiin sisältyy myös ajatus yleisestä yrittämisen vapaudesta.¹⁸⁶

Vaikka vuoden 1919 hallitusmuodossa ei ollut suoranaisesti perusoikeutta, joka olisi suojannut oikeutta työhön, voitiin se johtaa säännöksestä henkilökohtaisesta vapaudesta, omaisuuden turvasta sekä työvoiman suojelusta. Työvoiman suojelua täydennettiin hallitusmuotoon vuonna 1972 niin, että valtiovallalle säädettiin velvollisuus huolehtia kansalaisten mahdollisuudesta tehdä työtä, mikäli laissa ei toisin säädetty. Tämän taustalla oli yhteiskunnassa herännyt keskustelu työn puutteesta sekä siitä, miten työttömiä sijoitettiin kauas kodeistaan mitättömällä palkalla¹⁸⁷. Nykyisin työvoiman suojelu on sisällytetty 18.2 §:ään. Pykälän toisen momentin tavoitteena on mahdollisimman hyvän työllisyyden tavoittaminen, johon Suomi on sitoutunut myös kansainvälisesti¹⁸⁸. Perustuslakivaliokunta onkin tulkinnoissaan pitänyt kyseistä momenttia lähinnä poliittisluonteisena, eikä juridisena¹⁸⁹. Onkin selvää, että täystyöllisyyteen ei päästä ikinä, mutta on tärkeää, että julkisella vallalla on velvollisuus siihen pyrkiä. Jotta valtiovalta voi toteuttaa

¹⁸⁶ HE 309/1993: Jyräki 2000, s. 310.

¹⁸⁷ Knuutila 1977, s. 16–20.

¹⁸⁸ Ks. esim. Euroopan sosiaalinen peruskirja 80/2002 ja Kansainvälisen työjärjestön työpolitiikkaa koskeva yleissopimus 64/1968 sekä työhallinnon roolia, tehtäviä ja organisaatiota koskeva yleissopimus 14/1981.

¹⁸⁹ PeVL 32/1992.

velvollisuuttaan, merkitsee se laaja-alaista yhteistyötä elinkeinoelämän kanssa¹⁹⁰. Toinen momentti säätelee myös oikeutta työllistävään koulutukseen. Oikeudesta säädellään tarkemmin laissa julkisesta työvoimapalvelusta. Lailla voidaan myös säätää, että koulutus on työttömyysturvan ehtona. Yhteiskunnan kannalta on tärkeää, että työllisyyttä voidaan edesauttaa kouluttamalla ihmisiä työvoimaa tarvitseville aloille.¹⁹¹

Pykälän kolmas momentti korostaa työoikeuden periaatetta heikomman osapuolen suojelusta. Ketään ei saa ilman pätevää syytä erottaa työstään. Vaikka momentti on kirjoitettu hyvin lyhyeen muotoon, pitää se sisällään vaatimuksen siitä, että laissa on mainittava syyt, joiden perusteella työsopimus voidaan päättää. Kyseinen momentti on yhteydessä myös edellä esitettyyn yhdenvertaisuuteen perusoikeutena sekä siihen liittyvään mielivallan kieltoon.¹⁹²

Elinkeinovapauteen liittyy tiivistä myös EIS:n ja KP-sopimuksen artiklat orjuuden ja pakkotyön kiellosta¹⁹³. Henkilön suostumus on lähtökohtana sille, että työtä voidaan pitää ihmisoikeuksien mukaisena. Nimenomaista suostumusta ei välttämättä tarvita, jos vaatimus työn suorittamisesta ei ole epäoikeutettu tai kohtuuton.¹⁹⁴

3.1.4.3. Vastuu ympäristöstä

Vastuu ympäristöstä on ajatuksena uusin perusoikeus. Ennen perusoikeusuudistusta ympäristön suojelua koskevien säädösten määrä kuitenkin lisääntyi, ja sen tärkeys on herättänyt yhteiskunnan ja ihmiset. Puhdas luonto ja terveellinen asuinympäristö ovat nousseet yhä korkeammalle ihmisen arvomaailmassa. Kansainvälisesti oikeus ympäristöön on tunnustettu vuodesta 1972, jolloin Yhdistyneiden kansakuntien Tukholman ympäristökokous hyväksyi sitä koskevan julistuksen¹⁹⁵. Kestävän kehityksen periaatteet nousivat keskusteluun YK:ssa vuoden 1992 ympäristö- ja kehityskonferenssissa, jolloin

¹⁹⁰ Esimerkiksi keväällä 2009 hallitus neuvottelee eläkeiän nostamisesta ja työiän pidentämisestä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Eläkeiällä on vaikutusta tulevaisuuden työtilanteeseen sekä työvoiman saataavuuteen. Ks. esim. HS 2009.

¹⁹¹ HE 309/1993.

¹⁹² HE 309/1993.

¹⁹³ EIS 4 artikla ja KP-sopimuksen 8 artikla.

¹⁹⁴ Pellonpää 2004, s. 270–273.

¹⁹⁵ Ks. lisää UN 1972.

ihminen asetettiin keskeiseen asemaan pyrittäessä kestäväan kehitykseen. Julkistuksen mukaan ihmisellä on oikeus terveelliseen ja rikkaaseen elämään yhdessä luonnon kanssa nyt ja tulevaisuudessa.¹⁹⁶

Kansainvälisen kehityksen myötä vastuu ympäristöstä ja sen monimuotoisuudesta otettiin mukaan perustuslain 20 §:ään¹⁹⁷. Vastuu kohdistuu niin julkiseen valtaan, yksittäisiin ihmisiin kuin yhdistyksiin ja yrityksiinkin. Vastuun ollessa kaikilla korostuu myös yhteistyön merkitys eri tahojen välillä. Tärkeää on huomata kyseisen oikeuden koskevan myös tulevaisuuden sukupolvia eikä vain tällä hetkellä olemassa olevia ihmisiä. Pykälä on kuitenkin julistuksen omainen¹⁹⁸, eikä sen perusteella voida joutua esimerkiksi rikosoikeudelliseen vastuuseen. Vastuukysymykset ratkaistaan muun lainsäädännön avulla¹⁹⁹. Pykälän tarkoittama luonto pitää sisällään elollisen luonnon, elottoman luonnon sekä ihmisen rakentaman kulttuuriperinnön, kuten rakennukset ja rakennelmat. Näitä pitää siis estää pilaantumiselta ja tuhoutumiselta sekä aktiivisesti toimia niille suotuisasti. Kuten edellä on esitetty, ympäristövaliokunta esitti jokamiehenoikeuksien sisällyttämistä tähän perusoikeuteen, mutta perustuslakivaliokunta ei nähnyt sille perusteita, sillä jokamiehenoikeudet ovat käsitteenä hyvin laaja ja epämääräinen oikeus.²⁰⁰

Pykälän toisessa momentissa on julkiselle vallalle asetettu erityinen velvoite turvata jokaisen oikeus terveelliseen ympäristöön ja mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon. Tämä koskee lähinnä tällä hetkellä elossa olevia ihmisiä. Momentti vaikuttaa ensisijaisesti lainsäätäjän toimiin ja antaa heille velvollisuuden ympäristölainsäädännön kehittämiseen.²⁰¹ Ympäristöä koskevaa lainsäädäntöä onkin runsaasti ja sitä säädetään jatkuvasti lisää²⁰². Usein lainsäädännössä täytyy ottaa kuitenkin huomioon muut perusoikeudet, kuten omistusoikeus ja oikeus työhön ja elinkeinoon²⁰³.

¹⁹⁶ HE 309/1993; UN 1992.

¹⁹⁷ EIT:n oikeuskäytäntöä ympäristökysymyksistä ks. esim. 9.6.2005 kohta 1.

¹⁹⁸ Tämä näkyy myös siinä, että esimerkiksi perustuslakivaliokunnan lausuntoja liittyen ympäristövastuuseen on vähän.

¹⁹⁹ Ks. esim. RL 44 luku.

²⁰⁰ HE 309/1993; PeVM 25/1994.

²⁰¹ HE 309/1993; PeVM 25/1994.

²⁰² Ympäristöä koskevia lakeja ovat muun muassa ympäristösuojeluL, maankäyttö- ja rakennusL, jäteL ja luonnonsuojeluL. Eduskunnan käsittelyssä on esimerkiksi hallituksen esitys 228/2008 ympäristölle aiheutuvien vahinkojen korvaamisesta.

²⁰³ Ks. esim. PeVL 11/1999.

Ympäristöhaitat saattavat tulla arvioitavaksi myös muiden perus- ja ihmisoikeuksien kautta. Esimerkiksi EIS:n yksityisyyden suoja voi ulottua myös ympäristöhaittoihin, jos kyse on positiivisten toimintavelvoitteiden laiminlyömisestä.²⁰⁴

3.1.4.4. Muut perusoikeudet

Perustuslaki sisältää myös muita perusoikeuksia, joilla on merkitystä tänne saapuville ulkomaalaisille metsämarjanpoimijoille. Tällaisia ovat muun muassa oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, uskonnon ja omantunnon vapaus, sananvapaus ja julkisuus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus²⁰⁵ ja oikeusturva²⁰⁶. Merkitystä on myös muilla perusoikeuksilla, kuten oikeudella omaan kieleen ja kulttuuriin. Näitä perusoikeuksia ei tässä tutkielmas-
sa käsitellä tarkemmin, mutta haluan tuoda ne esille, sillä melkein jokaisella perusoi-
keudella on merkitystä, kun tarkastellaan ulkomaalaisia Suomessa ja suomalaisia, joilla
on tekemistä ulkomaalaisten marjanpoimijoiden kanssa.

3.2. Jokamiehen oikeudet

Edellä on tarkastelu yksityiskohtaisesti perusoikeuksia. Perusoikeuksien lisäksi ulko-
maalaisiin marjanpoimijoihin ja marjanpoimintatoimintaan liittyy läheisesti jokamie-
henoikeudet. Jokamiehen oikeudet eivät ole perusoikeus, mutta ne ovat yhtäläillä jokai-
selle olemassa olevia oikeuksia.

²⁰⁴ Pellonpää 2004, s. 446. Ks. myös EIT 9.12.1994 kohta 2.

²⁰⁵ Ulkomaalaisten kokoontumisvapauden rajoituksia on purettu jo ennen perusoikeusuudistusta yhdisty-
mis-, kokoontumis- ja painovapauden rajoitusten poistamisella.

²⁰⁶ Suurin osa Suomea koskevista EIT:n tuomioista on koskenut oikeudenmukaista oikeuskäyntiä, ks.
esim. 31.3.2009 kohta 1 ja 21.4.2009 kohta 1. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimet
ovatkin nousseet suureen rooliin juuri oikeusturvan kannalta. Tällä on merkitystä myös ulkomaalaisille
marjanpoimijoille.

3.2.1. Jokamiehenoikeuksien määritelmä

Jokamiehenoikeus on tunnettu lähinnä pohjoismaissa²⁰⁷. Suomen valtion ympäristöhallinnon mukaan jokamiehenoikeus määritellään seuraavanlaisesti:

”Jokamiehenoikeuksilla tarkoitetaan jokaisen Suomessa oleskelevan mahdollisuutta käyttää luontoa siitä riippumatta, kuka omistaa alueen tai on sen haltija.”²⁰⁸

Määritelmä pitää sisällään sen, ketkä saavat hyödyntää jokamiehenoikeuksia: *jokaisella Suomessa olevalla on oikeus käyttää luontoa*. Määritelmä ei siis rajaa oikeutta vain suomalaisille, vaan myös ulkomaalaisilla on samat oikeudet. Tämä on tärkeä asia huomioidessa ulkomaalaisten marjanpöimijöiden toimintaa. Yllä oleva määritelmä antaa jokamiehenoikeuksille myös objektiivisen ulottuvuuden: *riippumatta siitä, kuka omistaa alueen tai on sen haltija*. Jokamiehenoikeudet ovat voimassa kaikkialla, kuitenkin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta²⁰⁹.

Jokamiehenoikeus on ympäristöoikeudessa määritelty ilman erityisperustetta tapahtuvaksi kulkemiseksi toisen alueella tai alueen muuksi käytöksi. Se katsotaan oikeudeksi luonnonalueiden käyttämiseen omistussuhteisiin katsomatta. Kysymys ei ole siis käyttöoikeuteen rinnastuvasta määräysvallasta, vaan oikeudesta käyttää toisen omaisuutta.²¹⁰ Vastakohtana voidaan nähdä, että jokamiehenoikeudet kaventavat perustuslain turvamaa omistusoikeutta ja sen mukana tuomaan käyttöoikeutta²¹¹.

Lähtökohtana jokamiehenoikeuksille on myös alueellinen sekä ajallinen ulottuvuus. Jokamiehenoikeuksien käytön tulee tapahtua hyötykäytössä olevien alueiden ulkopuolella (pihapiiri, viljelmät, suojelualueet). Pihapiirin suoja on vahva ja siitä säädetään

²⁰⁷ Hollo 1993, s. 77.

²⁰⁸ Valtion ympäristöhallinto 2008.

²⁰⁹ Esim. luonnontuotteiden keräämisL 1 § ”Sellaisilla alueilla Lapin läänissä, joilla metsämarjojen tai muiden niihin verrattavien luonnonvaraisten tuotteiden keräilyllä valtion maalta on paikallisen väestön toimeentulon kannalta huomattava taloudellinen merkitys, voi [maatalous]ministeriö, kun sanotun väestön etu sitä vaatii, päätöksellään kieltää muilta mainitun keräilyl.”

²¹⁰ Hollo 1993, s. 77.

²¹¹ Ks. myöhemmin sama luku.

perustuslain 10 §:ssä²¹². Muiden alueiden suhteen käyttökielto ei ole ehdoton, vaan niillä saa liikkua, kuitenkin vain niin, ettei aiheuta vahinkoa. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi viljelmiltä saadut tuotteet ovat suojattu omaisuuden omistajalle, eikä niitä voi hyödyntää ilman maanomistajan lupaa. Ajallisesti jokamiehenoikeudet ovat vain tilapäisiä. Oikeutta voidaan käyttää vain lyhytaikaisesti. Oleskelu toisen maalla tulee olla tilapäistä ja esimerkiksi yöpymisen suhteen yksi yö toisen maalla on katsottu tilapäiseksi oleskeluksi. Pidempään oleskeluun tarvitaan pääsääntöisesti maan omistajan lupa. Tilapäisyys on kuitenkin käsite, joka voidaan eri tilanteissa arvioida eri tavoin.²¹³

Hallituksen esityksessä yksityisistä teistä annetun lain muuttamisesta jokamiehenoikeus on määritelty seuraavasti:

”--Pohjoismaissa vanhastaan voimassa oleva järjestelmä, jonka mukaan jokaisella on oikeus liikkua toisen maalla satunnaisesti ja haittaa aiheuttamatta ilman, että hän tarvitsee siihen erikseen maanomistajan lupaa.”²¹⁴

Hallituksen esityksen määritelmässä on mukana samoja ulottuvuuksia kuin edellä esitellyissä määritelmissä. Kyseisessä määritelmässä määritellään kenellä on oikeus (*jokaisella*), mitä on oikeus tehdä (*liikkua*) ja millä ehdoin (*satunnaisesti, aiheuttamatta haittaa sekä ilman lupaa*). Kyseinen määritelmä jättää ulkopuolelle kaiken muun paitsi liikkuamisen. Tämä johtuu kuitenkin siitä, että kyseessä on yksityisiin teihin liittyvä lakiesitys, eikä kyseisessä hallituksen esityksessä ole nähty tarpeelliseksi avata jokamiehenoikeuksia laajemmalti. Kyseisen hallituksen esityksen mukaan jokamiehenoikeuteen liittyy myös tiettyä varovaisuutta sekä hienotunteisuutta. Tämän voidaan nähdä tarkoittavan juuri pihapiirin ja luonnon kunnioittamista. Hallituksen esityksessä tuodaan ilmi myös uusi ulottuvuus jokamiehenoikeuteen: maksuttomuus.²¹⁵ Haittomuutta ja maksuttomuutta korostetaan myös oikeuskirjallisuudessa²¹⁶. Huomioitavaa on myös se, että jos jokamiehenoikeuksia rajoitetaan, ei siitä voida vaatia hyvitystä²¹⁷. Jokamiehellä ei ole

²¹² PL 10 § säätelee kotirauhasta. Sitä voidaan kuitenkin lailla rajoittaa.

²¹³ Hollo 1993, s. 79.

²¹⁴ HE 163/2002.

²¹⁵ HE 163/2002.

²¹⁶ Ks. esim. Kuusiniemi, Majamaa & Vihervuori 2000.

²¹⁷ Hollo 2004, s. 4.

oikeutta vaatia korvausta siitä, että ei pääse hyödyntämään esimerkiksi luonnonsuojelualuetta haluamallaan tavalla.

3.2.2. Jokamiehen oikeuksien säätely

Jokamiehen oikeuksilla ei ole perustuslain antamaa suojaa, joten kyse ei ole perusoikeudesta. Perusoikeusuudistuksen yhteydessä ympäristöministeriö esitti, että jokamiehen oikeudet otettaisiin mahdollisesti mukaan perusoikeuksiin, mutta perustuslakivaliokunnan selvityksen mukaan kyse on erityistyyppisestä oikeudesta, jolla ei ole suoranaista kiinnityskohtaa julkiseen valtaan. Näin ollen jokamiehen oikeuksia ei hallituksen esityksen mukaisesti otettu mukaan ympäristön vastuuta koskevaan perusoikeuteen.²¹⁸

Jokamiehen oikeuksista ei säädetä tietyssä säädöksessä, vaan oikeudet ovat johdettavissa monista eri laeista. Jokamiehen oikeudet nähdään tapaoikeutena²¹⁹ sekä tavanomaisena, mutta osin myös lainsäädäntöön perustuvana oikeutena²²⁰. Tätä tapaa ei saa kuitenkaan hyödyntää niin, että siitä aiheutuu haittaa tai häiriötä²²¹. Esimerkiksi kantarellien poimiminen toisen kotipihaan koivun juurelta häiritsee maanomistajan kotirauhaa.

Yksi jokamiehen oikeuksia koskevista säännöksistä on rikoslaki. Rikoslain 28 luvun 11 § säätelee hallinnan loukkausta. Kukaan ei saa luvattomasti ottaa haltuunsa, siirtää tai piilottaa toisen omaisuutta, eikä käyttää toisen pihamaata kulkutienään. Kyseisiä omaisuuden liittyviä rikoksia ei kuitenkaan pidetä hallinnan loukkauksina, jos kyseessä olevasta teosta on ainoastaan vähäistä haittaa. Kyseinen rikosoikeuden pykälä voidaan nähdä säännöksenä, josta voidaan johtaa oikeus käyttää toisen omaisuutta. Esimerkiksi marjastaminen sekä sienestäminen ovat toimintaa, joihin on totuttu, ja joista ei aiheudu maanomistajalle haittaa²²². Rikoslain 28 luvun 14 §:n otsikko on jokamiehen oikeuksista. Kyseinen pykälä erottaa kuivien risujen, maahan pudonneiden käpyjen tai pähkinöiden taikka luonnonvaraisten marjojen, sienten, kukkien tai, jäkälää ja sammalta lukuun

²¹⁸ PeVM 25/1994. Ks. myös HE 309/1993.

²¹⁹ Hollo 1993, s. 77.

²²⁰ PeVL 49/2002.

²²¹ PeVL 49/2002; Valtion ympäristöhallinto 2008.

²²² Ks. esim. PL 10 §.

ottamatta, muiden sellaisten luonnontuotteiden keräämisen toisen maalta varkaudesta, kavalluksesta sekä luvattomasta käytöstä. Jokamiehenoikeuksien kannalta pykälä määrittelee tarkasti, mitä toisen maalta on luvallista ottaa ja mitä ei. Huomioitavaa on, että rikoslaki koskee Suomen alueella tapahtuvia rikoksia²²³. Voidaankin päätellä, että kyseinen 28 luku koskee kaikkia Suomen alueella olevia henkilöitä, joten edellä mainitut pykälät yltyvät myös ulkomaalaisiin.

Vesilaki säätelee vesialueiden jokamiehenoikeuksista. Näistä käytetään käsitettä yleiskäyttö. Vesilain 1 luvun 24 §:n mukaan jokaisella on oikeus, välttämättä tarpeetonta häiriön aiheuttamista, kulkea vesistöissä ja 1 luvun 27 § antaa oikeuden esimerkiksi uimiseen. Muita jokamiehenoikeuksia sääteleviä lakeja ovat muun muassa maastoliikennelaki ja kalastuslaki.

Jokamiehenoikeuksien rajoihin on otettu kantaa muutamissa korkeimpien oikeusasteiden oikeustapauksissa. Tapauksessa KHO 2008/10 otettiin kantaa jokamiehenoikeuksiin kaivostoiminnan yhteydessä ja tapauksessa KKO 2004/2916 käsiteltiin kulkuoikeutta, jota saatettiin pitää jokamiehenoikeuksiin verrannollisena. Oikeustapauksia löytyy myös turvetuotantoon, maankäyttöön sekä kalastukseen liittyen²²⁴.

Luonnonvaraisten tuotteiden keräämislakia on sovellettu käytännössä useita kertoja. Jokamiehenoikeuksien rajoittaminen on kohdistunut kyseisen lain mukaan hillojen keräämisen rajoittamiseen. Maa- ja metsätalousministeriö on antanut päätöksiä lain voimassa olemisen aikana lähes vuosittain vuoteen 1995 asti. Vuodesta 1988 myönteisiä päätöksiä on tehty viisi ja kielteisiä päätöksiä kaksi. Myönteisissä päätöksissä²²⁵ hillan poimintaa on rajoitettu niissä tapauksissa, jossa poiminta tapahtuu myyntitarkoituksessa. Kuitenkin paikalliselle väestölle myyntitarkoituksessa poimiminen on sallittua toimentulonturvaamiseksi. Päätökset on tehty määräajaksi. Kielteisissä päätöksissä²²⁶ ministeriö on perustellut päätöksiä muun muassa sillä, että poimintakieltoja ei voida

²²³ Ks. RL 1889/39 1 luku.

²²⁴ Ks. esim. KHO 2005/70, 2004/24 ja 2002/23.

²²⁵ MMM:n päätökset 1848/672/94, 2700/672/94, 2663/672/93, 1240/672/92, 1429/672/91 ja 1371/672/88.

²²⁶ MMM:n päätökset 2964/672/95 ja 1592/672/89.

valvoa eikä poimintarajoitusten ole nähty olevan paikallisen väestön edun kannalta merkittäviä.²²⁷

Ulkomaalaisiin marjanpoimijoihin liittyen Lapin liitto on pyytänyt Lapin yliopistolta selvityksen luonnontuotteiden järjestetystä keräämisestä. Kyseinen lausunto on ollut käsittelyssä myös luonnonvarainneuvoston aiheeseen liittyvässä kannanotossa. Selvityksen mukaan jokamiehenoikeudet eivät ainakaan historiallisesti sovellu liiketoiminnan muodossa tapahtuvaan marjojen poimintaan. Ulkomaalaisten marjojenpoimijoiden käyttöä rinnastetaan muun muassa joukkotapahtumiin, kuten esimerkiksi suunnistuskilpailuihin ja pilkkikilpailuihin. Näistä toimintamuodoista säädetään erikseen lailla²²⁸ ja ne ovat luvanvaraisia. Luvanvaraisuutta harkitessa korkein oikeus on korostanut toiminnan jatkuvuutta ja säännönmukaisuutta²²⁹. Selvityksessä korostetaan jokamiehenoikeuksien haitattomuuden vaatimusta.²³⁰

²²⁷ Björkman 2009.

²²⁸ KokoonumisL 2 § ja vesiliikenneL 21 §.

²²⁹ KKO 2006/70.

²³⁰ Hovila & Kokko 2008.

4. MARJANPOIMIJOIDEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden oikeuksia ja velvollisuuksia voidaan arvioida monesta eri näkökulmasta. Tässä yhteydessä niitä tarkastellaan perusoikeuslähtöisesti. Kuten edellä on esitetty, perusoikeudet koskevat pääsääntöisesti kaikkia, joten myös ulkomaalaisia marjanpoimijoita koskevat Suomen perustuslaissa säädetty perusoikeudet.

Tässä luvussa käydään läpi ulkomaalaisten marjanpoimijoiden matkaa heidän kotimaastaan Suomeen sekä takaisin heitä koskevien velvollisuuksien ja oikeuksien valossa, korostaen yhdenvertaisuutta, liikkumisvapautta ja omaisuuden suojaa. Tarkoituksena on koota yhteen edellä esitettyjä asioita sekä selvittää ja tarkastella, miten edellä esitetyt perusoikeudet nivoutuvat marjanpoimintatoimintaan ulkomaalaisten marjanpoimijoiden näkökulmasta. Perusoikeudet ovat yleisiä ja laajoja oikeuksia, mutta niitä voidaan tarkastella myös tiettyyn asiakokonaisuuteen liittyen. Tässä yhteydessä perusoikeuksia ja niiden tuomia oikeuksia ja velvollisuuksia tarkastellaan marjanpoimintatoiminnassa tarkoituksena luoda perusoikeudellinen kuva ulkomaalaisten marjanpoimijoiden asemasta. Yleiset perusoikeudet on tarkoitus liittää konkreettiseen toimintaan, jotta ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet selkiytyisivät.

Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden matkan varrelle mahtuu monia eri tapahtumia, joita voidaan tarkastella oikeudellisesti. Kun poimijat saapuvat Suomeen, astuvat he perusoikeuksien piiriin, ja heidän oikeudet ja velvollisuudet lisääntyvät. Aluksi on kuitenkin tarpeellista lähteä liikkeelle poimijoiden kotimaasta ja siitä, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia heillä silloin on.

4.1. Rekrytointi poimijoiden kotimaassa

Marjanpoimijoiden tuleminen Suomeen lähtee liikkeelle yleensä siitä, että marjanostajien paikallinen edustaja järjestää rekrytointitilaisuuksia eri puolilla poimijoiden kotimaa-

ta. Tällöin ajankohtaiseksi tulee halukkaiden poimijoiden vapaus valita haluavatko he tulla poimimaan marjoja Suomeen. Kuten edellä on esitetty, ihmisoikeussopimuksissa pakkotyö on kielletty. Ketään ei voi pakottaa työhön, vaan ihmisillä on oikeus valita työnsä. Ihmisoikeudet takaavat siis poimijoille mahdollisuuden valita haluavatko he tehdä poimintatyötä vai eivät. Ketään ei voi pakottaa pakkotyöhön, joten poimijoiden on oltava halukkaita tulemaan Suomeen. Tähän liittyy tiiviisti heidän oikeus saada riittävät tiedot marjanpoiminnasta ja siihen liittyvistä riskeistä. Näistä tiedottaminen onkin tärkeää, sillä marjanpoimijat joutuvat ottamaan isoja lainoja, jotta matka olisi mahdollinen.

Rekrytointiin liittyy myös yksityisyyden suojaan liittyvät ihmisoikeudet sekä yhdenvertaisuus. Yksityisyyden suoja tulee huomioida marjanostajien puolesta, jolloin heidän on noudatettava muun muassa henkilötietolakia, sillä edustajien välityksellä he saavat tietoonsa poimijoiden henkilötietoja. Yhdenvertaisuusvaatimus kaikkien samanarvoisuudesta tulee huomioida korostuneesti. Poimijoiden valinta tulee suorittaa niin, että yhdenvertaisuutta ei rikota. Edustajien on huomioitava valintoja tehdessään tasapuolisesti kaikki hakijat ja valittava hakijoiden joukosta poimintatyöhön soveliaimmat. Yhdenvertaisuutta voidaan kuitenkin rajoittaa. Valintoja tehdessä on otettava huomioon se, että marjojenpoiminta on raskasta työtä, jolloin poimijoiksi eivät kaikki sovi. Se, että edustaja valitsee poimijoiksi lähinnä miehiä, joilta löytyy aikaisempaa kokemusta, ei riko yhdenvertaisuutta. Valitsemalla poimintatyöhön vain siihen sopivat hakijat turvataan samalla myös muiden hakijoiden perusoikeuksia, kuten oikeutta turvallisuuteen. Pätevien poimijoiden valinta voidaan nähdä myös oikeutena, sillä poimintatyö on raskasta fyysistä työtä, eikä kaikilla ole mahdollista sitä tehdä. Tällöin suojataan sellaisia henkilöitä, jotka eivät tulisi tienaamaan poiminnalla riittävästi rahaa. Pyrkimyksellä turvata tietyn tasoinen poimintatulo voidaan korostaa perusoikeuksista oikeutta elämään. Itse rekrytointiin liittyviä perusoikeudellisia velvollisuuksia marjanpoimijoilla ei ole.

Rekrytointiin liittyy myös liikkumisvapaus. Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on oikeus tulla Suomeen, jos ulkomaalaislain edellytykset vain täyttyvät. Edellytyksinä maahantuloon ovat muun muassa matkustusasiakirja ja riittävät varat Suomessa oleskeluun. Thaimaalaisten osalta vaaditaan myös paluulippu ja matkavakuutus. Jos maahan tuleva poimija täyttää edellytykset, ei hänen maahantuloa voida estää. EU-maista tulevat poimijat eivät tarvitse viisumia tai muuta oleskelulupaa, joten heidän osalta liikkumisvapaus on hyvin laajaa. Muut poimijat tulevat Suomeen yleensä turistiviisumilla. Viisumia

heille myönnettäessä on otettava huomioon yhdenvertaisuusperiaate. Kaikkien viisumihakijoiden tulisi olla samanarvoisia, jos he täyttävät viranomaisten määräykset. Viranomaisia sitoo niin ihmis- ja perusoikeudet kuin hallintolain säännöksetkin. Poimijoilla on siis oikeus tulla kohdelluksi samanarvoisesti viisumikäytännössä. Tällä hetkellä tilanne on kuitenkin sellainen, että thaimaalaisille myönnettyjä viisumeita rajoitetaan vedoten resurssien puutteeseen. Tämä rikkoo yhdenvertaisuussäännöksiä. Muilla mailla viisumirajoituksia ei ole, eikä eroavaisuutta viisumikäytännöissä voida puolustella sillä, että kyseessä olisi positiivinen erityiskohtelu. Erityiskohtelu vaatisi samantapaista lainsäädäntöä kuin entisen Neuvostoliiton alueelta palaavien suomalaisten kohdalla. Thaimalaiset ovatkin eri asemassa kuin muun maalaiset poimijat. Eriarvoisuus koskee lähinnä niitä poimijoita, jotka tulevat niistä maista, joista vaaditaan viisumi. Viisumikäytännöllä voidaan maahantuloa rajoittaa, vaikka todellisia esteitä maahan tulolle ei olisi-kaan. EU:n kansalaisien tuloa Suomeen ei voida rajoittaa, mutta tämän ei nähdä laittavan muun maalaisia eriarvoiseen asemaan, vaan EU:n kansalaisille voidaan myöntää tällaisia oikeuksia. Viisumien myöntämiseen liittyy myös marjanostajilta vaadittavat selvitykset viranomaisille. Myös tässä marjanpoimijoilla on oikeus tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti. Jos marjanostaja toimittaa viranomaiselle vaadittavat selvitykset, tulee viranomaisen kohdella kaikkien kyseisten marjanostajien mahdollisia poimijoita samalla tavalla.

Koska ulkomaalaiset marjanpoimijat tulevat Suomeen turisteina, tämä vaikuttaa heidän oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Jos marjanpoimijat olisivat työlainsäädännön alaisia, olisi heidän asemansa toisenlainen. Tällä hetkellä marjanostajilla ei ole työnantajan velvollisuuksia marjanpoimijoita kohtaan. Marjanostajan velvollisuuden poimijoita kohtaan tulevat esille vain viisumikäytännön kautta, jolloin marjanostajien on selvitettävä viranomaisille muun muassa se, miten marjanpoimijat tulevat Suomessa majoittumaan. Itse marjanpoimijoita kohtaan marjanostajilla ei ole velvollisuuksia, joita voitaisiin ammentaa perusoikeuksista. Jos marjanpoimijat olisivat työntekijän asemassa, olisi marjanostajien asema toinen. Tällöin marjanpoimijoilla olisi paremmat oikeudet, joita voidaan johdattaa muun muassa oikeus työhön – perusoikeudesta, sillä kyseinen perusoikeus turvaa heikompa osapuolta. Myös työoikeudelliset säännökset tulisivat sovellettavaksi. Tällä hetkellä marjanpoimijoihin ei voida soveltaa työoikeuden säännöksiä, sillä ulkomaalaiset marjanpoimijat eivät ole oikeudellisesti työntekijöitä vaan turisteja. Tietysti yleiset

ihmisten kohteluun liittyvät perusoikeudet koskevat myös marjanostajia, mutta marjanostotoimintaan liittyen marjanpoimijoiden oikeudet ovat hyvin vähäisiä.

4.2. Marjojen poiminta Suomessa

Suurin osa marjanpoimijoiden velvollisuuksista ja oikeuksista liittyy ajallisesti siihen aikaan, kun poimijat ovat Suomessa. Ensimmäisenä velvoitteena ulkomaalaisilla poimijoilla on Suomen lakien noudattaminen. Vaikka tätä velvollisuutta ei ole suoraan perusoikeuksissa, on se selvä velvollisuus kaikille Suomen alueella oleville henkilöille. Noudattamalla Suomen lakia, marjanpoimijat kunnioittavat muiden ihmisten perusoikeuksia.

Ensimmäinen tärkeä perusoikeus liittyen marjanpoimijoiden Suomessa olemiseen on yhdenvertaisuus. Yhdenvertaisuus on myös yksi lähtökohta koko toiminnalle. Se, että ulkomaalaisilla on samat oikeudet kuin suomalaisillakin liittyen marjanpoimintaan, on perusedellytys toiminnan järjestämiselle. Koska marjateollisuus ei saa riittävästi marjaa suomalaisilta poimijoilta, on ulkomaalaisten poimijoiden käyttö tärkeää ja välttämätöntä. Jotta tämä on mahdollista, täytyy jokamiehenoikeuksien olla yhtäläiset ulkomaalaisillekin. Käytännössä tämä tarkoittaa, että ulkomaalaisten käytössä ovat kaikki samat marjametsät kuin suomalaistenkin. Koska viime vuosina maa- ja metsätalousministeriö ei ole rajoittanut poimintaoikeuksia koskemaan vain tiettyjä kyliä, ei ulkomaalaisilta voida kieltää oikeutta poimia marjoja. Jokamiehenoikeudet eivät ole perusoikeus, mutta yhdenvertaisuusvaatimus on otettava huomioon myös tässä yhteydessä ja oikeudet täytyy olla kaikille samanlaiset. Viranomaisten kanta tähän on ollut selvä, ulkomaalaiset ja suomalaiset ovat samassa asemassa. Vaikka juuri tämä aiheuttaa paljon negatiivista palautetta, on ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla tämän hetkisen lainsäädännön mukaan oikeus poimia marjoja ilman maanomistajan lupaa. Kuten edellä on esitetty, yhdenvertaisuutta voidaan rajoittaa, mutta rajan veto ulkomaalaisten ja suomalaisten välille tuskin on oikea keino ratkaista ongelmia. Yhdenvertaisuus tulee ilmi myös silloin kun marjanostajat ostavat poimijoilta marjoja. He ovat lupautuneet ostamaan marjat poimijoilta, joten jokaisella poimijalla on yhtäläinen oikeus saada marjansa myytyä. Se, että myös

suomalaisilla marjanpoimijoilla on oikeus myydä poimimiaan marjoja, korostaa yhdenvertaisuutta.

Saapuessaan Suomeen ulkomaalaiset marjanpoimijat voivat liikkua siellä missä haluavat. Tämä on lähtökohta koko marjanpoiminnalle ja tärkeä oikeus marjanpoimijoille. Liikkumisvapautta täydentävät jokamiehenoikeudet. Koska jokamiehenoikeudet kuuluvat myös ulkomaalaisille, lisäävät nämä oikeudet ulkomaalaisten liikkumisvapautta. Jokamiehenoikeudet eivät ole kuitenkaan perusoikeuksia, joten niiden tuoman oikeudet eivät ole yhtä vahvoja kuin perusoikeuksien. Kun liikkumisvapautta rajoitetaan muun muassa muiden perusoikeuksien suojaamiseksi, väistyvät myös jokamiehenoikeudet. Liikkumisvapauden rajoitukset liittyvät lähinnä omaisuuden suojan turvaamiseen sekä yksityiselämän suojaamiseen. Liikkumisvapauden ja jokamiehenoikeuksien tuomilla oikeuksilla ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on mahdollisuus etsiä parhaimmat marjamaat ja liikkua näillä mailla keräten marjoja. Tähän oikeuteen liittyy tiiviisti myös velvollisuus huolehtia siitä, että maanomistajien oikeuksia ei loukata esimerkiksi menemällä liian lähelle asutusta. Liikkumisvapautteen liittyvät rajoitukset on myös marjanpoimijoiden otettava huomioon. Esimerkiksi luonnonsuojelualueet ja puolustusvoiminen alueet ovat alueita, joihin marjanpoimijoilla ei ole asiaa. Tämä tuo poimijoille velvollisuuden rajoittaa poiminta sellaisille alueille, joissa se on sallittua. Velvollisuuden poiminnan rajoittamiselle tuo myös esimerkiksi yksityistiet, joita ei saa ilman lupaa käyttää. Tähän on kuitenkin vaikutettu marjanostajien toimesta maksamalla yksityisteiden käytöstä korvausta. Tällöin marjanpoimijoille on syntynyt oikeus käyttää kyseenomaista tietä, mutta oikeuden perustana on sopimus, ei perusoikeudet.

Kolmas tärkeä oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyvä perusoikeus on omaisuuden suoja. Ensinnäkin marjanpoimijoilla on oikeus heidän omaan omaisuuteen. Tässä yhteydessä tätä ei kuitenkaan käsitellä laajemmin, sillä tullessaan Suomeen heidän mukanaan tuoma omaisuus on vähäistä. Omaisuuden suoja tuo ulkomaalaisille marjanpoimijoille lähinnä velvollisuuksia. Marjanpoimijoilla on velvollisuus käsitellä käytössä olevia omaisuuksia niin, että niiden omistajien oikeudet eivät loukkaannu. Lähinnä marjanpoimijoiden käytössä olevat autot ja majoitustilat ovat tällaista omaisuutta, jotka ovat poimijoiden käytössä. Marjanpoimijoilla on velvollisuus käyttää näitä niin, että omaisuudelle ei aiheudu normaalin käyttämisen lisäksi mitään haittaa. Omaisuuden suoja konkretisoituu vuokrasopimuksissa, joita tehdään sekä autoista että majoitustiloista.

Suurin merkitys omaisuuden suojalla on kuitenkin itse marjanpoiminnassa. Vaikka liikkumisvapaus ja jokamiehenoikeudet antavatkin marjanpoimijoille oikeuden liikkua metsissä ja poimia marjoja, liittyy näihin velvollisuus liikkua siten, että siitä aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa. Haitattomuus onkin yksi jokamiehenoikeuksien lähtökohdista, jolla turvataan omaisuuden suojaa. Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla, kuten kotimaisillakaan, ei ole oikeutta liikkua ja käyttäytyä marjamailla miten haluavat. Toisen omaisuutta on kunnioitettava, tämä on metsänomistajien perusoikeus. Omaisuuden suoja tuo ulkomaalaisille marjanpoimijoille perusoikeudellisen velvollisuuden liikkua metsässä niin, että sinne ei jää polkua tai muutakaan merkkejä oleilusta. Tämä on varmasti ongelmallista silloin, kun metsissä marjanpoimijoiden määrä on suuri. Poimijoilla on kuitenkin velvollisuus pitää huoli siitä, että metsään ei jää jälkiä heidän käynnistään. Tällaisena jälkenä ei voida kuitenkaan pitää sitä, että marjamättäät ovat poimittu tyhjinä. Tämä kuuluu jokamiehenoikeuksiin, eikä siitä voida valittaa, että metsät ovat tyhjiä marjoista. Jokamiehenoikeuden rajat ovat omiaan suojelemaan maanomistajien omaisuutta, vaikka osaltaan rajoittavatkin omaisuuden suojaa. Metsässä liikkuminen rajoittuu marjojen poimimiseen, eikä esimerkiksi puita saa kaataa. Tämä ei olekaan ollut ongelma, vaan ongelmia on aiheuttanut muun muassa roskaaminen. Perusoikeudellisena velvollisuutena toisen omaisuuden kunnioittaminen on yksi merkittävimmistä.

Roskaaminen loukkaa maanomistajien omaisuuden suojaa, mutta myös vastuu ympäristöstä velvoittaa marjanpoimijoita käyttäytymään siten, että luonnolle aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa. Omaisuuden käyttäminen siten, että siitä aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa sekä se, että luonto pysyy vahingoittumattomana, ovat marjanpoimijoille sellaisia velvollisuuksia, joihin heidän on kiinnitettävä huomiota. Vastuu luonnosta perusoikeudellisena velvollisuutena korostaa myös velvollisuutena toisen omaisuuden kunnioittamista. Luonnon huomioiminen on velvollisuus, joka on hyvin pitkäkestoinen ja ulottuu hyvin pitkälle. Marjanpoimintaa ei kuitenkaan voida nähdä luonnon tuhoamisena, vaan siitä voi olla luonnolle jopa hyötyä, kuhan luonnossa käyttäydytään niin, että sille aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa.

Myös yksityiselämän suoja tuo marjanpoimijoille velvollisuuksia. Tämä liittyy tiiviisti omaisuuden suojan tuomiin velvollisuuksiin. Yksityiselämän suojan tuoma velvollisuus konkretisoituu lähinnä silloin, kun lähestytään marjamaita, jotka sijaitsevat lähellä asutusta. Tällöin on otettava huomioon kotirauha, jota suojataan muun muassa rikoslailta.

Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla ei ole oikeutta mennä liian lähelle asustusta. Tähän on yritetty vaikuttaa myös yhteistoimintasopimuksilla. Vaikka yhteistoimintasopimusten oikeudellinen asema ei ole vahva, täytyy marjanpoimijoiden kunnioittaa tehtyjä sopimuksia ja varsinkin perusoikeudellista yksityisyyden suojaa, josta säädellään yksityiskohtaisemmin rikoslaissa. Yksityiselämän suojaan liittyy myös oikeus. Paikallisilla asukkailla ei ole oikeutta puuttua ulkomaalaisten yksityiselämään. Tämä on tärkeä oikeus, jota suomalaisten täytyy kunnioittaa. Suomalaisten täytyy kunnioittaa ulkomaalaisten oikeuksia ja ymmärtää kulttuurierot, tietenkin sillä erotuksella, että kulttuurilliset erot ovat lainmukaisia. Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on oikeus omaan kulttuuriin, mutta esimerkiksi liikennekäyttäytymiseen liittyvät kulttuurilliset erot eivät ole oikeuksia, joihin ulkomaalaisilla on oikeus. Tällöin heillä on velvollisuus noudattaa Suomen lakeja.

Muita perusoikeudellisia velvollisuuksia ja oikeuksia liittyen ulkomaalaisten poimijoiden Suomessa olemiseen on muun muassa oikeus työhön, oikeusturva sekä sananvapaus. Oikeus työhön antaa ulkomaalaisille marjanpoimijoille oikeuden ansaita täällä elantonsa. Marjanostajat antavat tähän mahdollisuuden tähän ostamalla heidän poimimat marjat, mutta lainsäädännöllisiä velvoitteita marjanostajilla ei ole, eikä näin ollen marjanpoimijoilla ole oikeuksia vaatia rahaa toimeentulon turvaamiseksi. Sopimukset on kuitenkin pidettävä, joten marjanostajien on ostettava marjat poimijoilta, jos he näin ovat sopineet. Marjanpoimijoilla on kuitenkin oikeus valita työnsä, joten, jos he eivät halua poimia marjoja, heidän ei sitä tarvitse tehdä. Tämä uhkaa kuitenkin suuressa määrin marjanpoimijoiden ansaitsemismahdollisuuksia Suomessa. Poimintatulojen riittämättömyyteen otettiinkin kantaa viranomaisten puolesta muutama vuosi sitten, kun poimijoilla ei ollut rahaa kotimatkaan. Viranomaisten vaatimukset riittävästä toimeentulosta on siis nähtävissä myös ulkomaalaisten poimijoiden oikeutena, eikä vain esimerkiksi liikkumisvapautta rajoittavana toimintana. Tänä päivänä kotiinpaluun turvaaminen on huomioitu jo viisumin myöntämisvaiheessa, jotta ongelmia ei tulisi.

Oikeusturvakysymykset tulevat ajankohtaisiksi silloin, kun marjanpoimijat rikkovat Suomen lakeja tai heidän oikeuksiaan loukataan. Myös mahdolliset ongelmat marjanostajien ja maanomistajien kanssa voidaan viedä oikeuteen. Oikeusturva onkin yksi marjanpoimijoiden perusoikeudellisista oikeuksista, mutta siinä korostuvat myös muiden, kuten maanomistajien, oikeudet. Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on oikeus saa asian-

sa käsitellyksi asianmukaisesti ja viivytyksettä. Oikeusturvaan liittyy myös oikeus tulla kuulluksi sekä muutoksenhaku. Ulkomaalaisella marjanpoimijalla oikeusturva kysymykset tulevat kyseeseen esimerkiksi viisuminhakuvaiheessa. Sananvapaus ja kokoontumisvapaus ovat myös ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudellisia oikeuksia, jotka voivat tulla ajankohtaiseksi. Esimerkiksi Ruotsissa näitä oikeuksia on jo hyödynnetty osoittamalla mieltä poimintatulojen verollisuudesta. Suomessa marjanpoimijat eivät ole käyttäneet oikeuttaan kokoontua, mutta poimijoiden mielipiteitä on kyllä ollut luettavissa lehdissä, joten tätä oikeutta he ovat käyttäneet. Oikeusturva sekä edellä mainitut perusoikeudet ovat oikeuksia, mitkä tulevat ajankohtaiseksi yleensä vasta silloin, kun ilmenee ongelmia. Tähän mennessä niin suuria ongelmia ei kuitenkaan ole ilmennyt, että marjanpoimijoiden olisi täytynyt turvautua oikeusturvaan. Tärkeää olisikin, että myös näiden perusoikeuksien tuomat oikeudet olisivat ulkomaalaisten marjanpoimijoiden tiedossa.

4.3. Paluu kotimaahan

Liikkumisvapaus takaa ulkomaalaisille marjanpoimijoille sekä velvollisuuden että oikeuden palata kotimaahansa. Heillä on oikeus olla Suomessa vain tietyn aikaa, yleensä kolme kuukautta, ja tämän ajan jälkeen poimijoiden täytyy poistua maasta. Maasta poistuminen on myös oikeus. Kenelläkään ei ole oikeutta pakottaa ulkomaalaisia marjanpoimijoita jäämään Suomeen. Tämä voi tulla ajankohtaiseksi esimerkiksi silloin kun marjanpoimija haluaa poistua maasta ennen sovittua aikaa. Jos marjanpoimija haluaa lähteä kotimaahansa kesken poimintakauden, on hänellä siihen perusoikeudellinen oikeus. Marjanostajalla ei ole kuitenkaan velvollisuutta kustantaa tästä aiheutuneita lisämaksuja, vaan marjanpoimijan on maksettava kaikki kulut itse, kuten kaikki muutkin menot liittyen Suomeen tulemiseen. Marjanostajalla ei ole myöskään oikeutta poistaa kutsumiaan poimijoita maasta ilman heidän suostumustaan, sillä poimijoilla on oikeus olla Suomessa tietyn ajanjakson aikana. Tämä voi tulla ajankohtaiseksi silloin, kun marjanpoimija on useita kertoja rikkonut sovittuja sääntöjä. Sopimusrikkomuksen ollessa kyseessä marjanostajalla on oikeus olla ostamatta marjoja, mutta hänellä ei ole oikeutta puuttua ulkomaalaisen marjanpoimijan Suomessa olemiseen. Viranomaisella voi olla oikeus puuttua marjanpoimijan Suomessa olemiseen, jos marjanpoimija rikkoo Suomen

lakeja tai muuten käyttäytyy niin, että hänen liikkumisvapautta voidaan rajoittaa. Viranomaisen poistaessa ulkomaalaisen Suomesta tulee ajankohtaiseksi perusoikeuksista oikeusturva. Ulkomaalaisella marjanpoimijalla on oikeus saada asiansa käsiteltyä asiallisesti ja oikeudenmukaisesti sekä hakea muutosta päätöksiin.

Perusoikeuksista omaisuuden suoja tuo poimijoille velvollisuuden palauttaa vuokraamansa omaisuus takaisin omistajille. Vuokrasopimuksista riippuen marjanpoimijoilla voi olla korvausvelvollisuuksia liittyen kyseisen omaisuuden vahingoittumiseen. Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on oikeus pitää itsellään ansaitsemansa poimintatulot ja viedä ne mukanaan Suomesta. Omaisuuden suoja tuo poimijoille tämän oikeuden. Koska marjanpoimintatulot ovat verovapaata tuloa, ei heillä ole myöskään velvollisuutta maksaa poimintatuloistaan veroa. Poimijat voivat viedä mukanaan myös muun omaisuuden, mutta yleensä heille ei ole suurta omaisuusmäärää mukanaan.

4.4. Muita näkökulmia

Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudellisten oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi on olemassa myös monia muita perusoikeudellisia näkökulmia, joista käsin aiheita voidaan tarkastella. Yksi näistä näkökulmista on kutsuttuna marjanpoimijana saapuvan ero tavalliseen turistiin.

Kutsutut marjanpoimijat saapuvat Suomeen turistiviisumilla. Heidän asemansa on kuitenkin erilainen verrattuna tavalliseen turistiin. Perusoikeuksien näkökulmasta heidän saapuminen Suomeen on yhtäläistä. Molempia ryhmiä koskevat samat maahantulosaännökset, liikkumisvapaus, yhdenvertaisuus sekä muut perusoikeudet. Tämä voidaan johtaa yhdenvertaisuudenperiaatteesta, sillä tämän hetkinen lainsäädäntö ei sisällä erityis-oikeuksia heille, jotka tulevat Suomeen vain turismitarkoituksessa, kun kyse on samasta viisumista. Perusoikeuksien tuomat velvollisuudet ja oikeudet ulkomaalaisille ovatkin samoja, oli sitten kyseessä kutsuttu marjanpoimija tai turisti.

Eroavaisuus kutsutun marjanpoimijan ja turistin välillä tulee siinä, että marjanpoimija tulee Suomeen tulonhankkimistarkoituksessa. Turistilla on yleensä varaa olla Suomessa

ja hän tuskin on ottanut suurta lainaa Suomeen tuloa varten. Kutsutun marjanpoimijan kohdalla tämä on kuitenkin toisin. Heillä on yleensä suuret lainat, jotta matka on edes mahdollinen. Tämä nostaakin esiin kysymyksen siitä, mitä oikeuksia heillä on suhteessa kutsujaan ja mitkä ovat kutsujan velvollisuudet kutsuttua marjanpoimijaa kohtaan. Perusoikeuksissa tällaisia oikeuksia ja velvollisuuksia ei ole. Perusoikeudet tuovat kutsujille velvollisuuden kohdella poimijoita yhdenvertaisesti ja kunnioittavasti, antaa heille oikeuden liikkua vapaasti ja antaa myös mahdollisuus muiden perusoikeuksien hyödyntämiseen. Nämä velvollisuudet eivät poista kuitenkaan sitä ongelmaa, mikä usein kohdataan marjanpoimintatoiminnassa: poimintatulojen riittämättömyys. Perusoikeuksista ei voida johtaa sellaista velvollisuutta kutsujille, että he olisivat vastuussa kutsutuista poimijoista. Tällä hetkellä myöskään asiasta ei säädellä lain tasolla, vaan viranomaiset ovat puuttuneet asiaan vain viisumin myöntämisehtojen osalta. Johtopäätöksenä voidaan sanoa, että marjanostajilla, jotka kutsuvat ulkomaalaisia marjanpoimijoita, ei ole vastuuta kutsumistaan poimijoista. Kutsutut poimijat ovat itse vastuussa täällä olemisestaan, samoin kuin tavalliset turistit. Vastuukysymykseen liittyy tiiviisti se, mitä poimijoille luvataan ennen Suomeen saapumista. Jos lupaukset sisältävät vain kovaa työtä ja todennukaiset tiedot marjasadon ennusteesta ja mahdollisista poimintatuloista, ei vastuukysymys nouse suureen rooliin. Tällöin päätös Suomeen tulemisesta on täysin ulkomalaisen marjanpoimijan oma ja hänen on kannettava riski. Jos kutsujat lupaavat kuitenkin liikoja, tulevat vastuukysymykset tärkeämpään rooliin. Myöskään tällöin perusoikeuksista ei voida johtaa kutsujille velvollisuuksia, mutta vastuukysymys voi nousta esille muun lainsäädännön kautta.

Velvollisuuksia ja oikeuksia voidaan tarkastella myös organisoidun marjanpoiminnan ja yksityisen poiminnan välillä. Ovatko kutsuttujen poimijoiden velvollisuudet ja oikeudet samat kuin sellaisten henkilöiden, jota toimivat oma-aloitteisesti? Tämän hetkisen lainsäädännön mukaan kaikkia koskevat samat oikeudet ja velvollisuudet. Organisoitua marjanpoimintatoimintaa ei ole erotettu esimerkiksi jokamiehenoikeuksista, joten kutsutuilla on liikkumisvapauden ja jokamiehenoikeuksien rajoissa samat oikeudet poimia marjoja metsistä kuin yksityisilläkin. Organisoitu poiminta tuo kuitenkin enemmän huomioitavaa liittyen muun muassa omaisuuden suojaan, sillä iso porukka aiheuttaa helpommin haittaa maanomistajille. Haitattomuusvelvollisuutta on syytä korostaa kutsuille marjanpoimijoille. Selvää on, että kutsutut marjanpoimijat joutuvat huomioi-

maan asioita laajemmin kuin yksityiset poimijat, mutta perusoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet ovat kuitenkin kaikille samat.

Ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on paljon oikeuksia, mutta myös paljon velvollisuuksia. Nämä oikeudet ja velvollisuudet on syytä ottaa huomioon koko marjanpoimintatoiminnassa siitä lähtien, kun poimijoita rekrytoidaan kotimaissaan siihen asti, kunnes he ovat palanneet takaisin kotimaahansa. Tähän välille mahtuu paljon perusoikeuksista johdettavissa olevia oikeuksia ja velvollisuuksia. Monet näistä perusoikeuksista ovat itsestänselvyyksiä, mutta joitakin perusoikeuksia joudutaan tarkastelemaan hieman tarkemmin, jotta yhteys marjanpoimintatoimintaan liittyviin velvollisuuksiin ja oikeuksiin löytyy. Lähtökohtana myös tässä asiassa voidaan nähdä kaikkien ihmisten yhdenvertainen kohtelu. Kaikki ihmiset ovat samanarvoisia ja tämä tuo oikeuksia ja velvollisuuksia kaikille ihmisille. Myös toisen omaisuuden kunnioittaminen tuo paljon oikeuksia ja velvollisuuksia liittyen marjanpoimintatoimintaan. Jos kaikki oikeudet ja velvollisuudet toteutuisivat optimaalisesti, vähentäisi tämä varmasti marjanpoimintatoimintaan liittyviä ongelmia.

LOPUKSI

Ulkomaalaisia marjanpoimijoita koskevia oikeuksia ja velvollisuuksia on paljon. Edellä näistä on esitetty vain osa. Oikeuksien ja velvollisuuksien hahmottaminen on tärkeää, jotta yhteisistä pelisäännöistä voidaan sopia. Suomalaisten täytyy ymmärtää, että ulkomaalaiset ovat samanarvoisia ihmisiä ja heillä on lähtökohtaisesti samat oikeudet kuin suomalaisillakin. Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden on ymmärrettävä, että heillä on oikeuksien lisäksi velvollisuuksia. Huolehtimalla siitä, että kaikkien oikeudet ja velvollisuudet tulevat toteutetuksi, päästään yleensä parhaimpaan lopputulokseen. Koska tutkielman aihe herättää paljon tunteita haluan lopuksi pohtia hieman nykytilannetta, marjanpoimintatoimintaan liittyviä ongelmia sekä tuoda esiin muutamia vaihtoehtoja ongelmien ratkaisemiseksi. Tuon esille myös tutkielman tekemisen aikana nousseita aiheita, jotka vaativat tarkempaa tutkimusta tulevaisuudessa.

Marjanpoimintatoiminnan ongelmista

Tutkielmaa tehdessäni nousi usein esille kysymys siitä, mikä oikeasti on marjanpoimintatoiminnan ongelma. Onko se suvaitsemattomuus, ulkomaalaisten käyttäytyminen vai se, että marjanostajat hyödyntävät jokamiehenoikeuksia liiketoiminnassa. Varsinaista vastausta kysymykseen en ole löytänyt. Mielestäni suurin ongelma on siinä, että viranomaiset eivät ole ottaneet selkeää kantaa siihen, miten marjanpoimintatoiminta tulisi järjestää. Vastuukysymykset ovat avoimia, mutta myös se, että alalla on monia eri toimijoita eri toimintatavoilla, aiheuttaa epäselvyyksiä sovituista asioista ja niiden valvomisesta. Luonnonvarainneuvoston ehdotus organisoidun marjanpoimintatoiminnan ohjeistuksesta jokamiehenoikeuksiin liittyvän käsikirjan yhteyteen on mielestäni askel parempaan. Mutta viranomaisten täytyy myös sitoutua jotenkin valvomaan kyseistä ohjeistusta, jotta sovittuja asioita voidaan valvoa. On selvää, että viranomaisilla ei ole resursseja laajamittaiseen valvontaan, mutta heidän esimerkkinsä voisi auttaa myös marjanostajia ja kyläläisiä sopimaan toimivista valvontakeinoista. Mielenkiintoista on nähdä, miten tulevan kesän ”marjapuhelin” tulee toimimaan. Tämä on hyvä keino puuttua

sopimusrikkomuksiin, mutta se, miten rikkomuksista sanktioidaan, on eri asia. Ongelmia aiheuttaa myös se, että tietyt marjanostajat pitävät tarkkaa kirjaa siitä, millä alueilla heidän kutsumansa poimijat liikkuvat ja maksavat muun muassa yksityisteiden käytöstä, mutta käytännössä myös muiden marjanostajien poimijoita liikkuu samalla alueella. Palaute ei välttämättä mene oikeaan paikkaan, vaan isoimmat marjanostajat saavat suurimman osan palautteesta, vaikka kyse ei olisi heidän poimijoistaan. Selkeät pelisäännöt siitä, miten toiminta ja poimijoiden valvonta tulisi järjestää, olisi tarpeen. Tähän liittyy kuitenkin ongelmia esimerkiksi yksityisyyteen liittyen. Tosin, jos marjanpoimijat selkeästi liikkuvat sellaisilla alueilla, joihin heillä on siihen oikeus, ei yksityisyyden suoja tule ajankohtaiseksi. Vaikka viranomaiset antaisivatkin selkeän ohjeistuksen siitä, miten marjanostajien tulisi toimia, on valvontakysymykset silti nostettava esille. Kuten maaja metsätalousministeriön päätöksistä käy ilmi, hillojen poimintaa ei ole rajoitettu juuri sen tähden, että valvonta on vaikeaa.

Hillojen poiminta on yksi suurimmista ongelmien aiheuttajista. Tämä näkyy jo siinä, että juuri hillojen poimintaa on rajoitettu tietyillä alueilla. Tutkielmaa tehdessäni hillaongelma nousi esille vasta hyvin myöhäisessä vaiheessa. Yleisessä keskustelussa tätä ei ole ilmeisesti korostettu, sillä se on jäänyt muiden ongelmien varjoon. Monien tapauksien ihmisten mielestä hillan poiminta on juuri se ongelma, joka aiheuttaa eniten kritiikkiä. Tämä on mielenkiintoista, sillä marjanostajat eivät ole kiinnostuneita hillasta, vaan lähinnä mustikasta ja puolukasta. Ulkomaalaisia marjanpoimijoita lähetetään hillasoille lähinnä sen takia, että hillan poiminta tuottaa parhaimmat poimintatulot. Näin marjanostajat voivat vaikuttaa ulkomaalaisten poimijoiden poimintatuloihin positiivisesti. Ongelmana on kuitenkin se, että monesti marjanostajat ovat sopineet kyläläisten ja maanomistajien kanssa, että hillasoille ei mennä. Kun soilla kuitenkin näkyy ulkomaalaisia poimijoita, aiheuttaa tämä kyläläisissä närkästystä sovittujen asioiden rikkomisesta. Jos marjanostajat aikovat ohjata kutsumiaan poimijoita soille, ei heidän tule tehdä kyläläisten kanssa päinvastaisia sopimuksia. Koska marjanostajat eivät ole kiinnostuneita hillasta, voisi ongelmiin olla ratkaisuna se, että ulkomaalaiset marjanpoimijat poimisivat vain mustikoita ja puolukoita. Hilla on kuitenkin ulkomaalaisille tärkeä poimintatulon lähde, joten jotta ulkomaalaisten matka Suomeen olisi taloudellisesti kannattavaa, on pohdittava sitä, miten hillan rajoittaminen poimittavien marjojen ulkopuolelle vaikuttaa poimijoiden tuloihin.

Marjanpoimintatoiminnan luvanvaraistaminen

On herätelty kysymyksiä myös siitä, että organisoitu marjanpoiminta tulisi luvanvaraiseksi. Lähinnä tämä tarkoittaisi maanomistajien suostumusta marjanpoimintaan heidän maillaan. Valvonta olisi tässäkin tapauksessa vaikeaa. Nykyteknologia antaa kuitenkin mahdollisuuden ihmisten liikkeiden seurantaan, mutta tähän tarvitaan vähintään seurattavan suostumus. Perusoikeuksien valossa en näe mahdollisuutta siihen, että jokaista poimijaa seurattaisiin ilman heidän omaa suostumustaan. Myös valvonnan kustannukset nousisivat hyvin korkeaksi. Tarkkaan valvontaan ei ole edellytyksiä ja muunlainen valvonta on hyvin vaikeaa. Lapin liitto on esittänyt, että metsähallitus antaisi suostumuksensa metsien käyttöön, vaikka sitä ei tällä hetkellä vaaditakaan. Suostumukselle tulisi antaa tiettyjä ehtoja. Mielestäni maanomistajien suostumuskäytännöstä aiheutuu myös ongelmia. Kenelle suostumus annetaan, miten pystytään valvomaan, että poimijat poimivat marjoja vain suostumuksen antaneiden mailta ja miten rangaistaan niitä, jotka poimivat ns. luvattomilta mailta. Ongelmaksi nousee jälleen valvonta ja rikkomuksista sanktioiminen. Valvonta ja sanktioiminen herättävät paljon oikeudellisia kysymyksiä, joista suurimpana kysymys siitä, kenellä on oikeus sanktioida sopimusrikkomuksista ja kenellä sanktiot osoitetaan.

Luvanvaraisuuteen liittyy lisäksi kysymys käyttökorvauksista. Jos organisoitu marjanpoiminta olisi tulevaisuudessa luvanvaraista, liittyisikö siihen myös käyttökorvaus maanomistajille. Itse näen tällaisen käyttökorvauksen hyvin ongelmallisena. Käyttökorvauksen summaa on vaikea määritellä, samoin sitä keneltä korvausmaksu perittäisiin. Maksullinen luvanvaraisuus pienentäisi edelleen poimintatuloja, sillä lopulta lupa tulisi kuitenkin ulkomaalaisten marjanpoimijoiden maksettavaksi. Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden mielestä suurin ongelma on juuri tulojen pienuus, joten tämä ratkaisu vaikuttaisi varmasti poimijoiden halukkuuteen tulla Suomeen. Mahdollisen lupakäytännön tulisi olla käytännössä vain maanomistajan suostumus, joka ei sisällä käyttökorvausta. Jää nähtäväksi, kuinka moni maanomistaja olisi valmis antamaan tällaisen suostumuksen. Suostumuksen vähäisyyttä kompensoisi kuitenkin se, että suurin osa marjoista poimitaan valtion metsistä. Jos valvontakysymykset ratkaistaisiin, olisi mahdollista, että poiminta rajoitettaisiin vain valtion maille. Tällöin rajoittamisen tulisi perustua yhteisiin sopimuksiin, laeilla tämä ei voida näin laaja-alaisesti rajoittaa poimintaa.

Organisoidun marjanpoimintatoiminnan luvanvaraisuuden vaatimusta ei voida johtaa viranomaistoiminnasta. Viranomaiset eivät ole vielä puuttuneet toimintaan, vaan kannanotot ovat koskeneet lähinnä maahantuloa. Koska viranomaiset eivät ole puuttuneet marjanpoimintatoimintaan kovinkaan laajasti, voidaan päätellä, että valtio ei näe ongelmaa siinä, että se jää ilman tuloverotuloja. Tämä ei mielestäni olekaan merkittävä ongelma, sillä valtio saa toiminnasta verotuloja arvonlisäverotuksen kautta. Ongelmia aiheuttaa kuitenkin ulkomaalaisten poimijoiden tuleminen maahan turisteina. Tällöin vastuu täällä olemisesta on kokonaan poimijoilla itsellään. Jos poimijat olisivat työntekijöitä, olisivat marjanostajat työnantajan asemassa heitä koskevina sääöksineen. Ulkomaalaiset marjanpoimijat eivät täytä työntekijän määritelmää, joten heidän oikeudellinen suojansa on heikko. Onneksi viranomaiset ovat puuttuneet tähän viisumikäytännön kautta. Viisumien tiukat edellytykset ovat sekä poimijoiden itsensä että marjanostajien kannalta hyviä. Ongelmia aiheuttaa kuitenkin se, että tällä hetkellä viisumeita rajoitetaan resurssipulan perusteella. Kaikki ulkomailta tulevat poimijat eivät ole samanarvoisessa asemassa. Ottaen kuitenkin huomioon yhdenvertaisuussäännökset ei suoranaista syrjintää ole. Tämä on mielestäni asia, johon pitäisi kiinnittää huomiota, jos viisumeita rajoitetaan laaja-alaisesti.

Ongelmien ratkaisuvaihtoehtoja

Marjanpoimintatoimintaan liittyy selvästi paljon ratkaisemattomia ongelmia. Toimintaan liittyy monia tavoitteita eri toimijoilta. Viranomaisten tavoitteena on varmistaa, että ulkomaalaisilla marjanpoimijoilla on riittävät varat Suomessa oleskeluun ja maasta poistumiseen. Marjanostajat haluavat ostaa marjoja mahdollisimman halvalla. Tämän edellytyksenä ovat ulkomaalaiset marjanpoimijat, joista ei tarvitse maksaa esimerkiksi sosiaalimaksuja. Maanomistajien ja kyläläisten tavoitteena on turvata itselleen hyvät marjastusmaat ja häiriötön elinpiiri ja ulkomaalaiset marjanpoimijat tavoittelevat mahdollisimman suuria ansioita. Tavoitteet ovat moninaiset, joten kaikkia tyydyttävään toimintamallia on vaikea löytää. Oikeudellinen sääntely ei anna tällä hetkellä ratkaisuja olemassa oleviin ongelmiin, joten ratkaisuvaihtoehtoja on haettava muualta.

Koska kaikkia tyydyttävää toimintamallia on vaikea löytää, on valittava malli, joka ottaa kaikki osapuolet huomioon. Yksi vaihtoehto ongelmien ratkaisemiseksi on selkeän valvonta- ja sanktiojärjestelmän luominen. Kun marjanostajat ja kyläläiset vapaaehtoisesti sopivat yhteisistä pelisäännöistä, tulee samalla sopia siitä, miten sopimuksen noudattamista valvotaan. Tällä hetkellä sopimuksia tekevät vain suurimmat marjanostajat. Mielestäni olisi tärkeää, että sopimus kattaisi kaikki marjanostajat, ja jokainen marjanostaja huolehtisi omien poimijoidensa valvonnasta ja sanktioimisesta. Pohjana laajalaiselle yhteistoimintasopimukselle olisi hyvä olla viranomaissuositukset, jotta pelisäännöt olisivat kaikille yhtäläiset. Samalla lisättäisiin kyläläisten tietämystä sovitusta asioista. Tällä hetkellä sopimuksia solmitaan vuosittain. Yhteistoimintasopimuksen tulisi olla voimassa pidemmän aikaa, mutta se olisi hyvä tarkistaa vuosittain, jotta esiin tuleviin ongelmiin voitaisiin puuttua. Sopimuksen perusasiat pitäisi olla vuosittain samat, jotta sovitut asiat olisivat kaikkien tiedossa. Pitkäaikaiset yhteistoimintasopimukset antaisivat jatkuvuutta yhteistyölle, ja samalla myös ulkomailta tulevat marjanpoimijat tietäisivät, että samat säännöt ovat voimassa joka kesä. Mielestäni juuri laajasti yhteistyössä sovitut asiat ja niistä tehokkaasti tiedottaminen esimerkiksi internetissä ja paikallislehdissä on tällä hetkellä paras keino poistaa ulkomaalaisten marjanpoimijoiden ja kyläläisten vastakkainasettelua.

Toisena vaihtoehtona ongelmien ratkaisemiseksi on mahdolliset lainsäädäntötoimenpiteet. Olemassa olevia lakeja tulisi muuttaa niin, että ulkomaalaiset marjanpoimijat olisivat työntekijän asemassa. Tämä vaatisi työsopimuslain soveltamisalan laajentamista. Myös lakia tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä tulisi muuttaa niin, että se koskisi ulkomaalaisia marjanpoimijoita ja marjanostajia. Äärimmäisenä lainsäädännöllisenä vaihtoehtona olisi ulkomaalaisten rajoittaminen jokamiehenoikeuksien ulkopuolelle. Tällöin puututtaisiin perusoikeuksiin. Lievempänä rajoittamisenmuotona voisi olla organisoidun marjanpoimintatoiminnan rajaaminen jokamiehenoikeuksien ulkopuolelle. Marjanpoimintatoimintaan puuttuminen lainsäädäntötoimin vaatii myös selkeät valvontakeinot. Tähän viranomaisten ja lainsäätäjän tulisi ottaa kantaa.

Kolmantena vaihtoehtona on antaa asioiden olla nykyisellään. Koska viranomaiset eivät ole osoittaneet laajaa kiinnostusta puuttua nykyiseen toimintamalliin, antaa tämä mahdollisuuden toiminnan jatkumiseen samalla tavalla kuin se on toiminut viimeiset 15

vuotta. Marjanpoimintatoiminta on kuitenkin laajenemassa, joten en näe tämän vaihtoehdon kantavan kovin pitkälle.

Vaihtoehtoja ongelmien ratkaisemiseksi on, mutta mikä näistä yllämainituista vaihtoehdoista olisi paras? Millä tavoin päästään kaikkia tyydyttävään lopputulokseen? Uskon, että viranomaisten riittävällä puuttumisella ja kaikkien osapuolten yhteistoiminnalla päästään tilanteeseen, joka miellyttää mahdollisimman monia tahoja.

Tulevia tutkimusaiheita

Tutkielmaa tehdessä nousi esiin myös monia sellaisia asioista, joihin pitäisi perehtyä paremmin. Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna mielenkiintoista olisi selvittää tarkemmin ulkomaalaisten marjanpoimijoiden kotimaissa tapahtuvaa rekrytointia. Miten rekrytointi todellisuudessa tapahtuu, mitä poimijoille luvataan ja kerrotaan poimintatyöstä ja poimintatuloista. Lähinnä vastuukysymykset ovat sellaisia, jotka tulisi selvittää huolella. Tarkastella voisi myös sitä, onko marjanpoimintatoiminnan yhteydessä oltava vastuuta jollakin taholla. Myös jokamiehenoikeuksien laajuutta olisi syytä tarkastella yksityiskohtaisemmin. Yhdenvertaisuus, organisoidun toiminnan luonne ja verrattavuus muihin luvanvaraisiin toimintoihin ovat eräitä näkökulmia, joita tulisi tarkastella tarkemmin. Yhtenä tarkastelun vertailukohtana voisi olla Ruotsi. Ruotsin ja Suomen välisiä eroja marjanpoimintatoiminnassa olisi muutenkin syytä tutkia. Varsinkin EU-oikeuden kannalta marjanpoimintatoiminta voisi tarjota mielenkiintoisia näkökulmia. Mielenkiintoinen tutkimuksen kohde olisi myös eri marjanostajien toimintatapojen vertailu. Alalla on monia erilaisia yrityksiä, isoja ja pieniä, ja niiden väliset erot ovat varmasti suuria. Tämän tutkielman aiheena oli vain ulkomaalaiset metsämarjanpoimijat. Tarpeellista olisi tarkastella myös puutarhamarjojenpoimintaa ja siihen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja mahdollisia eroavaisuuksia metsämarjanpoimijoihin. Koska ulkomaalaisten marjanpoimijoiden kutsuminen Suomeen näyttää vain laajentuvan, on aihe hyvin ajankohtainen ja tarvitsee selkeästi lisää tutkimusta.

Tämän tutkielman päätarkoituksena oli selvittää ulkomaalaisten marjanpoimijoiden perusoikeudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Kuten yllä käy ilmi, marjanpoimintatoi-

mintaan liittyy paljon oikeuksia ja velvollisuuksia, joita voidaan johtaa perustuslaista. Nämä oikeudet ja velvollisuudet eivät ole kuitenkaan ainoita oikeuksia ja velvollisuuksia, joita ulkomaalaisiin marjanpöimijöihin liittyy. Tässä yhteydessä käsiteltiin kuitenkin vain perusoikeudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia jokamiehenoikeuksilla maustettuna.